CONVORBIRI LITERARE

No. 4. BUCUREŞTI, APRILIE, 1912. Anul XLVI

CÂNTEC

— Ghiocel, ce-mi ieşi pe coastă
Cu plăpânde foi!
Gerul, vântul te adastă —
Ce-ai venit la noi?

Pete albe de zăpadă
Stau în preajma ta,
Iară mâine va să cadă
Iarnă şi mai grea.

— Las' să vină vântul, gerul,
Bată cât de mult!
Mi-a trimes o rază cerul —
Eu de cer ascult.

Soarele din slăvi mă cheamă,
Soarele divin,
Rupe-a norilor maramă,
Să-l privesc deplin.

Mâine fi-va nor? Ce-mi pasă
Mâine ce-o mai fi!
Astăzi lumea e frumoasă —
Azi voiu înflorì.

— Ghiocel, ce mult te-asemeni
Sufletului meu!
Ne-a făcut, pe semne, gemeni
Unul Dumnezeu.

N'a murit de tot durerea
Dragostei de ieri —
Şi mă cere mângâierea
Unei noi dureri.

Ghiocele, luminate,
Haide, la un gând!
Chiar de ne-om trezì, măi frate,
Mâine 'n zori plângând...

P. CERNA.

LUMINA NOUĂ

COMEDIE IN TREI ACTE

PERSOANELE:

DOCTORUL DIMITRIE VERA
SYLVIA
GRIGORIU
CĂPITANUL CANTĂ
DOMNIȚA ZOE
PREOTUL SATULUI
PRIMARUL
SĂTENI. VETERINARI. CĂLUGĂRIȚE
STOICA

ACTUL I.

La țară. Casă veche boerească. Odaie boltită, dată cu var. Vedere pe cerdac și grădină. O masă de scris. Masă acoperită, în mijloc. Mese mai mici împrejur. Peste tot, cărți. Tablouri vechi. Un portret de femee, în alb, mărime naturală.
Pe planul al 2-lea, o gură de beciu.

SCENA I.

DOMNIȚA ZOE, 45 ani; **SYLVIA,** fiică-sa 25 ani. Amândouă în doliu.

DOM. ridicându-și ochii de pe jurnal.—Nu pot să mai citesc. Or încotro dau, tot acolo mi se duce gândul. Tu, ce faci? (Se scoală.)

SYLV. — Citesc.

DOM. — Poți să citești? Iar bine. Eu nu înțeleg nimic din ce citesc. Ași vrea să mă duc la oraș. Ai văzut pe Doctorul?

SYLV. — Da.

DOMN. — Cum ți se pare?

SYLV. — Tot așă.

DOMN. (oprindu-se, se gândește). — Poate că ar fi bine să plecăm de aici.

SYLV. (Ridicându-și ochii din carte). — Crezi?...

DOMN. — Știu și eu. Nu știu ce să mai zic. Aici, tot ce ne înconjoară, ne aduce aminte de dânsa. Mi-e drag și mi-e frică să stau aici. Poate că dacă ne-am duce undeva, în străinătate, ar venì și el.

SYLV. — Poate.

DOMN. — Tu ce crezi?

SYLV. — Eu nu cred nimic. (Tac amândouă).

DOMN. — Doctorul a aflat că vine căpitanul?

SYLV. — Cred că da.

DOMN. — De unde știi?

SYLV. — Am auzit că spuneà lui Radu să pregătească odaia.

DOMN. — Da?

SYLV. — Da.

DOMN. — Ție îți pare bine că vine?

SYLV. — Da.

DOMN. — Par'că nu prea ești încântată.

SYLV. — Incântată, e cam mult. Imi pare bine. Atât. E un prieten vechiu...

DOMN. — Prieten vechiu și logodnic.

SYLV. — Și asta, dacă vrei.

DOMN. — Cum «dacă vreau». Dacă vrei tu.

SYLV. — Bine, mamă. Insă mi se pare că nu e vremea înnemerită să vorbim despre asta.

DOMN. — Așà este fata mea. Dar ce să fac? Am pierdut pe una, trebue să mă gândesc la alta.

SYLV. — Bine, mamă.

DOMN. — Studentul a eșit?

SYLV. — Cred că a eșit cu doctorul.

DOMN. — Cine'i studentul ăsta?... Ție îți place?

SYLV. — De, știu și eu.... Nu-l cunosc îndestul ca să-l judec. E un *mediu*.

DOMN. (Mirată). — Da?... Doctorul face spiritism?...

SYLV. — Doamne ! Spiritism, nu. Face experienţe.

DOMN. — Par'că nu'i tot una.

SYLV. — Poate că nu. Cuvintele sperie uneori mai mult decât înţelesul lor.

DOMN. (Uitându-se la dânsa). — Crezi? Au poate faci şi tu... experienţe?

SYLV. — Eu?... Câte odată... dar nu cred. El crede şi încearcă.

DOMN. — Incearcă, ce?

SYLV. — Incearcă s'o vadă.

DOMN. — Pe Marie?

SYLV. — Da.

DOMN. (Care voia să iasă, se întoarce, făcându-şi cruce). — Doamne fereşte! Erà să mă duc. Tu mă faci să-mi uit treburile. Să vadă pe Marie!?

SYLV. — Da, de ce te miri?

DOMN. (Se uită la ea lung, făcându-şi cruce din nou).—Doamne fereşte! (Apare doctorul în cerdac; vorbeşte cu cineva din curte).

SYLV. — Te rog, nu te mai închinà, că te vede doctorul. Dacă te duci la oraş, să-ţi dau două scrisori.

DOMN. — Mă duc. Dă-mi-le. (Sylvia se duce să caute scrisorile. Intră doctorul).

SCENA II.

DOMNIŢA. DOCTORUL. (40 de ani. Pare mai bătrân decât è. Poartă barbă întreagă. In doliu ca şi ceilalţi).

DOCT. — Sărut mâna, Domniţo.

DOMN. — Bună ziua, doctore. (Ii dă mâna să i-o sărute). Ce mai faci? Unde ţi-e studentul?

DOCT. — Ce să fac... mulţumesc, sunt bine. Am fost prin sat să dau de popă. — Studentul?... Grigoriu vrei să zici, — e în odaie la el.

DOMN. — Da ce ai cu popa, pe căldura asta?

DOCT. — Aveam să-i dau nişte cărţi...

DOMN. — Da?

DOCT. — Bisericeşti.

DOMN. — Așà? Foarte bine. Eu mă duc la oraș și apoi trec pe la schit. Ai ceva?

DOCT. — Nimic, mulțumesc. Dacă vine maica starița, aşi dorì să-i arăt altarul criptei. (Intră Sylvia cu scrisorile şi le dă Domniței).

DOMN. — Am să-i spun. (Domnița iese).

SCENA III.

DOCTORUL. SYLVIA. PREOTUL.

Pe când Sylvia dă scrisorile mame-si, Doctorul deschide un saltar şi scoate un vraf de hârtii).

DOCT. — Sylvio, ia vino (Sylvia se apropie). Asta este psaltirea pe care am făgăduit-o popii.

SYLV. — Da? (Deschide cartea). Ce fel de psaltire! Văd că e un manuscris.

DOCT. — Da. A trebuit să copiez tot volumul.

SYLV. — Nu erà tipărit?

DOCT. — Ba da. Iată-l alături. Insă pe cel tipărit erau îndreptări făcute de Marie. — Ce minunați sunt psalmii lui David!... Chiamă te rog pe popă. (Sylvia se duce spre cerdac cu manuscrisul. El îşi pune ochelarii şi citeşte cu glas mare, în volumul tipărit:)

«Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor: carele rodul său va da în vremea sa... (se oprește, repetă:) carele rodul său va da în vremea sa: și frunza lui nu va cădeà, și toate, or câte va face vor sporì» (Uitându-se pe margină). Marie a îndreptat: «carele rodul său va da la vreme» (Repetă:). «Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme». (Intră preotul. Doctorul se uită la el peste ochelari).

PREOT. — Cu plecăciune, taică.

DOCT. (Arătându-i un scaun). — Poftim părinte. Domnița s'a dus la oraş. Ia șezi. Ai pus vasele cu flori cum te-am rugat?

PREOT. — Dară, taică: le-am pus roată, împrejur, lângă celelalte. Portretul răposatei rămâne la iveală. E înnăuntru un miros ca în raiu. Numai Domnul să vă binecuvinteze, că mult ați mai făcut toate după dorința răposatei! Că-i erau dragi florile, nevoie mare!...

DOCT. — Nu prea e lumină în altarul criptei. Mă tem să nu îngălbenească.

PREOT. — Nu taică : e lumină destulă, și de sus și dela ușe.

DOCT. — Sylvio, dă-ne manuscrisul. (Sylvia vine încet pe la spatele popii, răsfoind manuscrisul).

SYLV. — Unde e psalmul pe care-l citeai?

DOCT. — La început. (Își ridică ochelarii și se uită la dânsa). «Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme».

SYLV. (Oprindu-se la spatele preotului, se uită lung la Doctor și face semn că nu). — Iată-l. (Dă manuscrisul preotului).

DOCT. — Poți să citești părinte?

PREOT. (Deschizând manuscrisul). — Pot taică. E scris curat.

DOCT. — Ia încearcă. Ți-am spus că pe celalalt nu ți-l mai dau.

PREOT. (cetind). — «Către tine am ridicat ochii mei, cela ce locuești în cer...»

DOCT. — Citești fără de ochelari?

PREOT. — Păi ce să fac.

DOCT. — Vezi?

PREOT. — Cum dă Dumnezeu.

DOCT. — Ia mai zi.

PREOT. (cetind). — «Iată, precum sunt ochii slugilor în mânile stăpânilor lor, precum sunt ochii slujnicei în mânile stăpânei sale : așa ochii noștrii către Domnul Dumnezeul nostru, până ce se va milostivì spre noi» «Miluești-ne pre noi Doamne...»

DOCT. (întrerupând). — Citești bine. Da ce-o fi vrând să zică, părinte : «ochii slugilor în mânile stăpânilor»?

PREOT. (nedumerit).—Păi...e vorbă adâncă... Adicătelea ochii slugilor să fie în mâna stăpânilor, că așa se cuvine.

SYLV. (zâmbind). — Ia lasă, Doctore, nu mai descoase lumea. (către preot). Așa e părinte : să fie slugile cu credință ; să asculte !

DOCT. — Prea bine. Prin urmare așa, părinte. Voiu venì mâine dimineață.

PREOT. (sculându-se). — Bine, taică.—Da mai aveam o vorbă...

DOCT. — Spune părinte.

PREOT. Vream să mă rog de d-l doctor... cu stafia ceea a noastră din beciu...

SYLV. — Și Sfinția ta, cu stafia, părinte?

DOCT. — Mă rog, mă rog... Ce-i cu stafia?

PREOT. — Apoi ce să fie... De 'când a fost d-l Căpitan pe aici, când cu înmormântarea răposatei, nu mai putem trăì de ea. De cum înnoptează, iese la răspântie. Că nu-i mai duce nimeni de mâncare.

DOCT. — Rău. Ar trebuì să-i ducă.

PREOT. — D-l Căpitan a dat poruncă dorobanților să pună mâna pe cine o aflà că-i dă câte ceva.

DOCT. — Și dorobanții ascultă?

PREOT. — Păi ce să facă: le e frică de stafie, dar le e frică și de stăpânire.

SYLV. — Ce prostii!...

DOCT. (către Sylvia). — Te rog. (către preot) Fii liniștit, părinte: voiu îngrijì eu să-i ducă dela curte câte ceva de mâncare.

PREOT. — Bine, taică. Știi, ne mai rugăm noi să ne păzească Domnul de duhuri rele, dar n'ai ce-i face, că lumea'i proastă.

DOCT. — Mergi sănătos, părinte. (Preotul se duce până la ușe. Se întoarce).

PREOT. — Da mai aveam o vorbă.

DOCT. — Ce este?

PREOT. — Poate au rămas dela răposata niscareva haine...

DOCT. -- Pentru săraci?

PREOT. — Pentru ei taică.

DOCT. — Du-te, părinte, că o să le găsești acasă.

SYLV.—Pentru coana preoteasa. (Preotul vrea să iasă. Se răzgândește).

PREOT.—Și... mai aveam o vorbă... pentru locul dela grind...

DOCT. — Foarte bine. Du-te...

SYLV. — Că o să-l găsești acasă și pe el. (Preotul iese).

SCENA IV.

DOCTORUL. SYLVIA.

DOCT. (După ce însoţeşte pe preot până la uşe). — Da, cred că aşà e bine.

SYLV. Cum e bine?

DOCT. (şezând). — Să'i dea să mănânce.

SYLV. — Stafiei?!... (Venind lângă dânsul) Bine, Demetre, nu se poate să-mi explici şi mie ce sunt contrazicerile astea în spiritul tău?

DOCT. — Da. Să-i dea să mănânce (uitându-se lung la dânsa). Pentru tine, Sylvio, a vorbit David: «Şi va fi ca un pom răsădit lângă izvorul apelor, carele rodul său va da la vreme.»

SYLV. — Te rog scuteşte-mă de ironie. Intotdeauna m'ai socotit ca pe un nevârstnic. Nu mai sunt copil,—ştii?

DOCT. — Da.

SYLV. — De mult nu mai sunt copil,—foarte de mult.

DOCT. — Ştiu.

SYLV. — De când vorbeai cu soră-mea lucruri înalte, iar pe pe mine mă trimeteai să mă culc.

DOCT. — Aşà se cuvenea.

SYLV — Acuma sora-mea a murit. Cu cine mai vorbeşti?

DOCT. — Sylvio!

SYLV. — Te rog să nu mai fii ironic,—asta-i!

DOCT.—Sylvio, cum vorbeşti tu astăzi... Par'că nu mai eşti tu.

SYLV. — Ba eu sunt.

DOCT. — Bine, — nu ţi-e milă să vorbeşti astfel?... de sora ta?... de tovarăşul tău de copilărie?... de Marie?... Ai cunoscut tu pe cineva mai bun, mai drept?... Ţi-a făcut Marie vre-o dată ceva?

SYLV. — Nu.

DOCT. — Atunci de ce nu ţi-e milă de dânsa?

SYLV. — Ba mi-e milă. Mi-e aşa de milă, că dacă s'ar fi putut să mor eu şi să trăiască ea, aşi fi murit fără cea mai mică părere de rău. Dar, fiindcă n'am murit, şi trăesc, aici, cu tine, te rog lasă ironia la o parte.

DOCT. — Bine, fetițo, n'am avut nici un gând rău.

SYLV. — Nu sunt *fetiță*.

DOCT. — E!... ești supărată pe mine. Te las (Se scoală).

SYLV. (Apucându-l de mână și silindu-l să șează). — Nu sunt *fetiță*! Să știi și să fii pătruns. Sunt femeie în toată mintea: te rog să-mi vorbești cu încredere.

DOCT. — Cu încredere ți-am vorbit întotdeauna, Sylvio.

SYLV. — Și fără ironie.

DOCT. — Și fără ironie. Nu e în firea mea.

SYLV. — Și să lași pe David.

DOCT. — Vorbele lui David mi să păreau frumoase, ca să spun un lucru drept.

SYLV. — Care lucru drept?

DOCT. — Că tu ești tânără, voioasă; că ai să te măriți și ai să fii fericită: atâta tot.

SYLV. — Nu e adevărat!

DOCT. — Cum «nu e adevărat»? (gândindu-se). Adică, ce e drept, voioasă nu mai ești tu ca mai nainte, — dar asta e și firesc pentru acum.

SYLV. — Pentru acum și pentru totdeauna.

DOCT. — De ce «și pentru totdeauna»

SYLV. — Asta e treaba mea.

DOCT. — Văd că astăzi ești supărată, — or poate nu mă mai iubești ca până acum...

SYLV. (uitându-se lung la el) — Nu... ca până acuma.

DOCT. — Atunci ce să fac?

SYLV. — Să vorbești cu mine, cum vorbeai cu Marie: să-mi spui tot ce gândești și să-mi răspunzi la tot ce te-am întrebat.

DOCT. — Suggestiune!

SYLV. — Nici o suggestiune.

DOCT. — Suggestiune îți spuiu!.. Ai auzit pe Marie, și crezi că gândești tu.

SYLV. — Eu nu gândesc, ci simt. Au bătăile inimei mele sunt suggestiune?..

DOCT. — Cine știe!.. mai nimic nu-i personal al fiecăruia din noi.

SYLV. — Inima mea, nu este a mea!?

DOCT. — Este a ta, și este a mea, sau a oricui ar puteà să o miște.

SYLV. (zâmbind). — Asta e adevărat.... Dar, în fine, tot n'ai răspuns la ce te-am întrebat.

DOCT. — Ce m'ai întrebat?

SYLV. — Te-am întrebat să-mi spui: pentru ce contrazicerile astea în spiritul tău?

DOCT. — Ce contraziceri?

SYLV. — Atâtea și atâtea: nu crezi în Dumnezeu, și te îngrijești de cărțile popii...

DOCT. — Chestie de literatură; ași vrea să audă țăranii, la biserică, o limbă bună.

SYLV. — Da?.. Să presupunem că e așà. Dar cu stafia? Te plângi că lumea noastră e proastă, neștiutoare,—și pe de altă parte hrănești în mintea ei irezuri.

DOCT. — Mă plâng eu că lumea e proastă?

SYLV. — Da. Cel puțin te plângeai cu Marie. Eu am auzit tot, cu toate că mă trimiteai să mă culc.

DOCT. (uitându-se la ea cu interes) — Bine, dragă Sylvio, de ce te muncesc pe tine astfel de gânduri? de ce nu vrei să rămâi sănătoasă, senină, să fii fericită, fără să te întrebi de ce ești fericită?..

SYLV. — Știu și eu... Mă întreb, — prin urmare trebuie să găsesc răspuns.

DOCT. — Răspunsul e: să te măriți, să-ți iubești bărbatul și să fii fericită. Pe mine lasă-mă cu contrazicerile mele.

SYLV. — Iar începi?

DOCT. — (cu blândețe). Nu încep nimic. Incredințează-te că nu încep nimic.

SYLV. — Bine, Démètre, tu nu vezi, cu toate astea, că eu am nevoe de tine? Trebue să mă luminezi; trebue să-mi scoți sufletul din negura în care trăește. Vorbeai atâtea cu Marie!.. De ce nu vrei să vorbești și cu mine?..

DOCT. (către sine). — Iar suggestiunea!.. (către Sylvia). Marie erà altcevà. Nu înțelegi?

SYLV. — Nu. Marie erà sora mea, erà din aceiaşi familie cu mine. Ce pricepea ea, pricep şi eu. Tu ai o îndatorire faţă de mine: ai aruncat sămânţa îndoelii peste tot: trebue sau s'o îngrijeşti sau s'o stârpeşti.

DOCT. — Eu?!

SYLV. — Da. Ai vorbitde Dumnezeu, de suflet, de credinţă şi necredinţă.

DOCT. — Am vorbit cu Marie. Ea erà femeia mea: Vream s'o luminez,—eram dator s'o luminez. Cu tine e altceva: tu eşti chemată să fii fericită, — altfel.

SYLV. — Marie nu erà fericită?

DOCT. — Nu ştiu. Poate că da, în felul ei, sau mai bine în felul meu.

SYLV. — Marie a murit.

DOCT. — De ce vorbeşti aşà?.. Pentru mine n'a murit.

SYLV. — Cum se poate?!

DOCT. — N'a murit. Marie erà atunci în fiinţă. Astăzi e în minte: o idee.

SYLV. (Luându-i mâna). — Te rog, Démètre, vorbeşte! Ce vrei să zici? Nu vezi că eu nu mai pot trăì în negura asta? E o lume nouă ce se deschide sufletului meu: care e? Eu o simt, o bănuesc, însă nu o înţeleg cu limpeziciune. Am ascultat crâmpeie din vorba ta cu Marie; am cetit cărţile tale, pe apucate, cu temere că o să mă aflaţi... Marie a murit, s'a rupt ceva în inima mea. Necunoscutul din lumea viitoare mă atrage şi mă înspăimântă. Te rog, vorbeşte, spune-mi ce ştii. Te văd că esti liniştit,—şi cu toate astea o adorai, nu-i aşà?

DOCT.—Bine fetiţă, întreabă-mă: ce vrei să-ţi spun? (Sylvia tace). Iţi spun cu plăcere.

SYLV. — Ciudată e viaţa!..

DOCT. — Cam ciudată.

SYLV. (gândindu-se). — Ai zis că o iubeai ca pe o idee?..

DOCT. — Am zis că Marie este acum o idee. Că o iubesc nu mai încape îndoială: mai cu seamă lumea reală simpatică, trece în lumea ideală. Simpatia este cea d'intâiu condiţiune a transformării.

SYLV. — Cum? Dar mai întâiu te rog să-mi lămurești alte nedumeriri: pentru ce nu crezi în Dumnezeu?

DOCT. — Protestez. Eu cred.

SYLV. – După aceea, de ce, dacă nu crezi, îndemni pe alții să creadă? Apoi, de ce ții să se păstreze stafiile?

DOCT. -- A crede cu convingere într'un lucru ce nu există, e o putere.

SYLV. — In ce crezi? și ce este *ideea* în care s'a prefăcut Marie? (Doctorul se uită în pământ și nu răspunde. Intră un fecior cu o depeșă).

SCENA V.

ACEIAȘI, FECIORUL.

(Feciorul aduce depeșa Sylviei. Aceasta o deschide încet, o citește și o pune lângă dânsa, pe masă).

SYLV. — (către Doctor) Aștept... (către fecior) Bine.

DOCT. — Sosește? (Sylvia îi întinde telegrama). Foarte bine: doreai răspuns, — iată răspunsul.

FECIOR. — Domnița merge la gară?

SYLV. — Nu.

FECIOR. — Nici d-l Doctor?

DOCT. — Ba da, ba da. Merg și eu, merge și Domnița.

SYLV. — Trebue să merg?

DOCT. — De sigur.

SYLV. (către fecior). Avem toată vremea să ne hotărîm.

FECIOR. — Mai este și d-l Primar.

SYLV. — Ce vrea?

DOCT. — Să poftească. (Feciorul iese).

SYLV. — Iar cu stafia, or cu cerșetul!..

DOCT. — E așà din simplu să-l ascultăm, înainte de a-i bănuì...

SCENA VI.

ACEIAȘI, PRIMARUL.

PRIM. — Sărutăm mânile.

DOCT. — Ce-i, primarule?

PRIM. — Ce să fie, — bine.

DOCT. — Bine să deà Dumnezeu. Ce dorești?

PRIM. — Dorim sănătate.

DOCT. — Și altceva?

PRIM. — Altceva, nimic.

DOCT. — Ce te aduce?

PRIM. — Păi, ce să m'aducă... Noroc.

DOCT. (zâmbind). — Ia ascultă, primarule, afară de noroc trebuie să te mai aducă ceva... Spune ce te aduce.

PRIM. — Păi, ce să m'aducă... Vorba aia a noastră...

DOCT. — Care vorbă?

SYLV. — Stafia?

PRIM. — Taman!

DOCT. — Ce-i cu stafia?

PRIM. — Iar a eșit la răspântie. Dacă nu-i mai duce nimeni demâncare..

SYLV. — Liniștește-te, primarule, a regulat d-l doctor cu preotul.

PRIM. — Așà?.. a regulat cu popa?..

SYLV. — Cu preotul.

PRIM. — Numai să n'o mănânce el...

SYLV. — Ce să facă!?

PRIM. — Să mănânce demâncarea.

SYLV. — Mâncarea stafiei!?

PRIM. — Păi știi cum e omul: mai dă și stafii, mai iea și el...

SYLV. (râzând). — Va se zică stafia e persoana de înțeles....

DOCT. — Primarule, dacă numai pentru asta ai venit, e lucru regulat. Du-te de-ți caută de treabă.

PRIM. — Păi cum ziceți și dumneavoastră... (Se duce către uşe încet, răsucindu-şi pălăria. Se opreşte). Da mai avem o vorbă...

DOCT. — Spune, primarule.

PRIM. — Poate au rămas dela răposata...

SYLV. (întrerupându-l). — niscareva haine...

PRIM. — Știi, pentru săraci...

SYLV. (cu intenție). — Da. Le-am trimis preotului...

PRIM. — Al dracului popă!

SYLV. — Să le împartă la săraci...

PRIM. — Le vinde și le bea.

DOCT. — Nu vorbì așà, că șeade rușine. Dacă vrei haine, am să-ți trimit și dumitale...

PRIM. — Să fie de sufletul răposatei... Dar de locul dela grind, domnule doftor?... Știi, Domnița, Dumnezeu s'o ierte, mi-a botezat un băiat, și zicea ca să-i dea zestre niște pogoane de pământ...

DOCT. — Locul dela grind îl cere obștea.

PRIM. — D'apoi obștea ce nu cere!..

DOCT. — Il cer și veteranii.

PRIM. — Și ei cer cât nu li se cuvine.

DOCT. — Li se cuvine, că s'au bătut.

PRIM. — S'au bătut odată și cer de o sută de ori. Parcă dacă-i vorba așà, mie nu mi-a murit un cumnat în războiu... Și eu sunt veteran.

SYLV. — Prin alianță. (Primarul iese).

SCENA VII.

ACEIAȘI (fără Primar).

SYLV. (Râde, uitându-se la Doctor). — Ei, Doctore!?..

DOCT. — Ce este?

SYLV. (imitând pe primar). — Ce să fie, — bine.

DOCT. (Idem). — Bine să dea Dumnezeu. Ce dorești?

SYLV. (Idem). — Dorim sănătate.

DOCT. (Idem).— Și altceva?

SYLV. — Dorim niște pogoane la grind... (luându-i mâna) Și dacă se poate, să nu mergem la gară.

DOCT. (gândindu-se). — Ai v zut ce ciudat vorbeau...

SYLV. — Unul ca altul. Intocmai.

DOCT. — Nu'i așà?.. O curioasă suggestiune la distanță.

SYLV. — Crezi?

DOCT. — Sigur.

SYLV. — De ce la distanță, și nu la cârciumă?

DOCT. — La distanță.

SYLV. — La cârciumă, Doctore. Au vorbit împreună, și au râs de noi.

DOCT. — Cine râde de semenii săi pe asemenea motive, are sufletul depravat. Ei nu râd, ci, ca atâta lume ce se socotește pe sine superioară, nu știu ce să creadă... (Sylvia se uită lung la el și dă din cap).

SCENA VIII.

ACEIAȘI. FECIORUL. OBȘTEA. VETERANI.

FECIOR. — A venit obștea satului.

SYLV. — Foarte nostim.

DOCT. — S'a întâlnit cu primarul?

FECIOR. — Nu, că primarul a eșit pe din dos.

DOCT. — Să poftească.

FECIOR. — Sunt și veteranii.

DOCT. — Să poftească și veteranii. (Iese feciorul. Intră mai mulți săteni).

SĂTENII. — Sărutăm mâinile, cucoane.

DOCT. — Bună vremea, oameni buni. (Se așează, obștea de o parte, veteranii de altă parte).

DOCT. (Recunoaște pe Stoica). Ce-i Stoico?

STOICA. — Ce să fie, boerule, — bine.

DOCT. — Bine să dea Dumnezeu. Ce dorești?

STOICA. — Dorim sănătate.

DOCT. — Ce te-aduce?

STOICA. — Veneam pentru vorba aia...

DOCT. — Stafia?

STOICA. — Ei...

DOCT. — Am regulat. Dar nu vii pentru ea, Stoico. Vii pentru locul dela grind. (Oamenii se foesc între ei și râd. Către Veterani). Și d-voastră tot pentru locul dela grind veniți. Or poate pentru stafie...

VETERANII. — Tot.

UN VETERAN. — Dacă locul dela Stat l'a scos la lecitație și noi n'am știut.

DOCT. — Când s'a ținut licitația?

VETER. — Ia ieri s'a ținut. Primarele a ascuns *poblicațiele.*

DOCT. — Și cine l'a luat?

VETER. — Cumnații primarului. Al de Oprișenii.

DOCT. — Cine sunt ăștia? Sunt plugari or sunt târgoveți? (Obștea se împarte în două: unii strigă că sunt plugari; alții că sunt târgoveți).

DOCT. — Stoico, vorbește tu: cine sunt Oprișenii?

OBȘTEA. (O parte). — Negustori, boerule. (Altă parte). Plugari.

STOICA. — Tăceți, mă. Cucoane, unul este brutar, de ăia de umblă cu trăsura pe la cârciume; altul are fabrică de *țâfoane*, ăl de-al 3-lea a luat pe fata popii; Ioniță, al 4-lea, e profesor în comuna Șindrilita; Gavrilă e hoț de cai; Ștefan e jandarm. Ei!... (se gândește). Care mai sunt, mă?

DOCT. — Da câți sunt, oameni buni?

OBȘTEA. — Sunt mulți, cucoane.

STOICA. — Mai este al de Petrache. Ăla-i veteran.

VETER. — Nu se pomenește.

OBȘTEA. — Ba e veteran. A fost gardist de noapte.

STOICA. — Să-i dea loc în Dobrogea.

VETER. — N'a fost în războiu.

OBȘTEA. — A fost.

VETER. — N'a fost. (Se face mare sgomot. Stoica strigă la ei).

STOICA. — Tăceți mă, că ne dă afară boerul. (Se liniștesc). Cucoane, să ne dai locul dela grind...

VETER. — Să ni-l dai nouă, cucoane.

DOCT. — Dar ce are locul dela grind, oamenii buni? (Oamenii se uită unii la alții). E pământul mai bun?

STOICA. — Ba nu, cucoane.

DOCT. — Atunci de ce-l cereți?

STOICA. — Păi și veteranii tot la grind se trag.

DOCT. (către veterani). — De ce vreți grindul, oameni buni?

VETER. — Păi și primarul tot la grind se trage.

DOCT. Primarul zice că i l'a făgăduit Domnița, când i-a botezat băiatul.

VETER. — Păi cum zici și matale...

DOCT. — Eu zic să vă duceți să vă înțelegeți, și apoi să veniți la mine. Mergeți sănătoși. (iesă toți). (către Sylvia). Ei vezi

cum se formează curentele!.. (Sylvia dă din cap cu neîncredere). De ce dai din cap?

SYLV. Fiind-că te lași să te fure lumea cu o nevinovăție... curentă.

DOCT. — De ce «să mă fure»? Nu vezi că nu știu ce vor. Cer locul dela grind numai fiindcă-l cer veteranii, iar aceștia, fiindcă-l cere primarul, iar primarul fiindcă-l cere popa.

SYLV. — Iar popa?..

DOCT. — Nu știu... Fiindcă-i trebue.

SYLV. — De trebuit, pământ trebue la toată lumea.

DOCT. — Dar de ce pământul dela grind, care e cel mai prost?

SYLV. — Ești sigur că e prost?

DOCT. — Sigur.

SYLV. — Eu mă îndoesc...

DOCT. — Suggestiune, Silvio: ia unul dela altul.

SYLV. — Și toți dela dumneata. (Uitându-se pe gânduri la el). Ce fericit ești că poți să-ți explici toate lucrurile printr'o formulă!..

DOCT. — Se explică ele singure.. Dar nu mergem la gară? Cred că a venit vremea să mergem.

SYLV. — Să mergem. Mă duc să-mi iau o haină și sunt gata. (Se îndreptează spre ușe).

DOCT. — Sylvio... (se apropie de dânsa). Dă-mi voie... (îi ia o mână). Cu adevărat, dreptate aveai tu, când ziceai că semeni cu Marie. Mai cu seamă mâna ta seamănă cu a ei.

SYLV. Da?

DOCT. — Foarte mult. Persoana fizică a unor făpturi alese pare câteodată un lucru așà de nepământesc, că iese din materie și devine suflet. Lumină nouă.

SYLV. (uitându-se la mâna ei, o pune pe masă, sub ochii Doctorului). — Așà?

DOCT. — Așà.

SYLV. — Vrei să nu pun mănuși.

DOCT. — Da, te rog.

SYLV. — N'am să pun. (Iese).

SCENA IX.

DOCTORUL.

DOCT. — (Vine la masa de scris, ia psaltirea fără a o deschide, sade, își reazămă capul de spatele scaunului). Și va fi ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor, carele rodul său va da la vreme.» (vorbind). Il va da? (deschide încet psaltirea). «Miluește-mă, Doamne, că fără putere sunt; vindecă-mă, Doamne, că s'au turburat rosturile mele». «Și sufletul meu s'a turburat foarte; și Doamne, până când!...» (răsfoind mai departe). «Spre Domnul am nădăjduit; cum veți zice sufletului meu: mută-te în munți, ca o pasăre?»

SCENA X.

DOCTORUL. SYLVIA.

(Sylvia se ivește în ușe, cu o haină pe braț și cu pălăria in cap. Aude ultimele cuvinte).

SYLV. — Cine să zică sufletului tău «mută-te în munți?»

DOCT. — (repetă). «Că s'au turburat foarte».

SYLV. — Sufletul tău este al nostru, este al meu.

DOCT. — Pentru tine, a vorbit Marie. Iată scris aici cu mâna ei (citește:).

Și nopțile, ca zilele de calde,
Și luna rătăcită'n calea ei
Se duce, visătoarea, să se scalde
In apa sclipitoare de scântei.

Ca luna e vieața muritoare :
Răsare și se urcă și-a perit;
Se scaldă în sclipirea ce o doare
A propriului vis ne'nfăptuit.

Dar visul ce n'a fost înfăptuire
E singur adevărul cel de-apoi
Și sunt făgăduinți de fericire
In mugurul ce n'a dat încă foi.

Tu nu-ți închipuești că fericirea
E numai în speranța de a fi,
Că doară tu pricepi că te-a scris firea
Spre-a fi cu-adevărat și a iubi.

Iubește dar. Femeea-i pururi nouă
Ca pasărea ce tremură în crâng,
Și e ca micrea florilor pe rouă :
Mai dulce când petalele se strâng.

SYLV. (se uită lung la el). — Și crezi că-i scrisă pentru mine ?
DOCT. — De sigur.
SYLV. — Ia întoarce pagina.
DOCT. (răsfoind psaltirea). — Nu găsesc nimic.
SYLV. — Găsesc eu (îi ia cartea din mână. Citește:).

A pornit Domnița Albă
Din castel dela Izvoare
Către Vineș Impărat,
Și cu lefții ei din salbă
A plătit numărătoare
Prețul Murgului rotat.

Când îl scot din grajd, feciorii,
Și îi pun zăbala'n gură
Și dârlogii la oblânc,
Din înnalt se pleacă norii
Să'l priveaască cum se'ncură
Pe întinsul lor adânc.

Iar Domnița cea vitează
Cum îl vede scos afară,
Ii alintă din cuvânt;
Murgul din văzduh nechiază
Și se lasă drept la scară
Cu genunchiul la pământ.

Ea, prin coamă, mâna'i trece
Și de frâu ușor îl prinde,
Aruncându-i-se'n șea,
Și îi face semn să plece,
Iar el aripa destinde
Și se duce în nori cu ea.

Cum o poartă fără frică
Dulce Doamna lui măiastră
Dela Vineș Impărat,
Și-o ridică și-o ridică
Până'ce dau de-o stea albastră
Vremilor ce-au înserat !

Dar Domnița strânge frâul;
Murgul prinde iar să zboare
Tot mai sus și tot mai sus.
Pân'ce dau de-o stea, cu brâul
Luminat de-un vârf de soare
Ce răsare în apus.

Doamna, frâul iarăși strânge;
Murgul sforăe și zboară
Peste naltul tuturor,
Pân'la steaua cea de sânge
Unde Sorii vin să moară
In văpaie de amor.

Și se năruie de-o dată
In puterea arzătoare
Ce îi bea în para ei,
Cal și Doamnă vinovată,
Pulbere ascultătoare
Năzuinței lor de Zmei.

* * *

Asta-'s eu. Și sunt ca mine
Mii de suflete trudite
Ce s'adăpostesc în vis:
Imboldire spre *mai bine*,
Ura celor împlinite,
Dor ce ne este scris;

Nimeni n'a'ndrăznit să spună
Ce ne arde, ce ne doare,
Ce văpăi, și'n care vânt:
— Tu te'nchipui, — ceasul sună,
— Omule, ești ca o floare
Răsădită în alt pământ:

Fericire,—val ce piere;
Glorie, —zădărnicie:
Trist si singur rând pe rând,
Ți-a rămas ca mângâiere
Rima dintr'o poezie
Și iluzia din gând.

(Se apropie de el; îi pune mâna pe umăr). — Ei ce zici? (Doctorul îi ia mâna după umăr și i-o sărută).

DOCT. — Ah, Sylvio, cât de mult îi semeni! .. Așà de mult, încât mă întreb câteodată dacă nu ești tu Marie, dacă ideea nu s'a făcut din nou făptură. ... Ești tu, Sylvio? spune-mi! răspunde!

SYLV. (Zâmbind cu bunătate). — Sunt eu...

DOCT. — Iartă-mă, Sylvio. Iți par nebun, și nu sunt decât nefericit. Ah, cât sunt de nefericit! ...

SYLV. — Doctore, atunci ce să cred?... Mi-ai spus că ai găsit mângâiere în filosofia d-tale, tocmai fiindcă acolo nu moare nimeni... Mi se pare, în adevăr, foarte frumos...

DOCT. (Se repede la Sylvia și o apucă de braț).—Ințelegi ce însemnează a *murì!*.. A te șterge de pe fața pământului; a te îngropà în huma rece pentru vecia veacurilor!. A rămânea singur... singur... fără a mai revedeà vreodată pe ființa care erà tot pentru tine!.. E grozav!...

SYLV. (blajină). — Atunci... ce să cred, Doctore?

DOCT. — Să crezi ce ți-am spus înainte. Acela este adevărul. Dar sunt om, și am iubit-o așà de mult!... Câteodată, când slăbiciunea ființei mele materiale mă birue, tu, Sylvio, tu, care atâta semeni cu dânsa, îmi ești mai dragă decât aceea din sufletul meu, — dar numai câteodată... A trecut, Sylvio. A trecut. Putem să mergem.

SYLV. — Imi pare rău.

DOCT. — Ce?

SYLV. (zâmbind blajin). — Că a trecut.

DOCT. (oprindu-se și uitându-se la dânsa). — Sylvio, glumești? Dă-mi brațul și să mergem.

SYLV. (pune haina pe o masă și ia un scaun). — Presupune, Doctore, că eu sunt în adevăr Marie și te iubesc.

DOCT. — Ce să presupun lucruri imposibile...

SYLV. — Cu toate astea presupui că Marie n'a murit.

DOCT. — Asta nu-i o presupunere, ci un adevăr absolut.

SYLV. — Pentru d-ta. E o nevoie a sufletului d-tale, care îți dă puterea de a crede lucruri absurde.

DOCT. — Sylvio!

SYLV. — Nu te supără. Pentru lumea d-tale lăuntrică este un adevăr.—Ce să fac eu, acum, cu mine, care te iubesc și n'am murit?

DOCT. — Să-ţi iai haina și să mergi la gară.

SYLV. — Chiar dacă iubesc?

DOCT. — Mai cu seamă dacă mă iubești... Eu am să-ţi arăt drumul fericirii adevărate, — vine căpitanul, — să-i eșim înainte.

SYLV. — Ești liniștit acum?

DOCT. — Foarte liniștit.

SYLV. — Și vrei să iau pe căpitan, chiar dacă te iubesc?

DOCT. — Eu nu te iubesc.

SYLV. — Sigur?...

DOCT. — Foarte sigur. Dă-mi braţul și nu mai spune nerozii.

(Va urma). DUILIU ZAMFIRESCU.

SERENADA MORARULUI

Ţihnitele ape la scoc se 'npreună.
De mult am lăsat stăvilarul.
In moara pustie călcâiul răsună.
Mă gâtue dorul, tâlharul.

A roţilor vajnici măsele zac mute.
Nici piatra nu 'nalţă pospaiul.
Din fundul covatei cu foc, pe 'ntrecute,
Ţe cheamă un greer cu naiul.

Frumoaso, ce 'ntuneci albeaţa fuioarei,
Din inimă zvărle zăvorul.
De-apururi uiumul pornească-se moarei,
Şi dragostei noastre zăporul.

M. CHIRIŢESCU.

DUMINECA IN LONDRA

Intr'un oraş ca acesta — fireşte, săptămâna trece cum trece, cu mare vâlvă, cu sgomote necurmate, grele, cari nu-ţi dau pace, te urmăresc zi şi noapte, îţi lasă în urechi un vâjâit continuu. Insă, cum ajunge Duminica, toate încetează; amuţesc străzile. Prăvăliile sunt închise. Foile zilnice nu apar. Şi nici poştă nu-i. Ca un monstru obosit oraşul dormitează. Mâine se va trezì, desigur; mugi-va iar; bufni-va fumul din coşuri; porni-se-va mulţimea cu larma, cu vuetul ca de ape adânci, răscolite. Dar azi măcar e bine s'o iei razna, să te pierzi în labirintul străzilor şi să guşti cu atât mai mult hodina şi tăcerea vastului oraş, care — aşà cum este, îşi are frumuseţea lui.

Se plâng mulţi de negură; dar Londra fără negură ar fi ca un monarh fără purpură. Se înţelege, nu-i vorba de negura ceea deasă, mirosind a funingine, care târăşte cu ea noaptea, şi confundă, şi înăbuşe tot, vietăţi şi lucruri; e o altă negură — uşoară, subţire ca un văl, care înmoae formele, aruncă în lume nelămuritul, face vis din realitate, slăbind razele, dându-le culoare. Indărătul ei soarele se prevede stins, rotund şi roşu ca un talger de aur, de ţii ochii la el, şi-l doreşti cald, şi-l doreşti fierbinte; şi când îşi recapătă uneori focul, atunci — cum să zic? Uiţi de toate, îţi vine să zburzi în lumina lui, să baţi din palme şi să-i strigi ca un copil: soare, soare! — soare, soare!

Priveşti uimit la cer şi la ceaţă, cum se rupe cu luciri de mătase; şi acoperişuri nesfârşite, hornuri, coşuri lungi,

cupole apar scânteind — un oraş nou, parcă eşit acum-acum din ape.

Linişţea dimineţii e întreruptă numai de trenuri. Le auzi horăind undevà, şi când întorci capul iată-le! Trec, sună, sgudue o clipă-două podurile aruncate asupra străzilor, şi fug înainte.

Şi iarăşi linişte. Până când încep dela un timp clopotele — mii de clopote din mii de turle; şi cântă ici şi cântă colo; mai tare cântă şi mai încet; şi mai stins cântă, parcă din alte lumi ascunse; şi mii de clopote din mii de turle cântă — aşà cântă clopotele astea, cari nu şi-au pierdut rostul. Ba tocmai acì, în acest imens furnal de interese, nevoia lor e mai simţită. Iehovah pare mai viu în conştiinţa multora. Cartea sfântă se citeşte; o vezi, frumos legată, în mâinile părinţilor, fetelor, băeţilor, cari se îndreaptă în rânduri la biserici — pline toate bisericile. Şi te atrag. Intri bucuros, chiar dacă ţi-ar lipsì credinţa. E acolo şi fior de taină, şi răsunet de cântări şi de orgă în aerul umbrit.....

După amiazi sunt deschise câtevà muzee şi galerii, dar lumea se grămădeşte mai mult în parcuri. Şi ce frumoase-s parcurile din Londra! Unele foarte vaste; şi le găseşti des: în mijlocul oraşului, dintre clădiri înegrite, odată pătrunzi în ele, şi simţi o plăcere aşà de neaşteptată. Parcă eşti undevà la ţară. Atâta-s de rustice, că şi turme de căprioare, şi oi — e drept de culoarea fumului, pasc iarba totdeauna verde. In aceste parcuri urmăreşti cu deamănuntul toate schimbările, râsul şi plânsul anotimpurilor. Cum dă în primăvară, şi auzi mierloiul; şi răsare şofranul, şi răsar ghioceii, cari poartă în englezeşte un aşà de frumos nume: *picuri de zăpadă;* şi la rând vin şi celelalte: se umplu straturile, se îmbracă pomii. Multe parcuri au grădini a parte — mici bucăţi de raiu, unde se cultivă cu îngrijire toate florile şi plantele pomenite în Shakespeare: dela buruiana şi mărgăritele

ce împodobiră fruntea Ofeliei, până la cucuta vrăjitoarelor din *Macbeth.* Intri acì pe sub porţi de frunze şi arcuri de trandafiri, şi eşì pe alei ce fug între copaci bătrâni; şi unde nu întâlneşti şi câte un trunchiu fantomatic, aproape nevăzut sub iederă, şi lauri — păduri de lauri, cu flori învoalte, albe şi roşii ca nìşte buchete. Apoi lacurile; şi tufişurile din ele, cu belşugul de muşchiu şi de umbre umezi şi de ierburi ce se caţără pe stânci, închipuind ostroave din mări necunoscute, şi de unde pasări îşi iau sborul — unele sus, altele pe apă; şi copiii drăgălaşi cari se strâng şi le aruncă fărâmituri de pâine; şi râsul, şi gălăgia lor veselă.....

Dar parcurile se însufleţesc Duminica şi de o mişcare cu totul caracteristică şi neobicinuită ţărilor de pe continent: întrunirile şi cuvântările în aer liber. Trimişii partidelor, oamenii feluritelor grupări închipuite şi neînchipuite, roşul-socialist, stocojiul-anarhist, vânătul-ateist, şi ceilalţi pentru cari n'ai găsì culoare să-i poţi însemnà: liber-cugetătorii şi cugetătorii fără idei, social-înăintaţii şi necromanţii-sociali, moraliştii fără religie şi religioşii-apocaliptici, toţi îşi aduc preţiosul talant; vin cu steaguri şi pupitre, şi se aşează în parcuri. Şi dacă eşti puţin deprins, pricepi îndată cam ce vor.

Aşà, te uiţi aici la mai mulţi în capete goale? O mare idee i-a strâns la olaltă, o idee atât de luminoasă că-şi găseşte expresia în două cuvinte: jos pălăriile! Se cheamă că ei formează „Societatea celor ce nu poartă pălării". Alţii colo zâmbesc într'una — zâmbesc auditorii, zâmbeşte şi oratorul; şi cum dela un timp se face serios, toţi strigă: zâmbeşte, omule, zâmbeşte! El uitase că face parte din „Societatea zâmbitorilor". Dar ipochimenul ăsta? Cât de solemn se uită la cer, şi la pământ, şi iar la cer; şi la stânga ţine un steag cu deviza: „Credem în Metempsihosă". A haa, de aceea tot spune el de incarnaţii şi reincarnaţii, şi de regiuni astrale, şi de spirite..... Alături pe o pânză albă cât un cearşaf citeşti — nu fără emoţie: „Cele zece

porunci ale umanitarilor". Pe altă pânză, şi cu litere ca de foc: „Pământul, aerul şi apa, produsele originale de nutrire, au fost înainte ca Dumnezeu să fi creat omul". Mai mult însă ca toate, un steag atrage luarea-aminte: roşu-aprins, cu o cruce la mijloc şi împrejur cuvintele: „Viaţa e scurtă, priveghează şi te roagă". Asta-i faimoasa *Salvation Army*, sau mai bine oastea lui Dumnezeu, care duce o goană straşnică pentru cucerirea sufletelor, în chip sgomotos, prin cântece, prin tobe şi tromboane şi prin discursuri ce sună ca şi tromboanele. Iată acum şi sufragetele; au venit cu harabaua — o tribună ideală, care lunecă pe roate, din străzi în parcuri şi din parcuri în străzi; pretutindeni îşi poartă manifestele şi pamglicele verde-alboliliachii şi rochiile elocvente, cari se zbat a răsboiu mai dihai ca steagurile. Vorbeşte una tânără, subţirică; şi vorbeşte frumos, adică rotunjeşte frumos gura, şi are buze fragezi, şi un glas, şi nişte ochi, unde scântei tresar, că fără s'o ascult mă simt încălzit şi convins, foarte convins de ce spune, şi pentru — oh, pentru o sărutare ce n'aş face! Cum n'aş îngănà în extaz: vot, vot pentru fiicele Evei! Şi desigur e vina ei, dacă nu vă pot arătà şi pe ceilalţi oratori. Nu-s mai puţin interesanţi. Ascultându-i, ai prilejul să prinzi cevà şi din firea englezilor. Vorbesc ei cu uşurinţă, dar fără proporţie: încep cum nu trebue şi sfârşesc unde nu trebue; aduc adesea pilde prea comune şi amestecă lucruri din viaţa lor intimă, familiară. Altfel oameni stăpâniţi, îşi respectă unii-altora ideile — dacă le au; şi desbateri aprinse, cari pe aiurea s'ar înnălţà până la ceea ce noi zìcem că *este din raiu*, aici nu se mântue cu atâta entusiazm.

In deobşte aceste întruniri îşi au folosul netăgăduit. Sunt oratori cari aduc o atmosferă de gânduri. Nu pot să uit mai ales pe unul. Venise târziu în parc; păreà străin — aveà şi un accent deosebit, şi cevà dureros în graiu; şi făcând apropieri neaşteptate între cugetători: Darwin şi Schopenhaur — Schopenhaur şi Spencer, în seara ceea mâhnită, în oftatul neîntrerupt al foilor, prinse a vorbì de cu-

tremure şi de focuri, de pornirile cumplite, fără noimă, ale naturii, şi de stingerea mai de pe urmă a vieţii. Mulţi îl crezură nebun, dar când sună de închiderea parcului, sute de inşi îl urmează pe străzi, unde discursurile nu încetează.

Şi acum iar clopotele, pentru slujba de noapte — mii de clopote din mii de turle; şi cântă ici şi cântă colo; mai tare cântă şi mai încet; şi mai stins cântă, parcă din alte lumi — ascunse; şi mii de clopote din mii de turle cântă — aşà cântă clopotele astea, pe când luminile încep a licărì la geamuri. Şi după storuri, colo şi colo şi colo, în toată necuprinsa Babilonie, cine poate să-şi închipue ce aduce noaptea? Câte paturi aşternute cu flori şi câte iubiri înşelate şi câte aşteptări chinuitoare şi câte bucurii şi câte lăcrămi; şi Doamne, câte mistere! Zice undevà Dickens, în *Tales of two Cities:*

„O gândire solemnă, când întru noaptea într'un mare oraş, e că fiecare din acele negre case îngrămădite închide taina ei; că fiecare odae în fiecare din ele închide taina ei; că fiecare inimă ce bate în sutele de mii de piepturi acolo este, în oarecari privinţe, o taină inimei celei mai apropiate."

Decât asemenea gânduri se şterg, cum ajungi în toiul oraşului. Auzi lărmuiri de veselie împrejur; o strălucire feerică te ieà şi-ţi scoate înainte vitrine stinse, porticuri de teatre închise, statui şi florărese, şi colţuri mai în umbră, de unde răsar cunoscutele sirene ale nopţii — multe, nenumărate scad şi cresc dealungul trotuarelor, îşi mlădie trupurile; pe sub globuri de argint, pe sub firme ce ard în toate culorile, mài voluptos foşnesc astă seară mătăsurile, ispitesc parfumurile, palpită dorinţele. Chiar şi numele acestei părţi are cevà din moliciunea, din râsul curtezanei: *Piccadilly.* Mergând mai jos, pe lângă înnaltul monument cât un turn al lui Nelson, dai în *City,* vechea Londră. Odată acolo erau petreceri multe şi zvonuri şi voebună — palate în sărbătoare, taverne vestite ca *Mermaid*

și *La Capul Mistrețului*, unde mucălitul Falstaff mâncà și beà cât zece, alături de prinți și de scriitori vrednici, cari știau să ție și lira și paharul; dar azi e cu totul în stăpânirea lui Mammon, și de cum se lasă noaptea, mișcarea se oprește: pare un oraș din povești grozave, asupra căruia duhuri de vrajă au trecut, încremenind orice. Singur clopotul catedralei St. Paul a rămas viu, de numără ceasurile, sunând prelung pustiului, încăperilor fără viață, celor adormiți în preajma bisericilor, și deasupra Tamisei, care curge aproape nesimțit ca și vremea; numai unde fâșii de lumină bat, vezi tremurul apei. Și pe țărmurile lui se întinde liniște; ai zice că nu e nimeni, dar nu te apropia, nu cercetà cu luare-aminte: pe bănci de lemn, la capătul podurilor, sub sfinxi întunecoși, grămezi de oameni se frământă — o întreagă populație mizeră.

Unii fac parte din așà numiții *Pictori de Trotuare*. Cu mâna tremurândă, adesea nemâncați, și în sborul goelanzilor, cari tot își găsesc un sălaș de noapte, acești nefericiți mâzgălesc într'una pe lespezi. Urme din opera lor de peste zi se arată și acum sub lămpi: capete pe jumătate șterse, corăbii ce se îneacă, păsări lipite de crengi, pomi și fructe; ba iată și o pâne — autorul a scris sub ea: „Ușoară de zugrăvit, grea de căpătat"; și mai încolo: „Nu-ți fie rușine de sărăcia onestă." Un altul a tras cu creta versuri, și încă versuri simțite:

Lângă mândrul Thames,
Strălucind în raze,
Își petrec săracii
Nopțile grozave.

Și treptat, dacă treci și *Podul Westminster* în partea cealaltă, ai impresia unui vis greu; parcă n'ai vreà să crezi. Cum? E cu putință această priveliște? Tocmai în orașul cu atât de mult aur? Unde te întorci: fundături și ulicioare negre, stăpânite totdeauna de noapte, și urîte străzi, sucindu-se între case și mai urîte, de aceeaș formă, cu acelaș număr de ferestre — niște enorme cutii mortuare. Le simți

mereu alături; se desface din ele ceva sinistru, care te pătrunde, te apasă, îţi strânge inima de-ţi vine să ţipi: ajunge, ajunge! Dar să mergi până la ziuă, şi mâne şi poimâne, de capăt nu le dai; într'una se perindă casele, de aceeaş formă, cu acelaş număr de ferestre — nişte enorme cutii mortuare. Şi nu-i măcar o podoabă undeva; ba încă pavagiul aruncă sub felinare un lustru rece, umed, care turbură şi mai mult. In răstimpuri ies din ceaţă oameni singuratici sau perechi ce-şi fac de vorbă cu vântul, clătinându-se, mormăind frânturi de arii, pe cari eşti silit, după vorba lui Shelley:

Să le iei drept serenade.

Şi oratorii n'au isprăvit încă. Unde şi unde tot mai întâlneşti grupuri cu steaguri — acum şi cu lampioane. Au la mijloc un armonium şi una sau două vioare; cântă ele, cântă şic ei dimprejur. La o vreme cu toţii tac. Cineva se urcă pe scaun şi citeşte din Biblie, şi ţine o predică. Şi apoi iarăşi pornesc instrumente şi voci — sute de guri murmură împreună cântece de slavă şi cântece de rugă şi cântece de umilinţă, în cari deseori ca un echou străbate şi vechea plângere: „Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului, aşà înfloreşte....“

M. BEZA.

ŞCOALA ŞI DESVOLTAREA FIZICĂ A ELEVILOR.

Fără ca să existe o corespondenţă absolută între starea de sănătate a fiecărui individ şi între desvoltarea sa fizică, pe care o caracterizează măsurătorile antropometrice, aceste măsurători şi cu deosebire cele privitoare la talie, greutate şi perimetru toracic indică în cifre vigoarea, puterea de muncă şi în general rezistenţa la boale, pentru mase, grupuri sau colectivităţi. Afară de aceasta în perioada de creştere, care coincide în mare parte cu vârsta de şcoală, cercetările antropometrice pot face să se constate întârzierile sau anomaliile creşterei şi prin aceasta ocupă întâiul loc printre măsurile de priveghere sanitară, încredinţate medicilor speciali de şcoli. Lucrările în această din urmă direcţie fiind puţin numeroase, chiar în străinătate, iar la noi lipsind cu totul până acum, ne-am propus să studiem care este desvoltarea fizică a elevilor de şcoli primare din Iaşi, şi în ce sens înrâureşte şcoala asupra acestei desvoltări.

In acest scop am măsurat în total 480 copii din patru şcoli diferite, două româneşti: «*G. Asachi*» şi «*Trei Erarhi*», şi două evreeşti: «*Cultura*» şi «*Junimea*». Elevii au fost măsuraţi şi cântăriţi, după ce au fost desbrăcaţi; perimetrul toracic s'a căutat în inspiraţie şi expiraţie. Fiind începute din Decemvrie 1905, cercetările au fost terminate la sfârşitul lui Martie 1906 (1).

Reducând măsurătorile individuale la medii aritmetice pentru grupe de elevi de aceiaş vârstă, din aceiaşi clasă, de aceiaşi

(1) Măsurătorile pentru fiecare elev în parte sunt trecute în lucrarea «Cercetări privitoare la acţiunea şcoalei asupra desvoltărei fisice a copiilor» de H. Ivainer (Tesă, Iaşii 1906).

naţionalitate, etc. ajungem la două feluri de constatări: unele cari stabilesc tipul antropologic al elevilor români şi evrei din Iaşi, şi altele care fac să se întrevadă oarecare acţiune a şcoalei asupra creşterei copiilor.

* * *

După cercetările făcute *tipul mijlociu* al copiilor din Iaşi se prezintă cu următoarele caractere:

Vârsta	Talia	Greutatea	Perimetru toracic (1)	Examinaţi
6— 7 ani	107.3	17.9	55.2	8
7— 8 »	115.5	21.6	57.5	50
8— 9 »	117.9	22.7	58.5	82
9—10 »	122.5	23.4	58.9	87
10—11 »	128.6	26.1	61.1	75
11—12 »	129.5	27.5	61.4	62
12—13 »	132.9	29.4	63.5	76
13—14 »	138.6	31.8	64.9	36

Credem interesant să punem alături cifrele autorilor străini spre a vedea asemănările şi deosebirile ce există între elevii dela noi şi cei belgieni, americani, suedezi, ruşi, germani şi francezi (parisieni).

In privinţa *taliei* găsim următoarele cifre comparative:

Vârsta	Belgieni (2)	Americ. (3)	Suedezi (4)	Ruşi (5)	Germani (6)	Parisieni (7)	Ieşeni
6— 7 ani	107.5	111.1	116	—	108.6	110]	107.3
7— 8 »	113.3	116.2	121	—	112.6	115.9	115.5
8— 9 »	119.0	121.3	126	120.1	117.6	119.5	117.9
9—10 »	124.5	126.2	131	122.4	122.1	123.8	122.5
10-11 »	129.9	131 3	133	126.3	126.7	127.8	128.6
11—12 »	135.0	135.4	136	129.9	130.6	132.9	129.3
12—13 »	139.9	140.6	140	134.4	135.5	137.8	133.4
13—14 »	144.6	145.2	144	137.7	140.1	142.0	138.6

(1) Intermediar între inspiraţie şi expiraţie (media aritmetică)
(2) După *Quetelet.*
(3) După *Bowditch* (Boston)
(4) După *Axel Key.*
(5) După *Erismann.*
(6) După *Geissler şi Uhlitzch* şi după *Schmidt-Monnard.*
(7) După *Variot.* Vezi articolul «*Croissance*» de *G. Bonuier* în dict.

Astfel rezultă că după statură copiii din Iaşi sunt inferiori celor din străinătate; deosebirea de talie se accentuează cu vârsta; copiii ruşi sunt aceia de care se apropie mai mult, în această privinţă, elevii măsuraţi de noi.

Ca şi talia diferă şi *greutatea*, după cum se vede mai jos:

Greutatea absolută (în chilograme)

Vârsta	Belgieni (1)	Germania (1)	Parisieni (3)	Ieşeni
6— 7 ani	18.7	18.4	17.5	17.9
7— 8 »	20.6	19.8	19.0	21.6
8— 9 »	22.5	21.5	21.1	22.7
9—10 »	24.4	23.5	23.8	23.4
10—11 »	26.1	25.7	25.6	26.1
11—12 »	28.1	27.8	27.7	27.5
12—13 »	31.0	30.5	30.1	29.4
13—14 »	35.1	33.6	35.7	31.8

Greutatea *absolută* este în general mai mică la ieşeni, mai ales dela 11 ani înainte, dar dacă se calculează greutatea relativă, pentru talii egale, găsim alte raporturi, pe care le arată următorul tablou:

Greutatea relativă (la 100 ctri talie)

Vârsta	Belgieni (1)	Germani (3)	Parisieni (3)	Ieşeni	Români	Evrei
6— 7 ani	17.3	16.7	15.9	16.6	—	—
7— 8 »	18.1	17.1	16.6	18.7	19.1	18.3
8— 9 »	18.9	18.0	17.6	19.6	19.9	19.3
9—10 »	19.5	19.0	19.0	20.0	21.0	19.0
10—11 »	20.0	20.1	19.6	21.0	21.2	20.8
11—12 »	20.7	20.9	20.7	21.3	20.8	21.3
12—13 »	22.1	22.1	21.8	22.5	22.8	22.2
13—14 »	24.2	23.7	24.6	22.9	—	—

de physiologie T. IV., *B. Bendix:* Lehrbuch der Kinderheilkunde, 1903 *Heubner:* Lehrbuch der Kinderheilkunde, 1903; *A Monti:* Das Wachstum des Kindes. 1893; dr. *Variot* în «*La nature*» din 28 avril 1906.

(1) După *Quetelet.*

(2) După *Schmidt-Monnard.*

(3) După *Variot.*

Astfel se vede că dela 7—13 ani greutatea relativă a copiilor din Iaşi este constant mai mare decât la belgieni, germani şi francezi (parisieni).

Pentru *perimetrul toracic Kotelmann* găseşte dela 10 ani în sus cifre mai mari decât ale noastre, dar este de observat că elevii de gimnaziu măsuraţi de acest autor sunt mai mari în toate dimensiunile. Creşterea perimetrului toracic dela an la an este mai mică în general la elevii din Iaşi, decât creşterea pe care o dau cifrele lui *Liharzic* (1).

Dacă se consideră elevii români deosebit de cei evrei se constată deosebirile din următorul tablou:

	ROMANI			EVREI		
Vârsta	Talia	Greutatea (2)	Examinaţi	Talia	Greutatea (2)	Examinaţi
7— 8 ani	115.8	19.1	33	115.1	18.3	18
8— 9 »	119.2	19.9	57	116.6	19.3	26
9—10 »	124.4	21.0	45	120.6	19.0	42
10—11 »	131.6	21.2	32	126.6	20.8	45
11—12 »	130.9	20.8	15	128.7	21.8	47
12—13 »	134.9	22.5	30	132.1	22.2	46

Rezultă astfel că elevii români sunt mai înalţi şi au greutatea relativă (raportată la 100 ctr. talie) mai mare decât elevii evrei. Dimensiunile care dau lăţimea pieptului diferă mai puţin şi variază în plus sau minus după vârsta considerată, fără vre-o regulă oarecare, după cam se arată în tablourile următoare.

Intru cât priveşte raporturile dintre talie, perimetru toracic şi greutate este interesant să constatăm că formula lui *Bornhardt* după care

$$\text{Greutatea} = \frac{\text{talia} \times \text{perimetru tor.}}{240}$$

nu se verifică pentru copiii măsuraţi de noi. După datele care înfăţişează tipul mediu al elevilor ieşeni dela 6—14 ani numitorul din formula lui Bornhardt devine:

(1) V. *Monti:* op. cit.

(2) Greutatea *relativă* pentru 100 ctr. talie.

la 6— 7 ani	. . .	330
» 7— 3 »	. . .	307
» 8— 9 »	. . .	303
» 9—10 »	. . .	308
» 10—11 »	. . .	301
» 11—12 »	. . .	289
» 12—13 »	. . .	287
» 13—14 »	. . .	282
Sau în medie	. . .	300

In acest mod raportul dintre cele trei dimensiuni considerate se exprimă în formula:

$$\text{Greutatea} = \frac{\text{talia} \times \text{perimetru tor.}}{300}$$

Dacă aplicăm formula astfel modificată la cifrele lui *Kotelmann* pentru vârsta dela 10—13 ani găsim greutatea corpului cu o aproximație prea îndepărtată (minus 1.600—2.000 grame la 12 și 13 ani) pe când cu numitorii corespunzători vârstelor găsim greutatea exactă sau cu o aproximație foarte mare. Astfel aflăm:

La	10 ani	greutatea	27.1	(calculată),	în	loc	de	27.9	(reală)
»	11 »	»	29.8	»	»	»	»	29.2	»
»	12 »	»	32.0	»	»	»	»	32.2	»
»	13 »	»	34.0	»	»	»	»	34.0	»

Se dovedește prin urmare că formula lui Bornhardt, cu numitorul schimbat după etatea considerată, poate să aducă servicii înlesnind găsirea uneia din cele trei dimensiuni antropometrice, când ne sunt cunoscute numai două din ele.

* * *

Constatările antropologice cari rezultă din măsurătorile noastre arată în definitiv că într'un oraș dela noi copiii de 6—14 ani sunt mai scunzi, dar relativ mai grei decât copiii din marele orașe străine, cu o viață intelectuală mai intensă decât a noastră. S'ar părea astfel că independent de rasă desvoltarea scheletului (talia), ca și desvoltarea musculară, pe care mai ales o exprimă greutatea, sunt influențate în timpul co-

pilăriei de gradul activităţii cerebrale; între această formă de activitate şi între desvoltarea muscu'ară ar fi oarecare antagonism (1).

Aceste corelaţii ar trebui să se pronunţe în timpul şi din cauza ocupaţiilor şcolare şi de fapt sunt cercetări care arată un raport evident între talie şi desvoltarea inteligenţei. (Porter, Sack, Grazianow (2). Observaţiile noastre proprii dovedesc asemenea că şcoala, prin felul de viaţă ce impune elevilor, influenţează într'un sens anumit talia, greutatea şi perimetrul toracic al copiilor. Raportul dintre vieaţa şcolară şi modificaţiile somatice observate la elevi este cu totul evident, de oarece aceste modificaţii sunt de obiceiu cu atât mai pronunţate, cu cât este vorba de copii cari au petrecut mai mulţi ani în şcoală.

Acţiunea şcoalei asupra *taliei* se recunoaşte uşor din următorul tablou:

Talia elevilor după etate şi clase.

	ROMANI	EVREI
	7—8 ani	
Cl. I.	115.8 (38 examinaţi)	115.1 (18 examinaţi)
	8—9 ani	
Cl. I.	117.9 (31 examinaţi)	117.0 (17 examinati)
Cl. II.	120.5 (26 »)	116.3 (9 »)
	9—10 ani	
Cl. I.	122.2 (9 examinaţi)	119.6 (17 examinaţi)
Cl. II.	127.1 (19 »)	119.9 (16 »)
Cl. III.	124.0 (17 »)	122.5 (9 »)
	10—11 ani	
Cl. I.	125.5 (2 examinati)	122.1 (10 examinaţi)
Cl. II.	133.7 (10 »)	122.6 (14 »)
Cl. III.	130.2 (13 »)	127.3 (16 »)
Cl. IV.	136.4 (5 »)	131.7 (5 »)

(1) Pentru explicarea acestui raport vezi *A. Mosso:* La fatigue, 5-e edition. pag. 155 şi urmat.

(2) Ap. *Burgerstein u. Netolitzki:* Schulhygiene. Ed. II.

11—12 ani

Cl. I.	—	125.2 (6 examinaţi)
Cl. II.	—	125.8 (9 »)
Cl. III.	135.2 (4 examinaţi)	130.0 (19 »)
Cl. IV.	128.7* (11 »)	131.2 (12 »)

12—13 ani

Cl. II.	127.5 (2 examinaţi)	127.0 (6 examinaţi)
Cl. III.	134.7 (9 »)	133.2 (19 »)
Cl. IV.	138.9 (19 »)	136.1 (21 »)

Mediile notate în acest tablou arată că la o vârstă anumită atât elevii români cât şi cei evrei sunt mai înalţi dacă se găsesc într'o clasă mai înaintată. Cele două excepţii sunt formate de serii prea mici (9 şi 11 elevi), spre a infirmà regula generală care se confirmă pentru marea majoritate a elevilor examinaţi.

Gruparea elevilor de aceiaşi vârstă după clasa în care se găsesc face să se constate că *greutatea relativă* a copiilor scade în raport direct cu anii petrecuţi în şcoală, această scădere apare mai ales la vârsta de 8—11 ani, după cum se vede mai jos.

Greutatea după etate şi clasă.
(100 cm. cântăresc).

	ROMANI	EVREI
7—8 ani		
Cl. I.	19.3 (33 examinaţi)	18.3 (18 examinaţi)
8—9 ani		
Cl. I.	20.1 (31 examinaţi)	19.3 (17 examinaţi)
Cl. II.	19.5 (26 »)	19.1 (9 »)
9—10 ani		
Cl. I.	21.5 (9 examinaţi)	19.1 (19 examinaţi)
Cl. II.	20.5 (19 »)	18.9 (16 »)
Cl. III.	20.8 (17 »)	18.8 (9 »)
10—11 ani		
Cl. I.	20.1 (2 examinaţi)	20.5 (10 examinaţi)
Cl. II.	22.1 (10 »)	20.1 (14 »)
Cl. III.	21.3 (13 »)	21.6* (16 »)
Cl. IV.	19.4 (5 »)	21.1* (5 »)

	11—12 ani	
Cl. I.	—	20.8 (6 examinaţi)
Cl. II.	—	20.2 (9 »)
Cl. III.	20.7 (4 examinaţi)	22.2* (19 »)
Cl. IV.	20.6 (11 »)	12.7* (13 »)
	12—13 ani	
Cl. II.	21.1 (2 examinaţi)	20.7 (6 examinaţi)
Cl. III.	22.9* (9 »)	22.5* (19 »)
Cl. IV.	23.2* (19 »)	22.9* (21 »)

Intr'acelaşi sens, ca şi greutatea, este influenţat şi *perimetrul toracic* care la copiii de aceiaş vârstă este cu atât mai mic, cu cât elevii se găsesc într'o clasă mai înaintată. Acest raport se vede bine în tabloul următor:

Perimetrul toracic după etate şi clasă.

	ROMANI	EVREI
	7—8 ani	
Cl. I.	57.8 (33 examinaţi)	57.2 (18 examinaţi)
	8—9 ani	
Cl. I.	58.5 (31 examinaţi)	58.7 (17 examinaţi)
Cl. II.	58.2 (26 »)	58.7 (9 »)
	9—10 ani	
Cl. I.	59.8 (9 examinaţi)	58.5 (17 examinaţi)
Cl. II.	59.2 (19 »)	58.2 (16 »)
Cl. III.	60.3* (17 »)	57.6 (9 »)
	10—11 ani	
Cl. I.	62.0 (2 examinaţi)	60.5 (10 examinaţi)
Cl. II.	61.4 (10 »)	59.3 (14 »)
Cl. III.	62.2* (13 »)	60.7* (16 »)
Cl. IV.	61.2 (5 »)	61.1* (5 »)
	11—12 ani	
Cl. I.	—	61.6 (6 examinaţi)
Cl. II.	—	59.5 (9 »)
Cl. III.	60.5 (4 examinaţi)	62.6* (19 »)
Cl. IV.	61.2* (11 »)	62.8* (12 »)

12–13 ani

Cl. II. 61.5 (2 examinați)	. . . . . 61.2 (6 examinați)
Cl. III. 65.0* (9 »)	. . . . . 63.5* (19 »)
Cl. IV. 65.5* (19 »)	. . . . . 64.5* (21 »)

Dela 11 ani în sus scăderea perimetrului toracic încetează, după tabloul de mai sus, dar dacă observăm că în tot timpul școlarităței statura crește repede și dacă facem raportul dintre talie și perimetrul toracic, atunci constatăm că și dela vârsta de 11—13 ani se produce o scădere relativă a perimetrului toracic, care în loc de a fi egal cu jumătate talia sau cevà mai mare, cade cu 1—3 cm. sub această valoare.

Astfel avem:

Perimetrul toracic la 100 cm. talie.

	ROMANI	EVREI
8—9 ani		
Cl. I.	49 ctri	50 ctri.
Cl. II.	48 »	50 »
9—10 ani		
Cl. I.	49 ctri	48 ctri.
Cl. II.	46 »	48 »
Cl. III.	48 »	47 »
10—11 ani		
Cl. I.	49 ctri	49 ctr.
Cl. II.	45.9 »	48 »
Cl. III.	47 »	47 »
Cl. IV.	45 »	46 »
11—12 ani		
Cl. I.	—	49 ctri.
Cl. II.	—	46.9 »
Cl. III.	45 ctri	48 »
Cl. IV.	47* »	48 »
12—13 ani		
Cl I.	48 ctri	48 ctri.
Cl. III.	48 »	47 »
Cl. IV.	47 »	47 »

Cifrele pe care le-am prezentat în ultimele patru tablouri, deși rezumă serii de observații puțin numeroase, arată cu toate acestea în mod destul de evident că vieața în școală pare a schimbà raporturile normale dintre greutatea corpului, perimetrul toracic și talie; creșterea mai activă a scheletului nu se însoțește de creșterea corpului în toate dimensiunile. Rămâne să vedem dacă modificațiile semnalate și care însemnează o scădere în vigoarea fizică a copiilor din clasele primare, nu recunosc alte cauze în afară de acțiunea școalei.

Felul de trai de acasă, şi în primul loc alimentaţia, apoi locuinţa, încălzitul, aeraţia, jocurile sau munca, odihna şi somnul, etc., sunt atâţia factori, cari depinzând de profesiunea părinţilor pot să exercite o acţiune mai covârşitoare decât şcoala. Se impunea dar să cercetăm dacă grupând elevii după profesiunea părinţilor nu am găsì că desvoltarea taliei sau scăderea greutăţei şi a perimetrului toracic sunt în raport cu acest factor.

Cunoscând profesiunea părinţilor pentru 393 din copiii examinaţi, s'au clasificat elevii după etate şi după ocupaţia sau profesiunea părinţilor. Din acest punct de vedere am înregistrat următoarele grupe de profesiuni:

1. Muncitori	cu 45	elevi	români	şi 33	evrei
2. Comercianţi	» 40	»	»	» 43	»
3. Meseriaşi	» 31	»	»	» 92	»
4. Funcţionari	» 45	»	»	» 6	»
5. Prof. libere	» 13	»	»	» 26	»
6. Agricultori	» 6	»	»	» —	
Total . . .	183	»	»	» 210	»

Am comparat numai elevii din primele trei grupe, în care intră 298, adică 62 % din totalul examinaţilor, de oarece în restul grupelor de profesiuni se găsesc serii prea mici spre a fi comparate cu oarecare folos. Rezultatele se văd în următoarele tablouri:

Talia elevilor după profesiunea părinţilor.

	Muncitori.		*Meseriaşi.*		*Comercianţi.*	
Vârsta	Români	Evrei	Români	Evrei	Români	Evrei
7— 8 ani	115	—	113	114	117	115
8— 9 »	119	113	118	116	121	117
9—10 »	127.5	120	123.3	127*	125	121
10—11 »	136	120	129	125	126	127
11—12 »	149	129	123	127	132	133
12—13 »	133	133	135	132	137	135

La români talia cea mai mică o au copii de meseriaşi, *cea mai mare talie se găseşte dela 9 ani în sus la copii de mun-*

citori. Printre evrei copiii comercianților au statura mai mare decât ceilalți; taliile cele mai mici se găsesc la copiii muncitorilor între 8—11 ani.

In privința raportului dintre greutate, perimetru toracic și talie se observă că greutatea relativă a copiilor de muncitori și de meseriași este în general mai mică, pe când perimetrul toracic este sensibil mai mare decât la copiii de comercianți. Astfel avem:

Greutatea și perimetrul toracic la 100 cm. talie.

	ROMANI			EVREI		
Vârsta	Greut.	Perim.		Greut.	Perim.	
			1. Muncitori.			
7—8 ani	17.9	49.3	(7 exam.)	—	—	
8—9 »	19.9	50.4	(11 »)	18.1	50.4	(3 exam.)
9—10 »	21.3	46.8	(8 »)	19.0	49.0	(8 »)
10—11 »	20.4	46.0	(9 »)	20.6	49.6	(6 »)
11—12 »	24.0	44.3	(3 »)	21.5	47.2	(13 »)
12—13 »	22.9	47.8	(7 »)	21.3	47.1	(8 »)
			2. Meseriași.			
7—8 ani	18.2	51 3	(5 exam.)	17.2	49.0	(9 exam.)
8—9 »	19.6	49.1	(11 »)	18.6	50.9	(12 »)
9—10 »	19.9	48.3	(7 »)	18.0	45.6	(16 »)
10—11 »	21.0	45.9	(3 »)	20.4	48 0	(20 »)
11—12 »	20.7	47.0	(4 »)	21.4	48.0	(12 »)
12—13 »	22.3	45.9	(4 »)	22.2	46.9	(23 »)
			3. Comercianți.			
7—8 ani	20 0	50.4	(8 exam.)	19.1	50.1	(4 exam.)
8—9 »	20.4	47.9	(14 »)	18 0	49.5	(5 »)
9—10 »	20.6	48.0	(5 »)	19 3	48.7	(9 »)
10—11 »	22.8	50.4	(5 »)	21.2	47.2	(11 »)
11—12 »	21.7	45.9	(4 »)	23.1	47.7	(12 »)
12—13 »	23.1	50.2	(5 »)	20.2	46.8	(7 »)

Se vede prin urmare că profesiunile care dau cel mai mare contigent de elevi în cele patru școale primare examinate nu

trimit copii al căror tip antropologic ar fi asemănător cu tipul înalt şi mai slab al elevilor din clasele mai înaintate. Acest tip mijlociu, aşà după cum rezultă din cercetările noastre antropometrice, pare a fi o creaţiune a şcoalei. Munca şi osteneala intelectuală, sedentaritatea prelungită, lipsa de exerciţii, unele boale infecţioase frecvente în timpul şi din cauza şcoalei, sunt cauze de natură a influenţà desvoltarea fizică a elevilor, în sensul arătat de măsurătorile făcute la Iaşi. Acţiunea şcoalei în acestă direcţie este de sigur vătămătoare, şi nu rămâne îndoială că nu se poate asigurà şcolarilor o creştere sănătoasă, dacă nu se iau măsuri spre a împiedicà slăbirea copiilor în şcoală. Intre aceste măsuri cea dintâi este supravegherea sanitară a elevilor, supraveghere care trebue încredinţată medicilor specialişti de şcoli.

Antropometria pusă în serviciul igienei şcolare arată între altele nevoia medicilor inspectori de şcoli, cari funcţionează cu atâta succes în străinătate, şi cu deosebire în Germania. Nu ar fi prea de vreme ca în organizarea şcoalelor noastre să se prevadă şi asemenea organe, spre a face ca învăţătura căpătată în şcoli să nu aibă drept corolar o scădere păgubitoare a însuşirilor fizice.

G. PROCA şi H. IVAINER

PAGINI LITERARE (1)

1. FULGUL.

După multă colindare, e cel dintâiu an nou pe care îl petrec aci, în datina strămoșească.

Stau singur, la geam. Negurile nopții se lasă încet. Ninge tot mai des. Câte o suflare de vânt se repede mâniată, sburătăcește fulgii sfioși la orice atingere, îi alungă năvalnic, îi întoarce apoi în loc, răsucindu-i, și, după ce i-a frământat, îi risipește într'o pulbere fină.

Mă uit afară cu duioșie.

În fiecare fulg îmi pare o viață venită — nimeni nu știe de unde, — căzută din înalt, albă și fără prihană. O adiere o întâlnește în cale, o oprește, învârtind-o; o sdrobește, aruncând-o la pământ ca pe ceva netrebnic. Jos sloată pe jumătate înghețată. Cade bietul fulg înfiorat de ce-l așteaptă. Își strânge hermina să n'o întineze.

E în zadar. O altă pală de vânt îl lovește din spate, culcându-l în noroi. Privește spre cerul nepătruns de unde a venit, cu cea din urmă cătătură, cerând ajutor. Alți fulgi se aștern însă peste dânsul, împinși de aceiași suflare năprasnică și necruțătoare.

A murit acum, îngropând în cutele lui pângărite de noroi visul alb al unui văzduh din care s'a pogorît pe o rază de lumină, fără s'o fi cerut. Căci deasupra lui ca și deasupra noastră pândește aceeași fatalitate nepă-

(1) Culeg, prefăcându-le cu totul, aceste pagini răzlețe.

trunsă, acelaș destin neiertător față de orice năzuință spre fericire și spre ideal.

*

Biet fulg strivit, în acest singuratic ajun de an nou, privirea îmi rămâne țintită spre tine și soarta ta mă învăluie de melancolie.

De unde vii? Din ce seninătăți ți-ai pornit sborul pe care nu l'ai dorit? Te văd în palatul de cleștar și de ghiață, firicel bătut în coloanele de zăpadă, printre care se strecoară icoana fugară a domniței lui Alb-Impărat... Te văd aninat de barba bătrânului Voevod ce râurează până în brâu în lungi fuioare de ghiață... Te văd zugrăvind pe geamurile palatului serpentine de cristale ce sclipesc la atingerea unei raze îndepărtate de soare.

Acolo îți petreceai viața tihnită, în alba împărăție a Domnului-de-Zăpadă, în care nici o altă coloare nu tulbură armonia simfoniei neprihănite... Impăcat în tine, îți trăiai visul polar, departe de micimile tulburi ale lumii.

Dar deodată o soartă nemiloasă se abătu asupră-ți..., Palatul de cleștar și de ghiață se scutură și fulgii de zăpadă începură a se nărui.

In loc să te înalți, fulg ușor, te-ai pogorît în golul văzduhului ce să căscă dinainte-ți... Câte zile și câte nopți ai călătorit, nici tu nu mai știi! Te-ai prăbușit, pierzându-ți simțirea. Ai mers, ai mers prin oceanul fără cărări, învârtindu-te și fărămițându-te... Clipele ți-au părut zile, și zilele ani...

Și-ai ajuns în sfârșit în lumea noastră... Nădăjduiai într'un liman de odihnă, dar nădejdea ți-a fost scurtă... Un smeu venit din miază noapte te-a înșfăcat, te-a sdrobit, și după ce te-a pângărit, te-a aruncat în sloata murdară, unde ți se înecă cel din urmă vis, alb fulg, pribeag al unei lumi mai curate, sol al văzduhului nepătruns.

*

Suflete, dece te sbaţi? de ce te frămânţi aşà când vezì fulgul cum piere, singuratec, el care împărăţise odinioară în palatul de ghiaţă? De ce te înduioşezi şi-i plângi soarta? Plângându-i-o nu ţi-o plângi oare şi pe a ta? Şi tu eşti un biet fulg pornit dintr'o lume mai bună scăldat în luminile astrale, legănat în armonia sferelor cereşti, ascunzând în cutele tale o scântee din dumnezeire, prefăcută în năzuinţă spre bine, frumos şi ideal. Te-ai prăbuşit din înălţime şi ai ajuns aici... In urechi îţi răsună însă armonia cerească, şi în suflet mai bate încă ritmul divinităţei căzute odată cu tine.

Şi ai vrea să le dai viaţă. Ai vrea să le prinzi şi să le torni în forme nepieritoare... Dar o sbucnire de vânt te ia, te aruncă, te risipeşte în mici fărâme, isbindu-te în viroaga pururi deschisă a realităţilor, a micimilor, a nemerniciilor vieţii.

2. O LACRIMĂ PE UN MORMÂNT.

Cel mai nepreţuit prieten al tinereţii mele, nuvelistul T. Cercel, a murit (1). Aflù de abià astăzi, deşì a murit de un an...

Ii perdusem urma. Scrisorile mele rămâneau pururi fără răspuns. Prietenii nu mai ştiau nimic de el. Rude nu aveà. Doar o bătrână mamă, ce i-a închis ochii necăjiţi, dacă nu va fi murit ea întâiu.

Se ştersese de mult din viaţa mea. Dar acum când ştiu că sufletul lui chinuit s'a înălţat dintre noi, pentru totdeauna, acum când am pierdut orice nădejde de a-l mai vedeà aici, în această lume, în care atâţia ani am petrecut împreună frăţeşte, acum, în acest duios amurg de sfârşit de iarnă, icoana blândă a prietenului meu se încheagă dintre negurile nopţii ce mă împresoară, prinde fiinţă şi-şi pune mâinile reci peste fruntea mea fierbinte...

---

(1) A tipărit câtevà schiţe realiste admirabile în *Sămănătorul*.

Și stăm de vorbă.

Trec anii tinereții pe dinaintea ochilor ca ceva aeve: anii singurateci ai celei dintâi veniri în București, anii vârstei neînțelese, ai năzuințelor, ai iubirii sfioase și călcate în picioare, ai atâtor dureri mici ce ni se păreau totuși un ritm din marea durere universală.

Mă văd rătăcind cu tine, prieten iubit, prin împrejurimile Capitalei, fugind de oameni, urându-i poate, mergând tăcuți unul lângă altul și ascultând bătaia inimilor noastre nebune, care singure se înțelegeau și își mărturiseau dorințele ascunse, și încolțirile unor suferințe timpurii, ce dela douăzeci de ani aruncaseră o brumă grea peste ogorul sufletelor noastre.

Ne iubeam. Și acum, în această clipă, am siguranța că tu ai fost singurul om ce m'a iubit vreodată, primind în sânul tău prielnic revărsarea unor mărturisiri duioase, pe care le-ai luat cu tine în mormânt, tu, singurul ce le-ai auzit și le-ai alinat nu atât prin cuvântul tău rar ci prin dragostea și încrederea din care scoteam puteri noi de răbdare și de resemnare.

Și apoi veniră anii tragici, ani fatalității.

Te văd și acum, prieten iubit, cu ochii rătăciți, privind în gol dintr'un colț al odăei mele, frământat de acel demon al eredității ce avea să te doboare. Te aud bătându-mi la geam în puterea nopții, intrând ca o suflare de vânt, cătând un adăpost împotriva dușmanilor nchipuiți, căzând zdrobit pe patul meu. In negurile ce-ți învăluiau mintea o singură lumină mai deosebită. Și aceia eram **eu.** Te încredeai în mine. Din toate părțile ți se păreau că răsar dușmani nevăzuți de care fugeai. Numai eu îți rămăsesem, stând împietrit de durere neputincioasă dinaintea acestei nenorociri de neînlăturat, dinaintea nebuniei livide, ce se apropia zi cu zi, nemijlocit, și trebuia să te cuprindă în brațele ei neiertătoare. Și te-a cuprins. Te-a sărutat. Ai nebunit. Iți aud și acum

râsul silnic, îți văd și acum ochii sângeroși. Din bun și blând erai rău. Dar pe mine nu mă uitaseși.

Te-am dus într'o casă de sănătate.

De acolo, în curând primeam vești bune. Imi scriai lucruri cuminți, pline de finețe literară, de descripții pitorești. Omul și scriitorul renășteau în tine.

Ai ieșit.

Erai tăcut și mai sfios ca odinioară. Te strecurai pe lângă ziduri ca o umbră. Te credeai ținta tuturor. Nici nu mai ridicai ochii înlături. Purtai o cruce în spate. Ieșai numai seara de frica privirilor cercetătoare.

Apoi viața ne-a despărțit ani și ani de zile, eu, ducându-mă în depărtările luminoase, iar tu întorcându-te sdrobit, să-ți sfârșești naufragiul vieții în satul de unde plecaseși, lângă bătrâna mamă nenorocită.

*

Și acum aflu că ai murit, că suferințele tale s'au sfârșit, că firea s'a răsbunat împotriva unor greșeli pe care nu tu le-ai săvârșit. Așà stă scris: greșelele părinților asupra copiilor! Ai băut întreg paharul. Ai murit cu mintea rătăcită. Scriptura s'a împlinit!

Dar dacă paharul vieții tale a fost amar, te bucuri astăzi de seninătatea eternității. Indoelile ce ne frământau nu-ți mai rod sufletul; realitățile vieții nu-ți mai pun cununa de spini; imperfecțiile firei noastre, ce ne-au adumbrit atât tinerețea, nu-ți vor mai ofili fruntea.

Tu ai murit.

Eu am rămas.

Și în acest amurg de iarnă târzie, în care îmi simt inima sfâșiată de atâtea întrebări dureroase, pe care nu ți le voiu mai puteà spune niciodată, o frate al sufletului meu, nu știu dacă trebuie să te plâng sau să te fericesc.

Tu ai intrat în nepăsarea veșnică, iar eu am rămas acelaș, ca la douăzeci de ani, nesigur, șovăitor, nefe-

ricit, închis în temnița inimii mele, bănuitor și neîncrezător, lovit de bicile fatalităților sufletești. Eu un val sbucimat și tu o rază de lumină, doi ochi nepăsători, senini, și eterni în care nu văd nici iubirea cu care mă învăluiai odinioară.

Te chem, te implor, te ameninț.

Nimic.

Mă înduioșez zădarnic.

Să-mi șterg lacrima ce mi se prelinge pe geană. S'o șterg repede și să n'o întreb:

— Pe cine plângi, lacrimă necruțătoare?

3. OMUL PEȘTERII...

Se joacă «Fedra».

Pe scenă stă regina legendară în tronu-i acoperit de purpură. E galbenă. Se frământă. Pieptul îi svâcnește în tresăriri grăbite. Plângerea i se revarsă apoi din gâtlej ca un șuvoi scăpat de sub scocul morii. Cuvintele năvălesc unele după altele, aprige, pornite. Glasul, când se înalță ca un val când se potolește, zdrobindu-se în lame ce prevestesc o mânie viitoare.

Ișî jelește soarta nedreaptă; își pune mâinile pe sân, voind să-și aline fiorul strecurat cu sila în inimă. Focul o mistuie. Para îi trece prin vine; îi dogorește obrajii; îi furnică prin trup.

Infrântă de patimă, ea cheamă cu un glas, în care cântă muzica tuturor îngerilor, pe tânărul prinț Hipolit, ce rămâne rece la orice ademenire.

Se gândește apoi o clipă. Hipolit e fiul bărbatului ei, rătăcit pe mare. Flacăra iubirii ce o încinge nu e deci fără prihană; zeii și oamenii o privesc ca pe o nelegiuire. Grozăvia incestului i se trezește în minte. Geme acum nenorocita regină, ca și cum ar fi înjunghiat-o cineva.

Dela ruga umilă trece la răsvrătire.

Stă publicul țintuit ca un singur om.

Mii de ochi privesc sfâșierea reginei disprețuite, mii de urechi îi ascultă plângerea duioasă ca și vaerul vântului de toamnă. Ți se pare totuși că e numai un singur ochi uriaș de Ciclop, o singură ureche în pâlnia căreia se aruncă cuvântul de foc și de ghiață al Fedrei.

Sunt mii de inimi, dar numai una singură bate; sunt mii de piepturi, dar numai unul singur se umflă și se adâncește în desnădejde; sunt mii de gâtlejuri, dar numai unul singur se înăbușe, cerând mai mult aer.

In tot teatrul nu se văd decât două ființe: nenorocita regină și privitorul. Altcevà nu există. Stăm cu toții atârnați de versul ce cade din gura Fedrei, ca un rod dintr'un ram. O vorbă ne ridică și alta ne afundă.

Și cu toate astea, între privitor și regina tragică mai e cinevà la mijloc, pe care îl uităm.

Mai e sufleurul...

*

Cine ești, tu, ființă pitită în cușca luminoasă? Cine ești, tu, melc, cu casa în spinare? Pentru ce te târăști pe brânci ca un Troglodit în peștera ce te fură privirii noastre?

Nimeni nu știe de unde vii și unde te duci, nimeni nu știe de ești tânăr sau bătrân, blond sau brun, frumos sau urît. Nimeni nu te-a văzut.

Ești tu cevà aeve sau numai o stafie? Arunci o umbră pe pământ sau ești omul ce și-a pierdut umbra?

Pe afișele colorate nu te zăresc; în reclamele luminoase nu reverși încă literile de foc ale numelui tău.

Tu ești cel ce n'are nume.

Pentru tine lumina zilei nu strălucește. Dacă ai venì la soare te-ai topì ca un fulg de zăpadă. Liliac de noapte, nu te ivești decât când se lasă negurile înserării. Te strecori pe străzile întunecoase. Mergi sau plutești? Nu știu. Tu nu trăești cu adevărat decât la răsărirea zo-

rilor rampei. Când cortina se ridică, începi să respiri. Dar ca nimeni să nu te vadă ți-ai luat și cușca in spate ce ți-a fost și leagăn și-ți va fi desigur și mormânt.

Stăm cu toții sub farmecul tragedianei. Plângerea ei ne înduioșază; versul ei ne înalță și ne scoboară ca ritmul unui val de mare.

Versul însă i l'ai suflat tu; fiorul ce-i frământă sânul a pornit de pe buzele tale, șoptitoare. Oprește-te o clipă, și vraja ce ne ferecă de fiecare cuvânt al Fedrei, se risipește. Privirea îi rătăcește; glasul îi tremură nesigur; firele ce ne țineau legați de ființa ei se desfac deodată, lăsându-ne dinainte realitatea: o artistă ce trăește numai viața scenei.

Intre atâți actori cunoscuți și slăviți de toată lumea; între atâtea ambiții deslănțuite; între atâtea nume zgomotoase ca o fanfară de război; în mijlocul acestei furii de umbre strălucitoare, de regine tragice, de eroi fatali, de cuceritori de inimi și de țări; în mijlocul acestui raiu de lumini, de scăpărări electrice, de rochii bogate, de sânuri goale, de tinerețe încrezută și de bătrânețe neîngăduitoare, îmi place să te evoc pe tine modest locuitor al peșterilor, Trogloditul, pe care nimeni nu-l vede și nu-l aplaudă!...

Și cu toate astea, ochii Fedrei îndurerate te învălue mișcător, implorându-ți versul ce urmează; cu toate astea, și eroi, și fanți, și cuceritori, și nebunul prinț Hamlet ca și Lady Macbeth stau umiliți dinaintea peșterei tale, și se tem de mânia ta.

Fără tine, Cyrano nu și ar suspina dragostea la balconul Roxaniei, nici mâinele lui Othelo nu s'ar înfige în pielița subțire a gâtului Desdemonei. Fără tine pumnalul asasinului ar cădeà jos și curtezana nu s'ar mai da plăcerii. Fără tine, Romeo și-ar pierde farmacul poeziei și Fedra ar geme, dar nu ar cuvântà!

Pe tine deci te cânt, ființă fără nume, fără vârstă și

fără sex, general ce duci luptă fără să te arăţi pe câmpul de bătae, o simbol al modestiei!

Tuturor de pe scenă le dai *tu* viaţă; dar aplauzele şi laurii îi culeg numai *ei*.

Şi, pe când florile cad pentru alţii, tu, ca un om ce şi-a îndeplinit datoria, te târăşti din peştera ta fermecată, nevăzut şi neştiut de nimeni, fără invidie şi fără deşărtăciune, strecurându-te spre îndepărtatele uliţe ce adăpostesc maiestatea ta anonimă.

E. LOVINESCU.

DESTINELE ŞTIINŢEI ŞI METAFIZICEI

CELE TREI PARALOGISME ALE FILOZOFIEI CURENTE.

(Urmare).

II.

§ 6.

Cum ne-am puteà lămurì că progresul filozofiei a putut fi contestat, că s'a văzut în filozofie un imens şi decepţionant cerc viţios, o pietinare pe loc, o discuţiune neterminată, fiindcă e interminabilă, în jurul aceloraş probleme obsedante şi monotone? Filozofia să fie oare o veşnic neisprăvită pânză a Penelopii, un „perpetuum mobile" realizat în domeniul cunoştinţei? Cum s'a putut exclamà cu Ecleziastul că în materie de filozofie „nimic nou sub soare"?

Cauza primă, nucleul acestor negaţiuni, e confuziunea care se face de ordinar între cele două specii distincte de progres, pe care sociologul G. de Tarde le-a invederat cu spiritul său subtil (1), anume: progresul — *acumulare* şi progresul — *substituire.*

Progresul metafizic, progresul filozofiei constă esenţial şi exclusiv aproape, din acumulare; orice teorie, orcât de îndrăsneaţă ar fi recunoscută la un moment dat istoric, continuă de a atrage unele spirite, ea persistă să suggereze idei sau chiar concepţiuni noi; spre pildă alegem la întâmplare, cazul filozofiei lui Schopenhauer, care multă vreme a fost neînţeleasă. Chiar dacă un sistem metafizic e înlocuit sau e părăsit el nu se pierde pe vecie, căci e o bogăţie câştigată, e un punct de vedere asupra lumei

(1) *G. Tarde Les lois de l'imitation* (Edit. 5-ca. p. 161) Autorul priveşte această subdiviziune dintr'un alt punct de vedere.

descoperit în chip definitiv şi utilizabil ori şi când. Nici un sistem filozofic nu e prea învechit, pentru ca să dispară cu desăvârşire; patrimoniul filozofic al omenirii se îmbogăţeşte necontenit acumulând concepţiuni lângă concepţiuni. Sistemele metafizice sunt ca şi acei viermi (*rotifere*) care par a fi morţi, fiindcă sunt uscaţi, dar peste cari e destul să turnăm o picătură de apă, pentru ca ei să reînvieze şi să înceapă o viaţă activă în locul vieţii latente pe care o duceau până atunci. Nici o problemă metafizică nu e definitiv clasată, nici chiar aceia a Divinităţii. Ei bine, tocmai această nuanţă *sui generis* a progresului filozofic a produs iluziunea regretabilă a non-progresului gândirii filozofice, a învârtirii sale pe loc. Coexistenţa tuturor sistemelor filozofice a dat impresiunea eronată a înţepenirii filozofiei în aceleaş făgaşuri.

Acelaş lucru se petrece şi cu progresul gândirii ştiinţifice? Nu. De această dată întâlnim cealaltă înfăţişare a progresului. O *teorie* ştiinţifică este definitiv *aproape* părăsită, când declararea ei în fals s'a făcut cumpănit, după cercetări experimentale de o rigurozitate inatacabilă, cel puţin pentru moment; ea dispare întocmai cum nimic nu mai rămâne în timpul verii din zăpada din iarna trecută. Dar am zis restrictiv „*aproape* definitiv părăsită", fiindcă substituirea în ştiinţă nu e absolut pură, ea conţine şi elemente împrumutate acumulării filozofice, adică o teorie ştiinţifică părăsită poate sub o formă apropiată noilor cuceriri experimentale să reînvieze şi să trăiască o viaţă nouă. Ceea ce mai cu seamă nu se distruge, nu se pulverizează nici odată în evoluţiunea ştiinţei, ceea ce face continuitatea aparentă a gândirii ştiinţifice e stocul de experienţe deplin câştigate. Teoriile pot trece, experienţa rămâne; experienţa speciei e tezaurul care veşnic creşte, e energia care nici odată nu se istoveşte.

Substituirea fără aliaj o găsim însă exclusiv în activitatea practică, în activitatea economică omenească, în aplicările tehnice ale ştiinţei, — şi acum ne putem explicà mai bine, de ce ştiinţa se supune mai mult progresului — substituire decât progresului — acumulare: ea este esenţialmente practică. O maşină învechită, când alta mai practică s'a inventat, e părăsită cu desăvârşire, dacă cel care o întrebuinţează nu vreà să deà faliment. Locomotiva s'a substituit aproape pretutindeni, unde s'a putut, diligenţii, iar vapoarele moderne cu aburi triremelor antice. Cine s'ar mai

luptà astăzi cu săgeţi şi catapulte, când avem arme Mannlicher cu repetiţiune şi tunuri Krupp irezistibile?

După cele de mai sus, suntem în stare acum să lămurim pe deplin pricina negării progresului filozofic, e tocmai confuziunea în filozofie a punctului de vedere substituire, ştiinţific şi practic cu punctul de vedere acumulare al metafizicei. In adevăr dacă căutăm să fixăm trăsăturile directrice şi ideile dominante ale gândirii filozofice contimporane, constatăm imediat sforţarea, uneori foarte subtilă şi indiscernabilă, de a privi evoluţia gândirii filozofice cu ochii omului de ştiinţă. Această încercare e mult mai importantă, mult mai gravă decât la prima enunţare s'ar crede, cu consecinţe multiple şi fatale. Credem că ne facem o datorie de sinceritate denunţând unele — cele esenţiale — din paralogismele filozofiei contimporane, încercând a aruncà o lumină imparţială pentru ca astfel să fie evitate, *dacă se va puteà*. Spiritul contimporan nu poate rămâneà multă vreme prizonierul unor precugetări primejdioase şi chiar obscurantiste.

Incontestabil, cea mai evidentă caracteristică a filozofiei de sub ochii noştrii, e înflorirea ipertrofiată a spiritului critic, a criticismului sub forma kantiană sau, în Franţa, sub forma Renouvieristă. Ce este în puţine vorbe criticismul sau spiritul critic? Este sforţarea de a reduce filozofia la o simplă analiză a cunoştinţei omeneşti, la speculaţiuni alambicate asupra marginelor şi naturii acestei cunoştinţe; dar mai cu seamă e continuà şi absorbanta discuţiune asupra *valorii* proceselor cognitive ale spiritului nostru. Pentru câţi mai mulţi apariţiunea criticismului este cel mai mare eveniment al evoluţiunii filozofice, este cel mai indiscutabil progres. Atunci cum mai putem înţelege că sprijiniţi tocmai pe criticism cei mai mulţi, şi poate chiar aceia care trâmbiţaseră progresul, vin şi ne şoptesc cu lacrimile în ochi, îndoliaţi despre „tragica moarte" a metafizicei, care fusese gloria filozofiei până acum?

§ 7.

A. **Paralogismul criticist.** *Criticismul* — enunţăm clar chiar dela început ideia noastră — *a transformat discuţiunea asupra naturii şi marginilor cunoştinţei, într'o discuţiune asupra însăşi existenţei acestei cunoştinţe şi a obiectului*

său. Criticismul, în loc de o analiză imparţială a fundamentelor cunoştinţei omeneşti, ne dă o *valorificare* a acestei cunoştinţe; el metamorfozează critica metafizicei într'o negare completă a posibilităţii acesteia, analiza devine o disoluţiune. Teoria cunoştinţei s'a transformat, în mâinile feciorelnice ale lui Kant, într'o suprimare absolută a metafizicei, şi aceasta, sub cuvântul că *valoarea* ei nu sufere comparaţiune cu valoarea ştiinţei, care singură poate fi întemeiată pe judecăţi sintetice a priori, adică pe adevăruri universale şi necesare, valabile ori unde şi ori când, care să smulgă asentimentul tuturor capetelor normale omeneşti. Metafizica anume nu e posibilă, fiindcă preţuită în raport cu matematica şi fizica — aşà cum le înţelegeà Kant—valoarea ei obiectivă este nulă. Kant a transformat astfel o chestiune de fapt: existenţa metafizicei, într'o chestiune de valoare: cât preţueşte metafizica, dacă vreà să treacă drept o ştiinţă tot atât de sigură ca şi geometria lui Euclid şi fizica lui Newton, cei doi poli ai gândirii ştiinţifice, după Kant. Criticismul nu face decât să nege *trecutul:* evoluţiunea metafizicei, printr'o situaţiune *actuală:* problema valorii cunoştinţei metafizice. Kant erà un spirit care trăià într'o lume subtilă de valorificări; pentru el stările psihice secundare, intelectualizate, colorate de un timbru afectiv delicat, puteau suprimà stările psihice primare, stările de fapt, stările care se impun prin forţa brutală a realităţii lor. I. Kant concepeà posibilitatea unei expansiuni neţărmuite a *Valorii,* Kant erà un idealist profund, cu toate protestările sale, erà precursorul latent al „idealismului magic" al mişcării romantice de după el.

Pe Kant îl urmăreà fantoma ontologiei; şi pentru ca să distrugă definitiv argumentul străvechiu al Sf-tului Anselm, perfecţionat de Descartes, după care esenţa acopere existenţa, l-a văzut alucinatoriu pretutindeni, şi a alunecat în cel mai strâmt nominalism. Pentru ca nu cumvà cineva să fie tentat ca din investigaţiunea: „dacă e posibilă metafizica", să ajungă la fondarea solidă a acesteia, precum el a ajuns de altfel punându-şi întrebările „cum e posibilă o matematică şi o fizică pură", s'a încercat, prevenind o asemenea sforţare, să soluţioneze problema imparţială a posibilităţii metafizicei într'un sens neaşteptat şi nelegitim, negând adică existenţa şi posibilitatea de a se întocmì a acesteia. Dar această problemă: „e posibilă metafizica" poate fi soluţionată tot atât de bine şi afirmativ,

depinzând de intenţiunea primordială, aşà cum s'a făcut în timpul nostru, foarte recent. Cum Kant, încercând să distrugă pretenţiunile ontologice sub toate formele sale, conchideà la imposibilitatea metafizicei, tot astfel, spre pildă, d-l Bergson, din potrivă, scăpat de acest idol antiontologic, conchide la posibilitatea şi necesitatea chiar a metafizicei. Chestiunea de fapt nu devine o chestiune de drept, şi valoarea nici nu închide, nici nu neagă existenţa. Chestiunea de fapt şi chestiunea de valoare sunt două probleme distincte, şi nu poate fi vorba între ele de inferioritate sau superioritate, ci numai de diferenţă.

Tot după I. Kant metafizica umblă după totalitatea absolută a condiţiunilor experienţei, obiectul său e astfel mai pre sus de orice experienţă posibilă, fiindcă totalitatea experienţei nu poate fi obiectul unei experienţe sensibile. Atunci, cum scrià d-l Poincaré despre ipotezele ştiinţifice, metafizica, e drept, că nu poate fi verificată perfect nici odată de experienţă, dar nici *contrazisă* definitiv de aceasta, deşi e o suggestiune a ei. Dar o experienţă nici nu poate s'o *condamne* fără apel, cum se întâmplă cu o teorie fizică, fiindcă, după cum vom vedeà mai târziu, metafizica nu urmăreşte sistematizarea unificantă a experienţei. De aceea nu i se poate aplicà criteriul ştiinţei, apelul la experienţă, n'o putem pune pe planul geometriei şi fizicei, care recurg, una la intuiţiunea pură, cealaltă la categorii şi intuiţiune sensibilă.

Precum a observat adânc şi Hegel, cum putem dovedì oare, dacă o cunoştinţă e posibilă sau nu: prin analiza cunoştinţei, care repede se poticneşte în valorificarea acesteia, sau prin însăşi funcţiunea de a cunoaşte? Cum putem ştì, spre pildă, dacă cineva e un bun fierar? Oare prin cercetarea subtilă a aptitudinilor sale, cercetare care poate dà uşor greş şi care poate fi denaturată de aprecieri subiective şi perfide, sau din potrivă punându-l pe fierar să lucreze, observându-l în fiecare clipă, observându-l nu o zi, ci cât mai mult posibil? Pentru mine nu există greutate în selecţiunea dintre cele două alternative.

Aceeaş dublă întrebare ne punem şi în faţa criticismului contimporan. Putem fixà imparţial, disecând (dacă ar fi posibil fără cerc viţios) însuşi instrumentul intelectual cu care noi facem metafizică, dacă această disciplină omenească e posibilă? Sigur că nu. Nu putem ştì, dacă o cunoştinţă e posibilă, decât numai încercând să cunoaştem în direcţiunea

ei. Deşì în viaţa curentă e greu, totuşi noi trebue, să facem diferenţa între *funcţionarea,* întrebuinţarea însăşi a intelectului şi *conceptul* pe care ni-l facem despre natura şi mecanismul acestei funcţionări. Ideia ce ne-o facem despre metafizică şi însuşi faptul de a creià un sistem metafizic nu se implică, nu se suprapun; întrebuinţarea nu acopere noţiunea. Mintea a creiat spontan metafizica fără să se întrebe, dacă ea e posibilă; iar acum critica analitică nu poate să atrofieze această funcţiune atât de adânc ancorată în armonia noastră mintală prin valorificări părtinitoare.

Diogene Cinicul dovedeà că mişcarea există, mişcându-se în piaţa în care Zenon Eleatul, prin argumente de o tărie turburătoare şi astăzi, respingeà peremptoriu posibilitatea mişcării. Dar ni se va obiectà că metafizica până acum n'a ajuns la rezultate apreciabile comparativ cu celelalte „ştiinţe" şi că prin urmare e momentul să cercetăm însuşi organul spiritual care „metafizichează" şi să vedem, dacă nu cumvà e cevà greşit sau rău întocmit, dacă nu cumvà nu există cevà chiar de'a rădăcină stricat. Nu cumvà un meşter puţin iscusit a făurit o maşină ciudată care face mult sgomot fără să producă cevà? Am văzut că asimilarea metafizicei cu celelalte ştiinţe nu face cinste nicì metafizicei, nici celorlalte ştiinţe. Dar afară de asta, ce ne îndreptăţeşte pe noi să credem că dacă „mişcarea" metafizicei n'a fost posibilă — să zicem! — până acum, metafizica nu se „va mişcà" mâine sau poimâine? Organul metafizic nu e cevà absolut delimitat în sistemul spiritului nostru, nu e un „lucru", nu e o realitate statică, stereotipată, un district cu contururi prefixate, pe care să-l putem cercetà obiectiv; procesele spirituale care fac metafizică, ca şi spiritul în general, sunt în devenire, sunt o realitate dinamică, sunt o *tendinţă* nu un *obiect.* Suntem din păcate prea mult înclinaţi să considerăm momentul actual tranzitoriu al raţiunii noastre, drept forma sa definitivă. Practic poate e util să credem, teoreticeşte e inexact. Dacă s'a renunţat la ideia că omul în genere e scopul evoluţiunii sau al creaţiunii, cum se ziceà altă dată, încă nu s'a eliminat prejudecata, tot atât de primejdioasă, că *generaţiunea prezentă* e termenul final al laborioaselor sforţări evolutive ale naturii.

In parte Kant a întrevăzut că metafizica e încă o tendinţă, însă el a văzut în aceasta, o slăbiciune, o scădere a

metafizicei. El credeà că celelalte ştiinţe nu sunt tendinţe, ci obiecte, lucruri, realităţi statice, definitive. El nu-şi puteà imaginà o evoluţiune a fizicei, o evoluţiune a geometriei, nu puteà admite o transformare remarcabilă a ştiinţelor matematice şi a celor naturale, cum se admite astăzi. Acum e deplin câştigat că Ştiinţa cu S este un ideal, că investigaţiunile ştiinţifice sunt într'o continuă, deşì nu bruscă, desvoltare, într'o necurmată prefacere, că ştiinţele sunt construcţiuni probabile şi ipotetice urmărind un punct final, de care tind să se apropie ca o curbă de asimptota sa, punct care se depărtează însă necontenit, şi care ar fi certitudinea ştiinţifică definitivă. Aşadar, chiar dacă admitem că metafizica până acum n'a putut prinde nici un adevăr echivalent axiomelor geometrice, critica cunoştinţei nu trebue să socotească instrumentul metafizicei, spiritul, ca o realitate *dată* odată pentru totdeauna, ea nu poate prevedeà evoluţiunea ulterioară a metafizicei, nu poate ştì a priori dacă o viitoare reacţiune metafizică nu va puteà dovedì de fapt posibilitatea existenţei unei metafizice, fireşte, fără pretenţiuni incompatibile cu natura sa. Concepţiunea kantiană despre spirit şi cunoştinţă în genere e încă venerabila concepţiune scolastică, care socoteà spiritul ca şi cerul o sferă de cristal imutabilă şi incoruptibilă.

„Critica trebue în adevăr, ca ştiinţă, să subsiste sistematic, deplin, şi până în cele mai mici detalii, mai înainte de a fi vorba de a stabilì o metafizică, sau chiar de a concepe speranţa îndepărtată de a aveà una" (1). Acestei aserţiuni noi opunem alta tot atât de îndreptăţită, cel puţin: „a voì să cunoaştem mai înainte de a cunoaşte, e tot aşà de absurd ca şi înţeleapta precauţiune a acelui scolastic care voià să înveţe a înotà mai înainte de a se aruncà în apă" (2).

Problema „dacă metafizica e posibilă" nu va fi bine venită şi bine primită decât atunci când metafizica va fi sistematizată, va fi solid şi perfect întocmită cum sunt matematicele şi fizica, ca să ne punem în punctul de vedere kantist. Sau acesta, după chiar mărturisirea lui Kant, nu s'a întâmplat şi prin urmare nimeni nu are o raţiune suficientă să afirme că metafizica, dacă până acum nu s'a con-

---

(1) I. Kant *Prolegomènes à toute Métaphysique future* (Trad. Tissot) p. 19.

(2) Hegel *Logique* (*trad Vera*) *v. I. p. 193.*

stituit, nici de acum înainte nu se va constituì. Metafizica e în devenire ca şi realitatea pe care ea încearcă s'o exprime, căci odată cu înlăturarea concepţiunei universului static, a trebuit să suprimăm şi concepţiunea unei metafizice date definitiv, dar tot aşa de definitiv imposibilă de a se înjghebà. Kant a făcut cum ar fi făcut un arhitect care, dorind să studieze temelia unei clădiri, s'ar pune să dărîme însăşi clădirea mai înainte de a se fi slujit de ea. Dacă curiozitatea e îndreptăţită, fapta e nebunească. Căci ce înseamnă temelia fără clădire?

Paralogismul criticist isvorăşte din impresiunea iluzorie că dacă am ajuns să discutăm fundamentul metafizicei e pentrucă acest temeiu e cu totul şubred, e chiar inexistent. Fără îndoială, Kant caută să stabilească şi fundamentul matematicei şi fizicei, însă nu cu aceeaş intenţiune, nu în acelaş spirit cum încearcă cu metafizica. El, cum de altfel a mărturisit deseori, nu s'a îndoit nici o clipă că ştiinţele mai sus citate n'ar aveà temeiuri de nesguduit, şi dacă se întreabă *cum* ele sunt posibile e pentru ca să aplice discuţiunea şi rezultatele acesteia la problema posibilităţii metafizicei. El nu se puteà lipsì de discuţiunea fundamentului fizicei şi matematicilor, tocmai fiindcă nu s'a îndoit nici odată de acest temeiu; ştiinţa erà un *fapt* care aveà evidenţa în sine, erà „aliquid inconcussum". E lesne să remarcăm că numai faţă de ştiinţă Kant a avut o atitudine neprevenită. De aceea Kant, cu adevărat obiectiv faţă de ştiinţă, şi-a pus problema: „*cum* sunt posibile o fizică şi o matematică pure", pe când faţă de metafizică, pe care o socoteà ca pe un „ce" care ar *puteà* să fie dat, ca un postulat moral, s'a întrebat dacă poate să fie *dată* ca şi celelalte ştiinţe, şi astfel a devenit negativist şi subiectiv. In faţa metafizicei nu se mai întreabă „*cum* e posibilă" ci „*dacă* e posibilă", faţă de ştiinţă pune chestiunea de fapt, faţă de metafizică chestiunea de valoare.

Dacă metafizica e posibilă nu putem ştì a priori, prin însăşi critica instrumentului cunoştinţei, ci numai *cum* ea e posibilă, atunci când se va constituì ca şi celelalte ştiinţe. Căci dintre toate fenomenele, cunoştinţa în primul plan desfide orice prevedere serioasă. Ce putem ştì despre progresele spre pildă ale fizicei sau biologiei peste 50 sau 100 de ani, nu vorbesc de mai mult? Putem ştì anticipat ce ne va desvăluì experienţa peste acest timp? Sigur că nu. Treaba celui care afirmă contrarul să dovedească, dacă va

puteà! Teoriile sau invenţiunile care au fost înţelese mai târziu intră în altă categorie. Dacă s'ar fi ştiut mai dinainte că ele vor fi primite peste câţivà ani, de sigur, că ele n'ar mai fi aşteptat reparaţiunea târzie, însă nu zadarnică, a posterităţii. Deci posibilitatea metafizicei nu se poate dovedì decât numai prin experimentul acestei posibilităţi, adică construind sisteme metafizice, care vor fi selectate cu timpul de conştiinţa omenească. Critica cunoştinţei nu poate ştì *dacă* o cunoştinţă e posibilă, ci *cum* ea e posibilă, şi încă cum ea este posibilă până acum, fiindcă nu trebue să socotească nici odată, cum am văzut, conştiinţa şi cunoştinţa ca o realitate „ne varietur".

Putem însă pretinde alunecând pe povârnişul opus că criticismul nu constitue un moment capital al evoluţiunii filozofiei în genere? Observaţiunile de mai sus, orcât de severe ar păreà, socotesc că nu îndreptăţesc o asemenea radicală negaţiune. Nimeni, cu toate acestea, nu poate să preţuiască mai mult decât noi valoarea spiritului critic, foloasele, rolul şi natura sa. Teoria cunoştinţei e o problemă capitală, o problemă centrală a filozofiei contimporane, însă nu în înţelesul strict kantist. Teoria cunoştinţei nu va aveà drept ţintă să suprime metafizica, ci să-i indice direcţiunile în care *n'are* să se avânte; din acest punct de vedere teoria cunoştinţei este o introducere, o propedeutică indispensabilă la metafizică. Intru cât kantismul şi comtismul au stabilit satisfăcător diferenţa dintre ştiinţă şi filozofie sau metafizică, ele constitue un pas mai departe, o ascensiune a sforţărilor filozofice; ele au consacrat sciziunea dintre ştiinţă şi metafizică, care începuse chiar din anticitate şi se continuase de alungul erei moderne, fără a fi vizibilă. Ştiinţele am văzut că au eşit din sânul metafizicei şi au continuat să trăiască multă vreme la acest sân; dar, după ce ele au dovedit că pot trăì de sine, divorţul erà fatal, diferenţierea necesară şi fără întârziere. Metafizica trăise pentru alţii până acum, sosise momentul să trăiască şi pentru ea. Cele două curente sus numite ale filozofiei au făcut încă mai bine decât înainte să iasă în relief absolutul; afirmaţiunea ştiinţei relative în faţa absolutului a devenit o chezăşie sigură a metafizicei. E o funcţiune înăscută a spiritului să alerge veşnic după soluţiuni metafizice, fiindcă relativul conţine în sine germenul distrugerii sale; *ceea ce e relativ e ceea ce trebue să fie veşnic întrecut.* Orice explicaţiune ştiinţifică nu

poate să fie definitivă, statornică, fiindcă orice explicaţiune atrage după sine o alta, şi, cum zice Byron, după o explicaţiune dorim să auzim şi explicaţiunea explicaţiunii. Pentrucă relativul e neîndestulător, e imperfect, absolutul ne atrage neîncetat; şi pentrucă absolutul, deşi în noi şi în jurul nostru, e totuşi foarte departe, am creat în cursul veacurilor ştiinţa, cunoştinţă provizorie, „de provision", cum zice Descartes, practică, omenească, relativistă. Dar să băgăm de seamă, diferenţa dintre ştiinţă şi metafizică nu trebue s'o transformăm într'o exaltare speculativă a ştiinţei şi o negaţiune sistematică şi neinteligentă a metafizicei. Nu trebue să punem stavile speculaţiunilor metafizice, nu trebue să decretăm absolutul inaccesibil, oceanul infinit al „lucrului în sine" insondabil. De altfel chiar dacă am face, străduinţele noastre ar rămâne în parte zadarnice. Firea omenească e plină de antinomii. Omul nu poate prinde în asentimentul tuturora — consimţământ provizoriu — decât ceea ce e relativ, şi totuşi, sau, pentru aceasta tocmai, râvneşte neîncetat după absolut, din care de abia din când în când poate să fure câteva crâmpeie însângerate de mâinile sale. Pozitivismul cel mai strict, pozitivismul absolut postulează metafizica. — „Noi nu suntem făcuţi pentru o certitudine absolută" — zice el. Ce ne rămâne să facem? Să ne mărginim la relativ pururea nesigur şi mutabil? Ar fi să transformăm relativul într'un absolut nepermis, în cel mai rău, în cel mai detestabil dintre absoluturi. Ne rămâne deci, prin chiar definiţiunea relativismului, goana după absolut. Sau omul va consimţi să se mulţumească cu relativul, cu ceea ce e schimbător, va consimţi să clădească pe nisip, să considere problema absolutului drept un tic de maniac cronic? Cine ştie! Ori şi cum, noi credem că e mai bine să lăsăm spiritul omenesc să-şi continue încercările sale metafizice, muncă de Sisif, să îngăduim sufletului nostru să se cufunde în sânul unei lumi mai mângâietoare, fiindcă e desăvârşită şi necondiţionată, lume către care toţi — unii mergând inconştient, alţii zburând conştient — tindem din toţi porii noştri. Să nu irităm inutil spiritul punându-i zăgazuri omorâtoare. Relativismul intransingent sileşte funcţiunea metafizică să se lupte contra unui obstacol inexistent, luptă din care ar putea eşi ciuntită. Şi cu ea s'ar mutila chiar spiritul omenesc în totalitatea lui organică .Poate scăpătarea simţului metafizic, a simţului care ne îndeamnă să nu ne mulţumim nici odată cu ceea ce este

dat, e scăpătarea însăși a spiritului nostru, e bancruta nobleței spirituale a omului.

Afirmațiunea dogmatică: *noumenorum non datur scientia*, lumea inteligibilă n'o putem cunoaște, ultra-fenomenul este de nepătruns, sunt afirmațiuni anti-filozofice, sunt un gest de umilință și de modestie creștinească, dar nu pot fi o atitudine intelectuală. Relativismul, în sensul admis astăzi, — nu putem eșì din lumea reprezentării fenomenale — este esențial religios și sociologic.

E religios fiindcă, după cum am mai văzut, ceea ce poate fi accesibil sforțărilor volitive ale omului e numai relativul; numai fenomenul poate fi supus calculului omenesc și poate fi folosit pentru creșterea energiei noastre, „spre o mai mare glorie a omului". Cercetările mai noi asupra mitologiei comparate (1) ne-au dovedit că primul produs al inteligenței omenești în străduința sa de a fi în lume „at home", în familie, nu este religiunea pură, ci magia. Magia e substratul universal care e identic la toate popoarele globului; e un fond tenace și ireductibil, pururea amenințător; ea apropie pe oameni pe când religiunea îi diferențiază. Magia, sub cele două forme ale sale „imitativă „și „simpatică", se caracterizează în primul rând printr'o încredere *fără nici o margine* în forțele omenești: omul prin câteva cuvinte neinteligibile poate să producă ploaia, să stăpânească fulgerul, etc., poate să omoare un dușman îndepărtat aruncând în foc imaginea lui de ceară. Religiunea a apărut din clipa în care omenirea decepționată a recunoscut slăbiciunile sale și deci supremația unor spirite sau a unui Spirit. Dacă omul nu poate să ordone lumii e pentrucă Universul trebue să fie cârmuit de forțe sau spirite superioare lui, concepute super-antropomorfic, pe care trebue să le dispună în favoarea sa prin rugăciuni, ofrande, sacrificii, și nu prin descântece ordonatoare magice. Religiunea e astfel o primă sforțare spre relativism, poate momentul hotărîtor al îngrădirii aspirațiunilor intelectuale omenești. Ea păstrează însă dela magie dorul de a stăpânì evenimentele; însă, prin ipoteza unor spirite supraomenești, ea introduce noțiunea de arbitrar. Omul continuă să conducă fenomenele, însă prin mijlocirea divinităților, cu volițiuni nesigure, dar ușor de înduplecat și deci de

---

(1) Să se vadă. *Frazer Le rameau d'or*. I. (Paris, Schleicher) 1903 în special capitolul al 3-lea al primii părți.

determinat printr'un anume cult. Ştiinţa perfecţionează metoda magiei, verifică cu stricteţe postulatul magic al uniformităţii şi legalităţii naturii, elimină însă arbitrarul religios, păstrând dela religiune relativismul său, deplin câştigat. Religiunea e puntea de trecere dela magie la ştiinţă; omul de ştiinţă e un magician mai circumspect. Peste el se revarsă cevà din prestigiul magicienilor australieni, care ajung să fie adoraţi ca regi atotputernici sau ca divinităţi.

Când zic dar că nu pot pătrunde în lucrul în sine, nu spun altcevà decât că cunoştinţa lui n'are nimic aface cu Acţiunea omenească, că cunoaşterea lui, din punctul de vedere al adaptării omeneşti, este inutilă, că, cu metodele actuale de cunoaştere, care nu sunt decât sclave ale Voinţii de a fi, nu putem să intrăm în contact cu realitatea în sine care nu poate fi folosită, ci numai contemplativ înţeleasă. Inţelegerea deplină a realităţii în intimitatea sa ar face inutilă adaptarea şi acţiunea, atunci ne-am identificà cu lumea şi problemele ar dispăreà cu desăvârşire.

E de asemenea, în al doilea rând, un fenomen sociologic, pentrucă, după cercetările contimporane sociologice (Durkheim, Izoulet, de Roberty) funcţiunea reprezentativă superioară, raţiunea, este în cea mai mare parte un produs social, o oglindă a formei, a structurii sociale. Categoriile minţii noastre sunt còpii ale structurilor primitive sociale, în care omul a trebuit să se desvolte, să progreseze; astfel că cunoştinţa e relativă, e dependentă de societatea omenească, de exigenţele ei, de posibilităţile ei de a adaptà Universul la formele sale de înţelegere (1). La origine, în societăţile preistorice şi actuale sălbatice, toate manifestările sociale îmbracă caracterul religios; dar nu numai la origine, ci totdeauna, tot ceea ce e profund social, tot ceea ce isvorăşte din chiar natura intimă a societăţii, a solidarităţii, se înfăţişează cu un coeficient indiscutabil religios, cum de altfel am accentuat în partea I.

Dar putem urmărì mai departe raporturile dintre relativism şi celelalte manifestări strict omeneşti. Se ştie că concepţiunea relativistă a cunoştinţei reduce toate cunoştinţele la percepţiunile ce le poate aveà un subiect, un

---

(1) Să se vadă, între altele, *Année sociologique*, de sub direcţiunea d-lui Durkheim, anul 6-lea *Durkheim et Mauss Clasifications primitives*, unde se dovedeşte amănunţit că genul şi specia, categorii esenţiale ale mintei logice, sunt còpii după diviziunile sociale primitive: fratria şi clanul.

„eu“ şi exclude cu desăvârşire ontologia. Orice sistem care tinde să închidă speculaţiunea şi gândirea filozofică în marginele cunoştinţei relative omeneşti se încoronează fatal printr'o morală. In orice doctrină idealistă, morala devine axa speculaţiei, pivotul în jurul căruia ea se mişcă ; devine scopul ei. Dacă ne închidem în activitatea exclusivă a intelectului restrâns, singura justificare a unei asemenea atitudini devine etica, adică valoarea morală a unei asemenea atitudini. Astfel, ne explicăm de ce în sistemul kantian după negaţiunile „Criticii raţiunii pure“ ne lovim de afirmaţiunile dogmatice şi dictatoriale ale „Criticii raţiunii practice“ ; de ce, mai cu seamă, cum am dovedit, chestiunea de valoare, „raţiunea practică“ ajunge sà primeze asupra chestiunii de fapt, „raţiunea pură“, de ce analiza cunoştinţei degenerează în distrugere şi valorificare îngustă.

O altă idee conducătoare a timpului nostru, în opoziţiune făţişe cu ideia criticistă studiată, e ideia evoluţionistă, adică tendinţa de a privì totul, dar mai cu seamă în specie cunoştinţa, sub specie temporis sive originis, dintr'un punct de vedere genetic, genealogic. Şi de această dată ne isbim de o interpretare unilaterală şi eronată a spiritului evoluţionist din care va purcede al doilea paralogism, paralogismul evoluţionist, în contradicţiune cu sofisma precedentă. Deşì premisele acestui paralogism sunt cu desăvârşire altele, încheerea din nefericire este aceeaş: negaţiunea speculaţiei metafizice.

§ 8.

B. **Paralogismul evoluţionist.** *Pe când paralogismul criticist erà suprimarea faptului prin valoare, paralogismul evoluţionist este întunecarea valorii prin fapt.* In cazul prim reflecţiunea negà activitatea spontană, în cazul secund spontaneitatea, impulsiunea firească nu admite reflecţiunea. Fiindcă toate cunoştinţele noastre trebue să înceapă cu experienţa, fiindcă punctul de plecare al orcărei speculaţiuni trebue să fie cunoştinţa sensibilă, evoluţionismul conchide că orice încercare de trecere peste această experienţă este condamnată la o neisbândă cu desăvârşire sigură. Starea actuală în toată complexiunea ei, în toată vivacitatea sa, şi intelectuală şi afectivă — de unde şi valoa-

rea sa, — trebue să se eclipseze în fața punctului său inițial care e trecut; și care fiindcă aparține trecutului, e deslipit de noi, e mort, aparține oarecum naturii, e un fapt simplu, sec, *empiric*. Trecutul sau faptul deja împlinit ni se pare că se prezintă sub forma unui raport indisolubil, și din potrivă stadiul actual, și cu atât mai mult cel viitor, — ca ceva instabil, disolubil, care poate fi altfel, care deci nu e sigur, dacă indisolubilitatea e criteriul empiric al adevărului. „E imposibil să imaginăm o lege a conștiinței alta decât aceasta: că coeziunele indisolubile subsistă în noi în locul coeziunilor disolubile" (1).

După iluziunea criticistă, ceea ce e derivat poate să suprime pe acela din care derivă, iar după iluziunea evoluționistă acela din care derivă poate să nege ceea ce e derivat din el. In cazul dintâiu trecutul e un simplu moment pregătitor, și deci trecător, al prezentului singur real; în cazul al doilea trecutul e creiatorul prezentului cari prin el n'are nici o realitate statornică, ci numai una iluzorie. In criticism studiul posibilității metafizicei, chestiunea de valoare devenea o negațiune a metafizicei, o chestiune de fapt; în evoluționism speculațiunile actuale metafizice vii și deci de o valoare intelectuală netăgăduită sunt suprimate de constatările de fapt că anume totul trebue să plece dela sensație și că sensația este relativă, omenească, pe când dialectica este o avântare neînstrunată dincolo de marginile orcărei experiențe posibile, o excursiune în absolut. Contra spiritului care stăpânește toată epoca, căreia îi aparține și Kant, epoca luminilor *(Aufklärung)*, care avea o încredere exagerată în starea actuală a inteligenței omenești și care, din această pricină, nu putea înțelege faptul și activitatea spontană, primitivă, în naivitatea sa, evoluționismul reacționează lunecând în eroarea opusă, el neagă prezentul, realitatea complexă contimporană și exaltă faptul primitiv, punctul de plecare candid și brutal. Trecutul, „istoria" e totul, prezentul e un epifenomen neglijabil, un lux, un martor inactiv, o fosforescență iluzorie.

Chiar dacă s'ar dovedì că toate cunoștințele noastre genetic au început prin a fi experimentale, însemnează că nici odată în desvoltarea funcțională a spiritului omenesc nu vom puteà da peste o cunoștință absolută? Chiar dacă primele metode ale cunoștinței au fost relativiste, empirice,

(1) *H. Spencer Principes de Psychologie*. II. p. 512.

trebue să admitem că totdeauna va fi astfel? De ce evoluţiune numai în trecut şi nu şi evoluţiune în prezent şi în viitor? Poate tocmai relativul recunoscut ca atare şi sleit în toate motivele şi energiile sale virtuale necesitează posibilitatea de a trece peste el şi de a intrà în contact cu opusul său. Căci relativul bine înţeles, cum a observat şi Spencer, ne sileşte să sărim peste el şi să concepem, că *există* cel puţin, o realitate radical opusă, o lume absolută deşi incunoştibilă, după acelaş Spencer, filozoful *realismului transfigurat.*

„Ipoteza metafizicienilor: că *raţiunea* posedă o autoritate înaintea căreia trebue să cedeze modurile de cunoştinţă mai simple, e nu numai gratuită, dar încă absolut nedemonstrabilă" (1). — Dar de sigur tot atât de gratuită e şi ipoteza contrară după care modurile posterioare de conştiinţă mai complicate trebue să abdice faţă de modurile inferioare care au prestigiul orbitor al trecutului — bunul vechiul timp — al faptelor trecute, adică *ireparabile* şi imperative. Dacă raţiunea, luăm o pildă din argumentarea evoluţionistă, a eşit evolutiv din modificarea adusă mecanismelor instinctive de exigenţele adaptive, trebue să conchidem că raţiunea e un instinct *mai* complicat? Şi dacă mai ţinem seama că şi instinctele se rezolvă în reflexe, ele înşişi fiind nişte reflexe *mai* complicate, atunci suntem nevoiţi ca să afirmăm că de fapt nu există decât reflexul şi că celelalte derivate sunt iluzorii, evanescente. Nu e greu, dacă e aşà, ca să scoatem concluziunea firească dar paradoxală că evoluţiunea constă în repetiţia monotonă a unei realităţi primitive; diferenţa între punctul de plecare şi un punct ulterior oarecare e o simplă diferenţă cantitativă şi nu una calitativă, o simplă diferenţă de mai mult; mai multe reflexe în instinct şi încă mai multe în raţiune. Atât numai! Aşà dar metoda genetică constă tocmai în suprimarea evoluţiunii; evoluţionismul rău înţeles se neagă pe sine el singur. Concluziunea e neaşteptată dar fatală. Căci dacă numai punctul de plecare e esenţial, dacă procesul ulterior e un simplu epifenomen, de ce să mai admitem în specie o evoluţiune, o *desvoltare* în sensul veritabil; o asemenea ipoteză devine un lux; e gratuită.

La aceeaş încheere ar fi ajuns, dacă ar trăì în timpul nostru, marele dialectician, distrugătorul mişcării, Zenon din

(1) *H. Spencer Principes de Psychologie.* II. p. 509.

Elea. — „Cum defineşti evoluţiunea?" m-ar întreba el. — „Evoluţiunea, aş definì eu, formulând o definiţie curentă, e o transformare lentă şi treptată care exclude *eoipso* creaţiunea, adică apariţiunea bruscă a unui fenomen care să nu fie determinat în întregime de antecedentele sale. „Foarte bine" mi-ar zice maliţios Zenon. „Prin urmare ca să nu fie creaţiune ci evoluţiune, trebue să avem o transformare lentă, perfect continuă, căci dacă ar existà un hiatus cât de mic între două momente ale evoluţiunii, creaţiunea e gata. Dar, să notezi, între două realităţi *diferite* calitativ orcâţi intermediari am puteà concepe, spre pildă chiar între două *cantităţi*, fie 1 şi 2, n'o să putem realizà nici odată o trecere insensibilă dela una la alta; va existà totdeauna o diferenţă orcât de minimală ne-am puteà-o imaginà, va existà o discontinuitate reală. Ei bine, atunci? Atunci — continuă Zenon — evoluţiunea, ca să existe, mută creaţiunea din infinitul mare în infinitul mic şi pentrucă aceste creaţiuni infinitezimale nu se percep cu ochiul vă imaginaţi că ele nu există de loc. Dar mai e încă cevà, reluă Zenon schimbând tonul, nici creaţiunea nu poate existà, fiindcă reîmprospătând argumentul contra mişcării, pentru ca să trecem dela un punct la altul, trebue să trecem printr'o infinitate de puncte intermediare, trebue adică să facem finit ceea ce e infinit, să determinăm ceea ce nu e determinat, să sleim ceea ce e nesleit. Prin urmare, închee el surâzând, evoluţia nu există, nimic nu se transformă, totul stă pe loc".

Desigur Spencer nu poate fi socotit ca un adversar al evoluţiei, când se ştie că el a fost acela care ne-a dat sinteza evolutivă cea mai vastă, cea mai cuprinzătoare, cea mai inteligibilă. Totuşi printr'o pseudo-înţelegere a procesului evolutiv ar puteà oferì benevol şi fără să ştie argumente care ar puteà să se întoarcă, cum am văzut, contra ipotezei evoluţioniste.

Explicaţiunea acestei iluziuni, mai cu seamă în lumea morală foarte tenace, o găsim în ticul substanţialist de a nu vedeà în rezultate decât ceea ce a existat în principii. O asemenea prejudecată e foarte explicabilă în viaţa practică, fiindcă mentalitatea noastră ne sileşte să privim lucrurile static, pietrificat, însă nu poate fi îngăduită în speculaţiunea filozofică. Altruismul, citām câtevà pilde mai transparente, chiar dacă s'ar dovedì că e un egoism evoluat sau deghizat, nu e mai puţin o realitate ireductibilă, *suigeneris*, de sine stătătoare. Iubirea, chiar dacă ar fi evi-

dent că e o eflorescenţă a funcţiunii sexuale, totuşi ea închide în sine cevà mai mult decât instinctul pur genezic, are elemente care nu pot fi explicate fiziologiceşte. Sexualitatea e un fenomen biologic care priveşte specia, iubirea e un fenomen pur individual, supra-social şi uneori anti-social şi anti-biolologic. De ce să socotim fazele primitive ale evoluţiunii ca mult mai reale, mult mai pline de existenţă decât cele posterioare? Fiecare clipă a evoluţiei are o realitate autonomă, ca toate celelalte, şi toate apoi sunt într'o strânsă legătură, toate constituesc acelaş proces de ascensiune evolutivă. „Psihologul se pretinde desgustat de flori pentrucă nasc din gunoi. Se poate; dar desgustul său n'are el în parte drept cauză prejudecata că floarea născută din gunoi nu poate fi decât gunoi?... Cu multă trudă ne convingem că un camarad pe care odinioară îl tutuiam, pe care l-am învins în oarecare concursuri şcolare, să fi devenit ilustru", apoi în notă citează aprecierea dispreţuitoare a unuia care ar puteà fi a multora: „cutare! Ce de sgomot în jurul lui! *L-am cunoscut mic funcţionar la Hachette*" (1). De sigur, va fi fost el odată un mic şi umil amploiat la o librărie, dar ce importă! Astăzi numai e; e altcevà, e cevà mai mult: a evoluat. Dar nu! Trebuià să rămână toată viaţa amploiat, aşà vreà una din prejudecăţile noastre cele mai absurde, care sub cuvânt că ţinteşte punctul de plecare, că umblă după „actul de naştere", sub pretext că aplică metoda genetică, suprimă procesul evolutiv şi neagă însăşi metoda genetică.

In rezumat, ne întrebăm neliniştiţi, metoda evoluţionistă e iluzorie, trebue să fie părăsită pentrucă ne aruncă în mrejile unor contradicţii de nerezolvat? Nici de cum. Nu e iluzorie, nici nu trebue părăsită, aceasta mai puţin despre evoluţionism decât despre criticism. Am dorit numai să scot în evidenţă rătăcirile posibile ale unui evoluţionism înţeles aproape invers de cum trebue, care sub laudabilul cuvânt că vreà să înlocuiască creaţiunea biblică prin transformare naturală ne lasă să ne poticnim în vechea concepţie a Universului creiat odată pentru totdeauna, care în locul unei vederi curat dinamice ne dă o perspectivă deghizată statică şi substanţială a Universului şi Cunoştinţei. Pentru ca să mântuim evoluţionismul am răsturnat pseudo-evoluţio-

(1) *Fr. Rauh L'experience morale* (Edit. II-a) p. 53. Părţile subliniate sunt subliniate de noi.

nismul şi i-am demontat mecanismul său fragil. Adevăratul evolutionism postulează o plus-valorificare continuă şi lentă, o îmbogăţire necurmată a realităţii care evaluiază. Şi nici nu se poate altfel! Cum ne-am mai puteà explicà în alt postulat ireversibilitatea procesului evolutiv, neputinţa de a mai revenì asupra paşilor făcuţi? Pentrucă cevà nou se adaogă dintr'un moment într'altul al devenirii, pentrucă fiecare moment al evoluţiei e purtătorul unei realităţi depline, evoluţia nu este o iluzie, ci realitatea cea mai palpabilă din toate.

Ştiinţificeşte fiecare clipă a evoluţiei poate fi analizată, despicată în elementele sale, care schematic nu sunt decât elementele antecedente plus elementul care e analizat. Ştiinţa, precum se va vedeà, poate să meargă şi mai departe, poate să încerce să reducă şi elementul ireductibil la elemente antecedente sau să-l neglijeze, dar atunci punctul de vedere static devine stăpân, interpretarea mecanică e suverană, universul ne apare sub forma repetiţiunii universale, în locul unei evoluţii reale şi continue avem o rapsodie matematică. Dar ceea ce poate şi chiar trebue să facă ştiinţa, al cărui scop practic l-am accentuat, nu poate să facă filozofia. Acţiunea omenească şi prevederea nu sunt posibile dacă fenomenele nu se repetă. Practic vorbind deosebirile dintre momentele unei evoluţii sunt minimale, de aceea neglijabile. Savoir c'est prévoir, prévoir c'est pouvoir. Fără postulatul unei ordine constante a evenimentelor, acţiunea omenească ar fi cu desăvârşire paralizată. De aceea fenomenele astronomice au fost totdeauna privite din punctul de vedere al legalităţii, al constanţii, căci fără această repetiţiune relativă ar fi fost posibilă viaţa pe pământ? Ad. Smith a afirmat exact că n'a existat nici odată un zeu al gravităţii.

Metafizica deci ca fiind o cunoştinţă a absolutului nu e un vis al sufletelor scăpate din preajma religiei şi azi în căutarea unei divinităţi laice, ci o necesitate evolutivă. Nu toate mijloacele omeneşti de a cunoaşte sunt reductibile la inducţiunea şi deducţiunea ştiinţifică, care ambele postulează repetiţiunea universală sub o formă sau alta. Dacă noi n'am stăpânit până acum în chip veritabil decât cunoştiinţe ştiinţifice, cum ne afirmă kantismul şi pozitivismul de ce să gonesc din sufletul meu speranţa, valoarea spirituală, a unei metafizice care se înfiripează, care va există dacă încă nu există? Metafizica sub forma unei discipline

impunătoare este astăzi încă un pios dar copios deziderat, un postulat; însă incontestabil că va ţâşnì în mod firesc când toate ştiinţile se vor constituì, când toate fenomenele vor fi supuse unui tratament ştiinţific, va ţâşnì nu ca o sinteză a acestora, ci ca o eflorescenţă independentă, naturală a *sforţărilor* ştiinţifice. Când domeniul fenomenal va fi sleit, metafizica va fi posibilă, va fi reală, va fi cultivată decât mai mulţi. Cum să nu ni se pară paradoxale şi neserioase multe din speculaţiile metafizice când aceasta de abià astăzi a ajuns la conştiinţa clară şi deplină a puterilor sale, a căilor pe care trebue să le urmeze ca să găsească adevăratul său ţinut! Metafizica păreà bătrână, dar ea de abeà se născuse. Cum s'a putut tâlmăcì debuturile sale stângace, drept ultimile scânteeri ale unei vieţi trăite prea mult?

Pentru ca să terminăm statistica iluziunilor, precugetărilor filozofiei contimporane, care i-au dat o înfăţişare de fals progres, ne rămâne să sacrificăm un ultim paralogism care, ca şi celelalte, galvanizează filozofia de azi.

(Va urmà). MIRCEA FLORIAN.

O VECHE LEGE DE TOCMELI AGRICOLE:

Urbariul bănăţenesc dela 1781.

Faţă cu legile agrare mai noi, care nu se prea pot aplicà şi nu au dat rezultatele dorite de iniţiatorii lor, nu va fi rău de a ne întoarce privirile înnapoi asupra vechilor aşezăminte agrare, cari au durat sute de ani şi ş'au făcut dovada trăiniciei lor.

In special legea tocmelilor agricole a fost modificată dela 1864, data emancipării ţăranilor, de vreo 4—5 ori şi toate aproape cu rezultat negativ şi contrastele între pământ şi muncă devin din ce în ce mai mari şi mai încordate, chestiune necunoscută de antecesori.

Facultatea de a puteà încheià învoieli libere la noi pentru ori şi care arendaş cu locuitorii săteni a fost dezavantagioasă şi pentru proprietate, ca şi pentru braţele muncitoare. Pentru proprietatea mare a fost defavorabilă, căci în loc de a da o desvoltare culturii mari sub toate raporturile, ea a dus la o speculaţie nesănătoasă, o speculaţiune unic asupra fertilităţii solului şi a braţelor de muncă. Ca rezultat practic a ei a fost retragerea proprietarilor cu duiumul din căutarea moşiilor părinteşti şi înlocuirea lor prin arendaşi pe termene scurte, apoi întinderea vertiginoasă a culturii exclusive a cerealelor cu neglijarea totală a celorlalte ramure de producţiune ca mai costisitoare, deşi poate mai productive dar mai puţin riscante.

Şi mai nefavorabilă a fost pentru ţăranul muncitor, pe care aproape l-au anihilat cu totul, şi l'au adus în totala dependenţă de proprietate. Măsurile luate de stat în favoarea ocrotirei celor slabi au avut slab rezultat, de unde vedem şi desele lor schimbări, explicări şi modificări.

Aşà chiar la 2 ani după legea de emancipare şi împroprietărire a ţăranilor sub Cuza Vodă la 1864, la 1866 Martie în 18 se votează o nouă lege a tocmeiilor agricole în locul clacei desfiinţate, în care la art. 4 se zice că învoieli li se pot face pe termeni de 5 ani.

Această lege principiară a fost *explicată* din nou prin legea dela 1872 Martie 28, în care se stipulează care munci agricole fac obiectul învoielilor agricole, iar prin art. 13 se admite să se ceară *ajutori de dorobanţi* contra locuitorilor îndărătnici.

După 10 ani prin legea dela 1882 Maiu 13 se stabileşte la

art. 9 că învoelile agricole se pot încheià până *la doi ani agricoli*, iar după expirarea celor doi ani dela promulgarea legii, se va puteà încheià numai pe un *singur an* pentru muncile propriu agricole iar pentru islaz și terenul de muncă ce se dă țăranului în dijmă ori în bani, sau să-l muncească în folosul lor, se pot încheià și pe *trei ani* agricoli.

Peste alți 10 ani la 1893 Maiu 22 se votează o nouă *lege modificatoare* a legii pentru tocmelile de lucrări agricole prin care la cap. II art. 11 se stipulează din nou că tocmelile pentru lucrările pur agricole nu se pot încheià decât pentru un singur an, iar cele pentru islaz și teren de cultură se pot încheià până la 5 ani. Clauzele penale sunt proibite.

Contractele de tocmeli agricole însă nu au puterea legală decât din momentul ce au fost legalizate și înregistrate de autoritatea comunală.

«Orice tocmeală pentru alți ani decât aceia ce urmează imediat, nu poate fi nici legalizată, nici înregistrată de autoritatea comunală».

Revoltele țărănești dela 1888 și cu deosebire cea dela 1907 au dovedit îndeajuns ineficacitatea legilor existente și au pus în evidență necesitatea unei întregi reforme agrare.

Viitorul va dovedì dacă rezultatele celor dela 1907 vor fi mai bune.

Spre a puteà aprecià mai bine valoarea măsurilor agrare ce se iau nu va fi greșit a ne întoarce privirile înnapoi asupra măsurilor ce se luau în cazuri analoage în alte timpuri sub raportul muncii silite. Cu deosebire merită atențiunea specialiștilor și agronomilor noștri caracterul pe care îl aveau legile date de guvernul imperial la colonizarea Banatului cu nemți și alte neamuri și măsurile de îndreptare prin care după isgonirea turcilor a făcut din o țară aproape pustie și sălbăticită o *provincie de model* și cea mai bine cultivată dintre toate țările locuite de români.

Intre aceste în primul rând, repet, merită a fi studiat Regulamentul de colonizare a Banatului (cu nemți) edat la 1763 și *Urbariul* publicat în limba română pe la anul 1781.

Nemții fură aduși cu mari cheltuieli și avantagii din partea statului aproape din toate părțile Germaniei și așezați ca oameni liberi în regiunea cea mai fertilă între Arad și Temișoara în puternice comune compacte dânduli-se tot loturi (sessiuni) mari de țărani independenți, câte 34 de pogoane de familie și în pământurile cele mai bune luate cu de-a sila dela Români și puținii Sârbi ce se mai găseau răsleți pe acolo. Nemții au fost prevăzuți dela stabilire cu toate cele necesare exploatațiunii

agricole din partea statului: case şi ecarete sistematice, vitele trăgătoare şi de rentă, uneltele, seminţe, biserică, şcoală, gratuite, etc.

Dar şi Românii nu se lăsau mai pe jos şi nici că cedară de bună voie pământurile şi satele lor în favorul noilor musafiri nepoftiţi de dânşii şi opuseră o rezistenţă cerbicoasă în cât batalioane întregi fură ridicate contra lor spre a-i aduce la supunere şi ascultare, dar închisorile gemeau de lume, alții rătăceau prin codri și imensele stufuri.

Pentru calmarea spiritelor s'a dat în fine *Urbariul* de mai jos în favorul lor care regulà din nou raporturile dintre proprietate, care mare parte erà a statului și locuitorii clăcași. Urbarii se numeau în timpurile vechi codificările de aşezămintele și servituţile reciproce între proprietate şi clăcaşi. După dată urbariul în chestiune este ulterior Regulamentului de aducerea și colonizarea Nemţilor în Banat, dovada este că terenurile din jurul Temişoarei le pune în clasa întâiu şi le iea ca termen de comparaţie cu celelalte iar la capitolul IV al. II vorbeşte de sessiuni (loturi) de *paor* întreg şi de jumătate şi pătrar de *paor*=Bauer, termen păstrat până în ziua de astăzi în gura poporului nostru de acolo, înţelegând sub paor moşie de 1 ţăran fruntaş.

Urbariul in chestiune este din acelaş timp cu Codul lui Alexandru Ipsilanti dela 1774 din Moldova şi Anaforaua dela 1782. In Transilvania Urbariul s'a făcut mult mai târziu la 1818—20 şi funcţionarii însărcinaţi cu cercetările angaralelor clăcaşilor în comunele româneşti aveau să dreseze procesul verbal în limba vorbită a satului, dar pe lângă ea să adaoge şi o copie în limba latină ori ungară, ca oficiale şi în deosebi cunoscute. Urbariul din Transilvsnia nu s'a pus niciodată în aplicare, deşi a format baza tuturor legilor și regulamentelor agrare ulterioare.

Cu atât mai mare importanţă are pentru noi cel din Bănat tipărit în o frumoasă limbă română cu cirilice şi având pajura împărătească în frunte, dar fără dată; poartă însă data înregistrărei în limba latină a comitatului Karas, Decemvrie 1781.

Câteva serbisme ca, *iznav dozvoieşte* în loc de învoeşte; deafet=gratis, clasu în loc de clasă sau calitate, robotă în loc de muncă silită sau slujbă, nu vor întâmpina prea mari greutăţi de înţeles, dar are vechi numiri româneşti ca *dajdie* şi *dajnic* pentru stăpân—şi *porţie* pentru bir sau contribuţia cătră împăratul etc. Florinul erà socotit pe vremea aceea cu 60 crăiţari.—Iţa este jumătate de litru sau $^1/_2$ de cupă după măsura Pojunului sau de Pressburg nemţeşte.

De model sunt însă aşezările din punct de vedere economic atât pentru proprietari cât şi pentru ţăranul muncitor şi ele se raportau unele la aşezări pe sute de ani înapoi. Urbariul a fost în vigoare până la anui 1848.

Antetul. — Vulturul cu 2 capete.
Urbariul. — Intâia despărţire pentru sessioane şi impărţirea lor din 1781.

Intâiu. Pământurile din Ţara aceasta, care sunt sub Daţie precum după răzuirea Rodurilor sale aşà şi după vinderea rodului său pentru care unuia sau altuia loc, folosinţă se face, sunt în Dajdiea sa spre trei Klasuri despărţite. Fieşte carele session are pământ de casă, de arătură, de livezi şi parte de păşunea de obşte sau Islaz.

Sessioanele sunt de patru feluri; adică: întregi, jumătate, un fertal şi un opto sau jumătate de fertal.

Un session întreg, măcar în care Klas fiind are:

In arături	24 zile
» livezi	6 »
parte de păşune de obşte sau Izlaz	3 zile
în pământul casei şi al grădinii	1 zi
cu totul	34 de zile

O jumătate de session are:

In arături	12 zile
» livezi	4 »
parte din porţiunea de obşte	2 zile
în pământul casei şi al grădinii	1 zi
cu totul	19 zile

Un fertal de session cuprinde:

In arături	6 zile
» livezi	3 zile
parte care se cuvine pentru păşunea de obşte	1 zi
în pământul casei şi al grădinii	1 zi
cu totul	11 zile

Un optaş, sau jumătate de fertal de session se cuprinde din 7 zile, şi adică aşà: o zi pentru loc de casă şi de grădină, şi o zi pentru păşunea de obşte, iară 5 zile sunt hotărâte dajnicilor în arături, şi în livezi după cum va îngăduì împrejurul locului şi va trebuì agonisirea dajnicilor. *A 5-a.* O zi de arătură, fie la codru fie sau la câmpie pentru potrivirea cea de obşte se cuprinde din 1600 stânjeni cvadraţi, adică atât de lungi, atât de late.

§ II. *Pentru potrivirea sessioanelor celor din al doilea şi al treilea Klas şi spre ce este de trebuinţă a se băgà de seamă la dreptatea organizatoare a dajnicilor.*

Intâiu. Felul sau bunătatea pământului nepotrivit care se

află la al doilea şi al treilea Klas, căutând spre Klasul cel dintâiu, se potriveşte acuma în Districtul sau ţinutul Timişoarei, cel ce iznov împreunat, după asemenea micşorarea slujbelor şi dajdelor, care dajnicul este dator a le da domnului său pământesc; şi acest fel de îmbunare, şi de acum înnainte se va ţinea pentru căci după măsura aceasta şi împărtirile *lăişarilor* sau rânduit.

A doua. Toate sessioanele cele sorocite, într'acest chip, şi cu aşà fel de dreptate sunt împărţite dajnicilor, ca să nu poată domnia pământească pe acestea nici să le ia dela dânşii, nici să le preţuiască, şi spre aceasta şi de acum înainte fără de nici-o schimbare rămâne.

A treia. Dacă s'ar adeverì, precum agonisitorul sessionului celui de sub daţie nu este vrednic, şi nici are vre-o nădejde ca să poată împlini porţia împăratului şi dajdele domnului pământesc cu lucrarea pământurilor sale, atuncea se *dozvoeşte* domului pământesc ca preţuind mai'nainte dirept pământul cel măsurat să-l iea dela dajnicul; însă datoriu iaste pre acela îndată altuia dajnic să-l deà, aşà că acesta preţul cel după taxă făcută să-l plătească, şi dacă agonisitoriul cel d'intâi niscai cheltuieli spre *melioraţie* au avut să i le întoarcă.

A patra. Iară dacă la întâmplarea aceasta ce s'au opus mai înainte, nici dajnicul, nici domnul pământesc nu ar puteà să afle cumpărătoriu; atuncea pentru ca să nu aibă dajdea împărătească vre-o scurtate la această osebită întâmplare se dozoveşte, a-l da pământul acela altui dajnic vreadnic şi fără de preţuirea sessionului.

A cincea. Dozvoeşte domnului pământesc a face în schimbare cu pământurile cele măsurate, atuncea când dajnicul singur pentru a lui mai bună stare şi chiverniseală pământurile cele de sub agonisirea lui va cere să se ia dela el, sau să le inschimbe.

A şasea. Iară la amândouă acestea întâmplări trebue întâiu să se facă arătare Comitatului celui poruncitoriu, adică varmegrii, şi dela dânsul răspunsul să se aştepte.

A şaptea. Nici vreunuia agonisitoriu nu se îngădue ca să despărţească pământurile sale cele măsurate după voia sa; ci la domnul pământului arătându-i pricinile sale de aşà feliu de lucru are să se roage şi de nu i-ar ascultà el rugămintea, atunci dajnicului i este calea deschisă a se arătà la Comitat, care ispitând lucru cu amănuntul va face dezlegare spre aceasta.

A opta. Dajnicului şi de acum înainte se dozvoeşte să poată vinde sessionul său, însă numai într'acest fel şi chip ca el:

a) Slobozenie dela Domnul cel pământesc.

b) Pre cumpărătorul să-l aducă la faţă, căci aşà feliu de vânzări niciodată nu se vor dozvoi, de nu se vor adeverì din destul,

precum cumpărătorul cel nou, vreadnic este a plătì *porția* împărătească și dăjdiile domnești, și pământul a-l lucrà cu folosință.

§ III. *Pentru pământurile cele industrialicești, sau cele ce nu se cuprind în sessioane.*

Intâiu. Grădinile întru care se află verdețuri, prune și poame, nu se socotesc în sessioanele cele așezate, ci numai în districtul sau ținutul acesta, ca industrialnice, adică ca niște locuri de muncă și de grije osebită, și afară de cuprinderea pământurilor celor de sub sessioane vor ținea și pentru aceasta a doua. Nu se vor împreunà cu dajde care se cere dela Sessioanele cele așà așezate, ci osebită dajde industrialnică vor plătì.

A doua despărțire pentru folosurile cari se cuvin dajnicului.

§ *Direptatea pentru cârciumitul vinului.*

Direptatea a cârcimitului de vin se dozvoește pajnicilor după răspunsul articolului al 36-lea din anul 1550 într'acest chip:

1. Orașele și satele acelea cari au plaiurile lor de vin, și le lucrează, pot slobod să-și cârcimească vinul dela Seint Mihai, până la Sent Georgi, iar celelalte locuri, cari n'au plaiurile sale de vin, au folosul direptății aceștia dela Sent Mihai numai până la Crăciun.

A treia. Așà feliu de grădini cu vițe sădite asemenea ca și celelalte ogrăzi de pruni și de poame, iară nu ca plaiuri de vin se vor socotì și așà nici un feliu de dijmă n'au de a plătì, ci numai dajdea cea industrialnică a domnului pământesc ca și alte grădini.

A patra. Dajnicului i este slobod vinul său care l-au făcut într'alte plaiuri de vin nu numai a-l duce în locul lui unde locuește ca să-l îngrijească sau să-i fie pre seama lui, ci și în toată vremea, așișderea și într'aceia când este în cârcimitul domnesc cu butea a-l vinde, însă a 5-a. Ca să nu se facă zminteală într'aceasta dator este dajnicul totdeauna să facă știre domnului pământesc cât vin au adus din plaiurile străine.

A treia despărțire pentru lemne și pentru jirovină.

§ I. *Pentru dozvoid mergerea a dajnicului în pădure și pentru adunarea lemnelor.*

1. Unde se află în hotarele unor locuri păduri, acolo se dozvoește dajnicului precum până acuma, așà și de acuma înainte fără nici o plată sau slujbă cu totul *deaftea* din lemnele uscate, iară nici decum din cele verzi pentru trebuința încălzitului să adune; însă acestea.

a) Nu întraltă vreme, ci numai într'o zi sau două în săptămâna, care domnul va rânduì, să fie, afară din care zile nimănui nu-i este slobod a merge în pădure, fără carte de slobozenie.

b) Iară de vor fi de trebuinţă dajnicului lemne de stânjeni sau de gradie sau bârne; el să se arăte la domnul pământesc cum se cade, deci i se va da lui după sorocită taxă de pădure, care de temeiul preţului se va ţineà, sau i se va lăsà în vre-un preţ mai uşor, precum se va puteà tocmì, din cât va îngăduì starea şi puterea pădurii.

c) Dajnicii aceia cari au pădurile sale sunt scoşi din slobozenia mersului în pădure în zilele cele sorocite ale săptămânii şi a adunării lemnelor.

A 3-a. Măcar deşì rămân dajnicii în pădurile lor care ei însuşi le agonisesc nesupăraţi, dar tot iaste lăsat băgarea de seamă domnului pământesc, ca ei toate acele ce slujesc spre folosinţa pădurilor celor osebite, şi ce vor puteà apărà de pagubă, să le aşeze şi să le rânduiască.

A 3-a. Şi fiindcă dajnicul până acum lemne uscate precum s'au spus dela stăpânirea Camerii *deafetea* le-au căpătat; deci şi de acum înainte i se face lui această milă însă într'acest chip ca să nu fie el datoriu precum la urbariul cel de obşte unguresc este obicinuit domnului pamentesc a tăià, şi a cărà stinjenii; fără numai el vre-o osebită tocmeală în lucrul acesta cu dajnicul au făcut.

A 4-a. Pădurile acele care dajnicilor în sessoanele lor adică în arături, în livezi şi în islaz prin lănţari sau măsurat, şi s'au dat, dar încă *netârşite* se află, nu se vor băgà în seamă ca acum să fie însăşi ale lor; ci de s'ar aflà încă vreun lemn pe locurile acelea, va fi al domnului pământesc; şi fiindcă au făcut renduială ca unele locuri ca acelea să se cureţe de lemne; deci dajnicilor cuvioasă îmbunare pentru acesta se va face.

§ II. *Pentru jirovină.*

1. Jirovina se va îngăduì după taxa care au fost până acuma, adică: de rîmatoriul cel mai mare câte 6 (şase) crăiţari, iar de cel mai mic câte 3 crăiţari, însă numai dajnicilor celor ce sunt sub stepanirea domnilor, a căror sunt pădurile, dacă cu hotarul unuia sau altuia loc nu s'ar aflà păduri care rodesc ghindă; iară dajnicii cei de sub stepanirea altui domn, şi aceia cari în hotarul locurilor sale însăşi a lor osebite păduri au cari rodesc ghindă, nu poate cere aceasta.

2. Numerul rîmatorilor ce se vor primì spre îngrăşare cu ghindă, aşà trebue a sorocì, ca să se ţie mai nainte cu bună seamă, precum rîmătorii mai pucin pe 3 luni de zile pot aveà hrană cu ghindă. Dacă de s'ar primì aşà de mulţi, cât nu le-ar fi ghinda de ajuns pe trei luni, atunci paguba aceia care se va pricinuì dajnicilor prin aceasta să aibă a se întoarce.

A 3-a. Mai în urmă precum sunt volnici dajnici aceia cari au însăşi a lor păduri să-şi ţie rîmătorii *la jirovină:* aşa se îngădue lor înşişi şi culesul *gogoanelor* în pădurile acele fără de plată.

§ III. *Pentru paguba pădurilor şi pentru gloabă.*

A patra despărţire pentru slujbele şi dajdiile supuşilor.

§ I. *Cum sunt slujbele după clasuri aşezate.*

Intâiu. Slujbele şi alte dajdii sunt măsurate după aşezarea sessioanelor după cuprinsul bunătăţii mărimii lor precum s'a pomenit la despărţirea § I.

Dar ce se atinge de însăşi slujbele cele robotnice, de aceia dajnisului după măsura sessionului lui, şi după deschilinirea claselor asemenea potrivită datoria zilelor celor de slujbă în Tabela cea adăbată (?) sub A sau însemnat după care el slujbele acelea care sub rubrica în natură (adică cu lucru) sunt puse, datoriu este a le da în natură; iară acelea care stau sub rubrică, unde zice rescumpărarea slujbei cu bani, trebue cu bani gata să le plătească.

A doua. Lucrarea cu mâinile este sorocită cu 10 cr., iară lucrarea care se face cu marha s'au pus cu 20 cr.

A treia. Măcar deşì este că nu numai domnul pământesc, ci şi fieşte carele dajnic despre partea sa legătuiţi sunt a păşì chipul şi renduiala slujbelor celor robotnice, precum s'au însemnat în Tabelă; dar tot se dosvoeşte sătenilor şi domnilor pământeşti a face aşa felıu de legături, sau amendariera părţilor se vor părea a fi mai bune, însă la aceste legături puncturile care e însemnate la a patra despărţire în § al VI-lea trebue să se păzească.

A patra. Pentru ca să nu fie răscumpărarea slujbei cu bani dajnicului spre greutate plătirea aceasta într'acest chip se desparte, adică să aibă dajnicul a plătì o jumătate la Sent Mihoi iar cealaltă la sent Gorj.

A cincea. Mai departe fieşte care dajnic cu casă şi locuitor fără scutire datoriu este stăpânirii sale pe un an de zile un florint arendă în două terminuri adică: la Sent Gorj şi la Sent Mihoi a plătì. Iară în potriva acestuia toţi locuitorii necasnici sunt slobozi la acest fel de arendă.

A şaptea şi a opta. Rescumpărarea slujbei de negustori şi meseriaşii de prin sate cu bani.

§ II. *Ce iaste la darea robotelor mai deosebi a luà seama.*

Intâiu. Fieşte care robota împreună cu mersul şi cu întorsul

înapoi ţine decum resare până apune soarele, scotendu-se vremea care trebue pentru mâncarea şi adăpătura vitelor celor trăgătoare.

A doua. Nu se îngădue a despărţì robota de o zi şi pe dajnicul cu zăbavă, de două zile al îngreuna; fără numai dacă el însuşi din vina lui, sau din nebăgare de seamă s'ar mai întârzia şi cu aceasta de pedepsă vrednicul chip pe domnul pământului ar vrea să-l incelue.

A treia. De se va chemà dajnicul dela un loc la altul ca să lucreze dusul şi venitul trebue să i se socotească în vremea Robotei.

A patra. Dar de ar resărì cumva între domnul pământului şi între dajnicii în lucrul acesta vre-o pricină, câtă vreme adică cu mersul şi cu venitul în ceasurile robotei este de socotinţă. La o întemplare ca aceasta Comitatul va judecà, câtă dajnicilor după chibzuirea depărtării locuinţei lor să se socotească.

A cincea. Deşi este obicinuit în ţara aceasta săteanului a înjuga, sau a prinde mai multe vite pentru lucrul său; dar tot nu este el datoriu la lucrul domnului său mai multe vite a prinde, sau a injuga decât două, fără numai la arătură, unde 4 capete de vite trăgătoare pot să se prinză sau să se înjuge; iară afară de aceia de va poftì domnul pământesc mai multe vite să-i înjuge sau să-i prinză, trebue fieşte care două vite ca o osebiţă slujbă cu vite dajnicului să se socotească şi să i se imbune.

§ III. *Pentru vremea în care se dau robotele?*

Intâiu. Fiindcă economia, sau gazdasagul domnesc, numai prin unele locuri sorocite, iară nu în tot satul obicinuit este a fi, pentru aceia fieşte căruia domn pământesc se îngădue pentru ca să-şi îndrepteze robotele spre folos, să i se dea robotele în locul cel ce va fi pe plăcerea sa, măcar de ar fi locurile acelea şi cu jumătate de zi sau mai mult dela locuinţa dajnicului lucrător depărtate.

Insă lângă acesta trebue să se bage de seamă ca:

a) Dajnicului să se spună acea mai în vreme, ca să ştie pe câte zile ca se grijească cu hrana.

b) Ca să nu se facă aceasta mai deseori, ci numai odată într'o lună şi împreună cu dusul şi venitul nu mai mult decât 4 zile una după alta să se cheltuiască.

c) Ca să dea domnul pământesc vitelor dajnicului celui lucrătoriu vara locul de păşune, iară iarna loc uscat de odihnă.

A doua. Fiindcă în vremea seacerii, cositului şi culesului de vin nu fără de mare pagubă este întârzierea cu lucru; pentru aceasta domnului pământesc se îngădue robotele care i se cuvin înaintea vremii a le cere după chipul următoriu:

1. Ca să se înduplece robota dajnicului într'o săptămână însă în acea a doilea să i se scrie că au împlinit.

2. Ca se lucre la întemplarea aceasta. Paorul cel întreg două zile cu mâinile, şi o zi cu vitele, un jumătate de paor o zi cu vitele şi o zi cu mâinile, iară un feital şi un optaş de poar o zi cu vitele, sau două zile cu mâinile una după alta.

3. Să se lase lui săptămâna aceea care nemijlocit urmează slobodă; şi aceasta se înţelege numai pentru dajnicii aceia, care cu locuinţele sale în loc se află.

3. Locuitorii cei cu case şi cei fără case nu se pot silì spre acest feliu de robotă, de nu vor vreà ei singuri să dea robotele sale una după alta.

A treia. Cât se atinge de dajnicii aceia, cari atâta de departe locuiesc, cât o jumătate de zi sau mai mult au a merge până la locul robotei aceea sunt datori.

1. In vremurile cele pomenite năvălitoare la lucru într'o lună de două ori câte patru zile una după alta socotind într'însele dusul şi venitul, să lucreze însă.

2. Aşà se cade a schimbà ca domnului pământesc într'o săptămână cele mai sus pomenite pentru patru zile socotind mersul şi întorsul să se lucreze, iar săptămâna cea următoare dajnicului cu totul slobod să i se lase, şi el în a treia septămână iarăşi patru zile să lucreze care să i se socotească lui în celelalte săptămâni.

A patra. Fiindcă lungimea zilelor peste an este de câtevà feluri: pentru aceasta de obşte la fieşte ce chip de robotă aşà feliu de chibzuială direaptă să se ştie, ca mai puţin a patra a robotelor să rămâe pe cele şase luni de iarnă.

A cincea. Dacă de nu s'ar puteà la vreo întâmplare de ploi sau pentru alte piedeci să se dea lucrul robotelor; atunci partea zilei aceia, în care s'au început robota, şi prin împiedicare s'au precurmat, să aibă a se socotì în robotă; iară de n'ar fi lucrat dajnicul nimica, ci numai pre poruncă domnul său ar fi venit, şi iareşi s'ar fi întors înapoi, atuncea trebue numai vremea venitului şi dusului acasă în robotă să i se socotească şi aceasta se înţelege numai pentru dajnicii aceia cari sunt de departe şi nu pot ajunge de grabă la lăcaşurile sale.

A şasea. Măcar de nu este dajnicul datoriu a lucrà domnului nu mai mult, din cât îl leagă pe el urbariul acesta; dar încă la vreo întâmplare când ar vrea dajnicul vreunui străin pre plată să lucreze cu mâinile drept este mai bine la domnul său de i va trebuì pe plată, înţelegându-se ei între ei vor sorocì să lucre; iară de n'ar puteà domnul cu dajnicul pentru sorocirea platei să se unească atuncea la aceasta, întâmplare Comitatul are a sorocì plata cuvioasă după direptăţi.

§ IV. *Pentru celelalte dajdii domneşti.*

Intâiu. Fiindcă pământurile cele ce se numesc industrialnice şi sunt puse afară din sessioane pentru care în § III a despărţirii dintâiu pomeneşte, nu se cuprind în pământurile cele de sub Sessioane, despre care robotele cele mai sus spuse se dau pentru acelea din ele precum s'au pomenit în tot lanţul câte 30 de crăiţari ca o dajdie industrialicească domnului pământesc trebue să se dea.

A doua. Pentru cazane vor plătì dajnicii domnului pământesc în anii aceea în care *bizuita* vor frige rachiu, pe un an câte doi florinţi.

A treia. Peste toate acestea dajnicului după măsura Sessionului său dator iaste domnului pământesc pre un an să-i dea.

2 găini 12 ouă

2 *caponi* 1 *Ita* (ЍЦ'Ѣ) de unt pe măsura pojunului precum şi de 30 de case câte un viţel, care în bani cu 1 flor. 30 cr. s'au preţuit, şi vine pre toată casa câte 3 crăiţari.

Sau în locul acestora plăteşte un dajnic care conţine Session întreg în bani 51 de crăiţari precum arată tabela cea următoare, unde domnului pământesc în voe i se lasă ca să iea dajdiile cele pomenite sau în natură, sau această sorocită sumă

Asemenea potrivită despărţire a dajdelor celor mărunte adică cu găini, unt, ouă şi altele cu totul pe un Session întreg de crăiţari socotit în 51.	In clasul cel dintâiu fl. crăiţ.	In clasul al doilea fl. creiţ.	In clasul al treilea fl. creiţ.
Un paor întreg . . .	— 51	— $30\frac{1}{2}$	— $30\frac{1}{2}$
Un jumătate de paor.	— $38\frac{1}{2}$	— $21\frac{1}{2}$	— 17
Un fertal de paor . .	— $16\frac{1}{2}$	— $12\frac{1}{2}$	— 10
Un optas de paor . .	— $10\frac{1}{2}$	— 8	— $6\frac{1}{4}$

A patra. De cărăturile cele lungi după obiceiul urbariului unguresc şi de dajdiile la punctul al 4-lea § IV şi VI însemnate sunt dajnicii ţării aceştia scutiţi.

§ VI. *Pentru contracturi sau legături care se ating de lucrul robotelor.*

Intâiu. Fiindcă urbanalnica despărţire dela amândouă părţile adică: dela domnul pământesc şi dela dajnicul legătuire de bună voie îngădue: drept aceia ca să se ţie adeverinţă şi rânduiala lor cu acesta se aşează ca:

a) Toate contracturile, care se ating de lucrul urbariului, măcar de vor fi făcute cu obştea întreagă, sau cu dajnicii în deosebi, să aibă se încheià dela amândouă părţi înaintea unei mărturii din Comitat, anume spre această chiemate.

b) Contracturile acestea în scris se iau și mai sus pomenite mărturie părților celor tocmite se proectească dajnicilor să se tâlcuiască, de acì să se iscălească și înaintea tocmitorilor să se pecetluiască și precum domnului pământesc așà și dajnicilor în mână să se dea.

c) Iar dacă o parte sau cealaltă ar vreà să se dea înapoi dela contract, și să se ție de urbariul acestei; atunci trebuie (de nu se va fi sorocit termenul contrastului ales) cu un an înainte a da veste și a face știre Comitatului, ca să se poată partea cealaltă chivernisì în rânduiala găzdășagului său.

A doua. La încheierea contracturilor bine trebue a se luà sama spre aceia, ca schimbarea cea aleasă în contract, nici decum să se sue peste datoriile care se cuvin Urbariului. Căci la întemplarea protivnică un contract ca acela cu atâta de netrebuit se va ținea, cu cât nici nu este de crezut să se fie slobozit dajnicul în acest feliu de contract de voia lui spre paguba sa, nici n'are el dirept prin acest feliu de legătuire e pe scurtarea *porției* împărătești a se însărcina cu mai mare greutate, decât i se cuvine.

A treia. Alte contracturi, care nu se ating de lucrurile urbariului ci numai de arende și alte ca acestea legătuiri, pot fi fără mărturia Comitatului să se încheie și au fără de adeverința sa.

A cincea despărțire pentru zeciuială sau dijmă.

§ I. *Pentru dijma de obște.*

Intâiu. Măcar de se și cuvine domnului pământesc după legile țării unguręști, precum din orice feliu de grăunță și rod pămentesc, așà și din miei, iezi și stupi a Noua; nimic mai puțin în locul acestuia în aceste trei comitaturi române încă și d'acum înainte la obicinuita zeciuială.

A doua. Zeciuiala aceasta care este în locul a *Nouei* și care totdeuna ca a *Nouolea* se va socotì, se îngădue și în țara aceasta după chipul cel obicinuit din roadele cele pământești, care după glasul articulusului I-tâiu din anul 1491 a Nouălea s'ar cădeà, or de acum înainte a se luà.

A treia. Din rodul grădinilor așișderea și din curechi și legumi, după obiceiul care au fost aicea până acum domnului pământesc zeciuială nu se cade.

A patra. Și fiindcă în țara aceasta precum se zice în locul *Nouălei* se va da zeciuială; drept aceia dajnicul este datoriu zeciuiala care are să o dea afară din zilele cele de robotă

rinduite, la locul cel înştiinţat, sau la magazia a hotarului aceluia să o aducă.

A cincea. La vremea de zeciuit nu este datoriu dajnicul sau obştea Diregătorilor care vor venì, sau slujitorilor să le dea lăcaş, hrană sau porspau fără plată.

A şasea. Domnul pamentesc este legătuit a luà zeciuială vinului, mieilor, iezilor şi a stupilor în natură, şi nu se cade lui nici decum să silească pre dajnicul ca să rescumpere zeciuiala aceasta cu bani, fără numai dacă ei dintre ei pentru vreun folos mai bun deosebi se vor tocmì.

§ II. *Pentru zeciuiala bucatelor.*

Intâiu. Pentru ca să se aşeze pretutindinea potrivire de obşte zeciuiala bucatelor, sau a grâului în paie se va luà deci această următoare iaste a se băgà de seamă.

a) Ca să nu remâie bucatele pentru întârzierea scrieatului sau săvârşirea zeciuitului spre paguba dajnicilor în primejdia (vreşilor) vremilor rele; toate zeciuelile a bucatelor să aibă până în 20 de zile ale lui August cu totul a fi sevârşite; iară la întemplarea protivnică se desvoeşte dajnicului să-şi care bucatele, şi zeciuiala să o lase pe holdă, însă această sorocire vremii nu se bagă samă atunci, daca cumva întârziatul coptului, sau alte pricini care slujesc spre uşurarea dajnicului au impedicat cărătura la vremea sorocită.

§ III. *Pentru conscripţia, sau luarea în scris a zeciuielii bucatelor.*

Intâiu. Fiindcă după cum au fost obiceiul în ţara aceasta până acuma, adesea ori sau întâmplatu că de mai nainte au fost întrebat dajnicul câte bucate are, şi în urmă numai orbeşi (orbeşte) la loc de le-au căutat; deci dintru aceasta pre alocurea rele *cumpetări* au urmat şi prin aceasta dajnicii sau invitat ca să nu spue toate bucatele şi ca să cază în *contraband;* pentru aceia de acum înainte la conscripţia zeciuielii aceasta următoare trebue să se bage de seamă:

a) Ziua conscripţiei să se înştiinţeze obştei mai nainte;

b) Inşişi diregetorii domneşti, cari vor fi trimişi la conscripţie, să iasă în câmp şi la numerat să fie de faţă kinezul, doi juraţi, şi dajnicul acela la care se face conscripţia.

c) După sfârşitul conscripţiei să se procetească însemnarea acea a dajnicilor şi să se întrebe ei încă odată, de se potriveşte a fieşte căruia suma cea secerată cu însemnarea dirept.

d) Fieşte căruia dajnic încă pe loc să i se dea ţedulă, întru care stă scris datornicia zeciuială lui pe anul acela, apoi de aceia înainte.

e) Contrabandurile vor aveà locul său, dacă s'ar puteà adeverì, precum dajnicul au ascuns ceva, sau încă mai nainte de aceasta au cărat.

§ IV. *Pentru zeciuiala vinului.*

Intâiu. Zeciuiala sau dijma vinului se cuvine domnului pământesc în Natură şi nici unul dintr'înşii n'are aşa feliu de direptăţi, ca să silească pe dajnicul împotriva voii lui să o rescumpere cu bani.

A doua. Pentru grădini cari sunt sădite cu vite şi nu se socotesc ca plaiuri de vin nici un feliu de dijmă nu se va da, precum mai sus la direptatea cârcimitului de vin iar pomenit.

A treia. La sorocirea *hacovului* şi *moscului* totdeauna mesura de pojun se înţelege şi după aceia să se mesure.

A patra. Când se dă dijma în natură, nici un dajnic nu este dator a da şi buţile sale *diafetea.*

§ V. *Pentru zeciuiala mieilor, iezilor şi stupilor.*

Domnul pământesc are direptate aşişderea din miei, iezi şi stupi a luà dijma în natură, şi nici decum nu se îngădue lui a silì pre dajnicul să o rescumpere cu bani, fără numai dacă ei dintre ei pentru vreun bun folos amândurora părţilor osebit contract vor face şi aicea este a băgà de seamă, ca să se ia dijma stupilor numai din roiuri cei noui care vor fi plămădit în anul acela. Iară mieii, iezii şi stupii nu ajung numărul al zecelea; acolo domnului pământesc pe tot mielul câte $1^1/_2$ de crăiţari, pe tot iedul câte $1^1/_2$ de crăiţrri, şi de tot stupul câte 4 crăiţari să i se dea.

Insă dintr'acestea să nu se îndelungească luarea dijmei până după praznicul sfântului Ioan Botezătorul după glasul articulusului 96 de anul 1624.

(Va urma). MAIOR.

INSEMNĂRI

PRIVITOARE LA ISTORIA CULTURII NOASTRE.

Biserica contra neamului?.

Infiinţând episcopii maghiare greco-catolice, Ungurii pun în aplicare planul lor mai vechiu de a surpà autonomia bisericei noastre de peste munţi; de a lovì limba românească şi în faţa altarului, după ce au lovit-o în şcoli. E incalculabilă paguba culturală a unui popor, ai cărui prunci sunt siliţi să se apropie de celedintâiu elemente ale culturii într'o limbà necunoscută. Tot pe atâta de grozavă e însăşi situaţia norodului ce nu mai poate auzì învăţăturile bisericei în limba sa proprie.

Acestă cumplită încercare vine acum de pe urma despărţirei bisericei româneşti la începutul secolului 18-lea. Unirea lui Atanasie dă azi roade în adevăr amare. Atanasie, după judecata istoricului Iorga, erà «un Român fără simţ de neamul său. Intre deosebitele forme de unire cu Biserica Romei, pe care le-au întrebuinţat neamurile ajunse în stăpânirea Austriei, nici una n'a fost aşa de ruşinoasă şi de brutală... Declaraţia lui din Aprilie 1701 e de sigur cel mai înjositor act public săvârşit până atunci de vreun vlădică românesc... Sărbătorirea de atunci a lui Atanasie s'a făcut pe ruina unei vechi organizaţii bisericeşti, pe rămăşiţele sfâşiate ale trupului bisericei româneşti *unice, întinse fără întrerupere până la hotarele neamului.*»

Fapta de acum 200 de ani se răsbună azi cumplit asupra limbei şi sufletului poporului românesc. Ce vor devenì Românii care vor auzì ungureşte şi în biserică! E momentul suprem ca oamenii de o reală cultură să se pronunţe: dacă biserica poate fi contra aspiraţiunilor unui neam. Cultul care ucide sufletul, ucizând limba, e o impilare; o astfel de operă e mai întâiu de toate o faptă necreştină, iar cei ce se gândesc la unitatea culturală nu vor putea pune niciodată mai pe sus de cultura şi fiinţa neamului ceia ce atinge tocmai cultura şi fiinţa etnică a naţionalităţii lor.

s.

FAPTE, RECENZII, REVISTE.

1. FAPTE.

ARCHEOLOGIE. Locul vechei Cartagine este azi aproape în întregime acoperit de construcţiuni moderne, de oteluri mari şi de vile închiriate turiştilor. Profesorul Schulten, dela Institutul archeologic German, se indignează contra acestei monstruoase profanaţiuni şi vandalism fără precedent cum o numeşte el. S'au croit drumuri luminate cu electricitate pe cari circulă tramvaie şi automobile, fără nici un respect pentru caracterul istoric al cetăţei lui Anibal.

Profesorul Schulten vrea să salveze ultimele resturi ale puternicei cetăţi de odinioară. El inzistă asupra nevoiei de a se constitui imediat o asociaţie «pro Carthagine» care să se împotrivească speculaţiunii terenurilor şi care să cumpere pământul rămas pentru ca să contine săpăturile.

G. L.

ISTORIE. *O descoperire extraordinară.* Profesorul William Niven, membru al Academiei de ştiinţe din New-York, a făcut în ultimul timp o descoperire archeologică de o foarte mare importanţă. El a găsit în Mexic un oraş acoperit de lava unui vulcan, într'o epocă foarte depărtată şi ale cărei urme prezintă o curioasă analogie cu cele dela Pompei. In valea situată între Tezcoco şi Tla Creflanta, pe un teren vulcanic, la câţiva metri de adâncime s'a găsit o cetate uriaşe ale cărei case erau construite din cărămizi.

Una din aceste locuinţe, al cărei interior s'a păstrat în întregime şi înprejurul căreia zăceau resturi de oseminte omeneşti ce se prefăceau în pulbere la orce atingere, erà ocupat de un bijutier după cum ne-o dovedesc cuptoarele de turnat, tipare în argilă şi o cantitate destul de mare de metal preţios, destinat la fabricate de aur, argint sau aramă precum sunt brăţările şi alte ornamente. Nici unul dintre aceste lucruri nu se aseamănă cu obiectele găsite în alte săpături din America. Ne găsim în prezenţa specimenilor unei arte antice având asemănare cu cea a civilizaţiilor aziatice. Asfel anumite capete se pot comparà cu

operile plastice egiptene din cele mai vechi timpuri, altele cu opere de artă vechi din China, Japonia, India sau Arabia.

Nu se poate preciză cum aceste mărturii de origini etnografiice aşă de deosibite se găsesc aşa de asemănătoare. Sub atelierul bijutierului s'a găsit un mormânt, în care se aflà un cadavru cu craniul despicat de o secure, ce s'a găsit de asemenea. Cadavrul erà înconjurat de figurine în teracotă în număr de o sută douăzeci şi cinci ; caracterul acestora este aziatic. O statuetă de divinitate are picioarele încrucişate ca Budha şi capul perfect semitic. Zidurile sunt acoperite de picturi admirabil păstrate graţie unui strat de ceară ce le acoperea. Culorile şi-au păstrat toată strălucirea lor, roşie, albastră, galbenă, verde şi neagră. Aceste picturi arătau ocupaţiunile proprietarului casei. Profesorul Niven, atribue acestui Pompei American, origini foarte depărtate cari par a corsepunde marilor epoci ale Ninivei. Am aveà astfel o mărturisire a relaţiunilor dintre America şi Asia, în secolele cu mult înaintea erei noastre.

G. L.

DREPT. *Adolescenţii criminali.* In câteva rânduri, s'au publicat în acea stă revistă informaţiuni cu privire la chestiunea, din ce în ce mai la ordinea zilei, a minorilor delicvenţi. S'au arătat mijloacele pe care ţările apusene au căutat să le găsească pentru înfrânarea relelor porniri ale atâtor copii timpuriu ajunşi în faţa justiţiei, precum şi instituirea de tribunale speciale pentru judecarea lor. S'a arătat tot atunci procentul tot mai mare ce-l dau mai toate ţările Europei, de criminali adolescenţi fapt care fireşte, a făcut subiecuul multor studii în anii din urmă. Unul dintre acestea e al lui *Duprat*: «La criminalité de l' Adolescence» (ed. Alecan), asupra căruia tipăreşte în «Revue Bleue» ultimul No. din fevruarie, d. Paul Gaultier un articol, - analizându-l şi deseori completându-l.

Din înşirarea cifrelor doveditoare a creşterii criminalităţii la adolescenţi în Franţa, reţinem pe acestea: numărul preveniţilor adolescenţi trece dela 20.836 în 1875, la 30.853 în 1895. In Germania e şi mai mare proporţia creşterei: dela 30.719 de condamnaţi între 12 şi 18 ani câţi erau în Prusia in 1882, în 1899 numărul e 45.863. In Rusia dela 1874 până la 1894 creşterea e de 18.15 la 100. In aceaş perioadă, numărul tinerilor criminali s'a îndoit în Olanda, s'a triplat în Spania şi a crescut cu 27 la 100 în Austria. Tot aşa de vădită e creşterea şi în Statele-Unite. Negreşit trebue căutate cauzele. O primă cauză ar fi însăşi adolescenţa: o vârstă, s'ar puteà zice proprie desvoltării criminalităţii, vârsta când tânărul e jocul impulsiunilor violente, când un fel de revoltă, de «rebeliune larvată» îi e caracteristică. Fără a primi teoria criminalului înăscut, pare neîndoios lucru că există adolescenţi cu temperamente vădiînclinate spre fapte rele şi alţii aproape lipsiţi de simţul moral,—numiţi de Duprat «imbecili morali». Mai toţi, aproape totdeauna, sunt victimile unei eredităţi de viţii şi miserie. Şi'n această ereditate, alcoolul

joacă cel mai însemnat rol. Jumătate din minorii condamnaţi sunt fit de alcoolici recunoscuţi. Deasemenea, intoxicările muncitorilor care lucrează fabricate de plumb, fosfor ş. a., ating adânc organismul şi-i fac să procreeze fiinţe slăbănoage, care foarte uşor sunt expuse flagelului tuberculozei care la rându-i e o cauză a criminalităţii la adolescenţi: inaptitudinea fizică aduce adesea pe aceia a vieţii sociale; s'a observat că numărul adolescenţilor criminali tuberculoşi, caşi a cel al delicuenţilor, e considerabil. Fără îndoială lipsa de educaţie sănătoasă e încă una din cauzele sporirei criminalităţii la adolescenţi. Educaţia având ca datorie de-a înarma pe copil cu obiceiuri care să-l ajute să se apere în potriva crizei prin care va trece şi s'o învingă — e uşor de preţuit însemnătatea ei. Ce fel de educaţie au copiii în clasele uvriere? Tatăl alcoolic inveterat, adeseori mama lipsită de simţul moralităţii, de multe ori, in clasa burgheză, copilul e socotit drept icoană, drept idol, i se îngădue toate: mai târziu rămân foarte surprinşi părinţii, oameni de treabă de atâtea ori, de faptele rele ale copiilor... Şcoala desigur ajută ca răul acesta să-şi micşoreze efectele, dar tot familia, mama, rămân factori care imprimă un caracter neşters sufletului copilului. Religia care a fost înlocuită cu distrugătorul scepticism, erà o mare putere educativă: lucru pe care-l recunosc azi şi duşmanii ei. Alte cauze? Vârtejul luxului, setea nespusă de plăceri, iubirea peste măsură a banului, nevoia de-a «părea», — iată atâtea altele. Când azi se socotesc valorile după efemere succese, căpătate ori cum, şi de nimeni controlate, faţă de ascunsele şi tăcutele adevărate valori — ce exemple să ia adolescentul, adaogă autorul... Criza uceniciei, iarăşi, e una din cauzele disoluţiei morale. Azi, nimeni nu vrea să lucreze decât pentru profitul său personal, toţi se grăbesc să fie liberi şi frământaţi de gândul de a câştigà cât de mult. Intr'o atmosferă ca aceasta contagiunea crimei e uşoară. Ferriani a constatat că cea mai mare parte a minorilor condamnaţi aveau părinţi cu purtări îndoelnice sau chiar de tot rele.

H. Joly, socoteşte numărul celor din coloniile penitenciare sau din casele de corecţie numai de 7 până la 15 provenind din familii cu moravuri sănătoase. Strada ce arată copiilor? gravuri obscene, anunţuri de spectacole îndoelnice ca moralitate. Ziarele insistă cu amănunte bogate asupra violurilor, atentatelor. Negreşit şi starea economică a lumii civilizate în epoca noastră are o responsabilitate în creşterea, în general a criminalităţii. Excesului industrializmului se mai datoreşte slăbicunea femeilor care lucrează în uzine şi fireşte, şi a copiilor: insuficient plătite, silite să muncească tot timpul sarcinei, ce fel de fiinţe pot să nască? Oraşele mari, centrele industriale atrag un considerabil număr de ţărani; viaţa sgomotoasă, cu ispitele ei la fiecare pas, îi ameţeşte, — şi deseori dintre ei se recrutează făcători de rele.

Creşterea criminalităţii adolescenţilor nu-i decât un simptom al diso-

luţiei sociale care la rându-i nu-i decât o consecinţă a disoluţiei morale. Familia încetul cu încetul dispare. Breslele muncitoreşti nu mai există. Sindicalismul revoluţionar să nu-şi facă iluzii: el e mai curând un agregat de pofte decât o asociaţiune. O scădere vădită a moralităţii publice, o creştere exagerată a dorinţei de a trăi fără prea multă muncă, o lipsă de ideal: sunt lucruri care se pot observà pe zi ce trece. Caracterele, desigur, devin mai rare; în clasele uvriere dorinţa unui trai mai bun uşor dă naştere revoltei.

«Fiecare pentru el» aceasta pare a fi deviza civilizaţiun i de azi, care prin creşterea numărului adolescenţilor criminali desvălue o stare bolnăvicioasă: atât e de adevărat că o societate, s'ar puteà spune, n'are decât tinerimea pe care o merită, — încheie autorul. TR. D. L.

PEDAGOGIE. *Chestiunea limbilor moderne.* Când limbile vii au luat o mai mare desvoltare şi programele de învăţământ, profesori vechilor humanităţi s'au alarmat, fiindcă se temeau că va slăbì tradiţia greco—latină, şi pentru aceasta s'ar fi putut da o lovitură funestă culturii noastre filosofice şi literare.

Experienţa a dovedit, că departe de a-şi strică una alteia, cele două domenii linquistice se completează. Nu e nici o problemă nouă. E numai chestiune de metodă. Montaigne se lăudà că a învăţat latineşte. «fără gramatică, fără liceu şi fără profesor» căci toată lumea vorbeà latineşte în casă.

Dar cu limbile moderne, cari au o pronunţare deosebită, trebue multă metodă pentru a face pe şcolari să învingă, una câte una, toate greutăţile. Nu poţi vorbì un ceas, înaintea unui grup de şcolari, într'o limbă streină. Invăţământul oral trebueşte întrebuinţat mai ales în clasele dela început, la vârsta în care organele vocale au toată mlădierea. Se poate spune despre învăţământul oral al unei limbi ceeace se spune despre muzică: cu cât se pretează mai mult la inprovizaţie şi la fantazie, cu atât are nevoe să fie mai regulat. Numai în urmă, când noţiunele câştigate sunt bine privite cunoştinţele literare trebuesc să intervie şi să înfăţişeze şcolarului geniul variat în forme al limbii.

Limba latină n'are nevoe de aceste exerciţii orale ; pronunţarea ei nu se consideră ca o greutate. Ea se studiază prin ajutorul exerciţilor scrise, al textelor citite. O putem începe din clasa III-a sau a IV-a fără pericol pentru limbele vii, cari nu mai cer atunci decât exerciţi practice şi iniţieri în perioadele literare. Astfel se poate realizà cultura humanistică completă. Şi nu e departe ziua în care se va împăcà în fine tradiţia greco-latină cu învăţământul modern. G. L.

2. RECENZII.

CHR. D. STAICOVICI. *Statistica anuală a României*, Buc. 1912.

Un economist de o competenţă recunoscută, d-l. Staicovici, a avut bună

idee să strângă în formă rezumativă, clară, cifrele cele mai însemnate, care să arate situaţia economică a ţării. E un fel de mic dicţionar la curent cu cele din urmă modificări în mersul populaţiei, agriculturii, căilor de comunicaţie, poştei, comerţului interior, exterior, industriei, meseriilor, finanţelor etc. Pentru publicişti şi în genere pentru toţi cei ce vor informaţii repezi şi precise asupra acestor chestiuni, publicaţia d-lui secretar al camerii de comerţ e de o însemnătate care vorbeşte dela sine, şi e de dorit ca ea să fie continuată an cu an. S.

D. TOMESCU, *Acţiunea naţionalistă*, Craiova 1912.

In 94 de pagini, autorul atinge o sumă de chestii de interes politic şi cultural. La întrebarea: ce este naţionalismul? răspunde asfel: «fiecare naţiune dispune de o cantitate de energie limitată şi, în virtutea acestei energii, ea e menită să se ridice până la o anume înălţime. Se poate întâmplà însă ca..... să apuce drumuri greşite... Cercetând diferitele realităţi ale vieţii noastre, am observat că energia românească nu poate avea o suire normală.» Causele sunt mai multe: lipsa de cultură a claselor de jos, lipsa de cultura naţională a celei de sus, politicianismul şi influenţa Evreilor. A desrobì neamul şi statul nostru de influenţa acestor împrejurări nefavorabile e a faca «acţiune opera naţionalistă.»

Broşura d-lui Tomescu cuprinde idei şi fapte vrednice de a fi meditate decât mai mulţi tineri. Naţionalistmul nu e o atitudine politică, ci şi 'una ştiinţifică şi etică. Din acest punct de vedere, tocmai tineretul cult trebue să se lămurească pe cât va putea mai repede şi mai deplin asupra problemei atinse de autor. M.

FL. ŞTEFĂNESCU GOANGĂ. *Experimentelle Untersuchungen über Gefühlsbetonung der Farben, Diss. 1911.*

Trei cestiuni mai importante fac obiectul acestei lucrări: 1. Influenţa culorilor simple asupra sentimentului şi caracterul emotiv al acestor impresiuni. 2. Direcţiunile sentimentului. 3. Simptomatica sentimentului.

I. Dacă natura ar fi lipsită de înfinitele ei aspecte colorate, omul ar fi lipsit de un isvor nesecat de desfătare sufletească; culorile însă nu apar în natură niciodată izolate, ci în strânsă legătură cu felurite forme şi corpuri. *Intrebarea este, dacă culorile izolate de forma şi corpurile sub care ni se înfăţişează ca pure sensaţiuni vizuale, au vreo influenţă asupra sentimentului. In cazul afirmativ, ce caracter specific emotiv are fiecare culoare şi întru cât acestor impresiuni li se poate atribui o valoare estetică.*

Autorul iea în cercetare lucrările anterioare, şi în urmă inzistă asupra propriei sale metode, care este o combinare a *metodei impresiunilor* (Ausdrucks methode) cu acea *a mişcărilor expresive* (Ausdrucks methode). Tot aci, se face şi descrierea sumară a organizării experi-

enţelor, ce au avut loc în institutul de psichologie experimentală din Leipzig, pus sub conducerea filosofului W. Wundt.

Capitolul al II-lea se ocupă cu experienţele şi cu expunerea rezultatului lor. Colorile experimentale au fost cele 7 ale spectrului (Roşu, portocaliu, galben, verde, albastru, indigo, violet), completate cu culoarea Purpur. Rezultatele se dau aparte pentru fiecare serie de experienţe şi ţin seama atât de stările sufleteşti provocate de fiecare impresie de culoare cât şi de simptomele fisiologice corespunzătoare acestor stări sufleteşti. Rezultatele în general la care ajung aceste experienţe sunt următoarele:

1. Colorile, considerate ca pure sensaţiuni, exercită o puternică influenţă asupra sentimentului.

2. Ele deşteaptă în noi felurite şi foarte caracteristice stări afective care în trăsăturile lor *generale* şi *constante*, nu pot fi considerate de cât ca stări afective (pentru a căror caracterizare n'avem decât expresiunile) de *iritare* şi *liniştire*. Sentimentele de plăcere şi neplăcere, care însoţesc adesea sensaţiunile de culoare, constituesc un factor foarte variabil: ele nu sunt urmarea directă a acestor impresiuni, şi rezultatul indirect al armoniei şi dezarmoniei stărilor afective specifice şi constante, pe care le deşteaptă fiecare impresiune de coloare, cu întregul complex sufletesc prezent în noi în momentul acelei impresiuni. Aceasta explică de ce toate cercetările ce s'au făcut până acum pentru a stabilì ierarhia de frumuseţe a culorilor n'a dat nici un rezultat pozitiv. Stările afective specifice, pe care le deşteaptă fiecare culoare simplă sunt expuse în amănunt în această parte a lucrării.

3. Aceste stări afective iau naştere imediat cu aperceperea sensaţiunilor de culoare ca o urmare directă a lor. In nici un caz ele nu pot fi considerate ca rezultatul înrâuririlor asociative. Ideile evocate prin asociaţie pot mărì în oarecare împrejurări, chiar modificà, sentimentul provocat de sensaţiunile de culoare, în nici un caz însă nu-l pot crea.

4. Culorile considerate ca pure senzaţiuni, au graţie stărilor afective cu totul caracteristice şi *constante* pe care le provoacă, o mare valoare estetică, care se vădeşte mai ales în combinaţiunile a două sau mai multe culori în infinitele lor variaţiuni de saturaţie, intensitate, lumină şi întindere.

II O cestiune foarte mult desbătută în psichologia contimporană este şi aceasta: Sentimentele simple în marea lor varietate se mişcă numai într'o direcţie; *plăcut—neplăcut*—sau pentru deplina şi exacta lor caracterizare, trebue să mai admitem şi alte direcţiuni fundamentale ale sentimentului? Cum în deobşte este cunoscut, Wundt susţine, că sunt nenumărate sentimente simple care nu pot intrà sub rubrica —*plăcut—neplăcut*. Aşa sunt sentimentele de *iritare* şi *linişţire* de *încordare* şi *destindere*, care pot avea după împrejurări o nuanţă de plă-

cere şi neplăcere, dar care în ele înşile, în caracterul lor propriu şi constant, nu se pot confundà cu sentimentele de plăcere şi neplăcere. Câtă vreme cercetările de pischologie a sentimentului s'au bazat numai pe metoda introspecţiei sau a reflecsiunii logice, nu se putea decide nimic în această cestiune. De când însă psichologia a intrat pe calea experimentală şi mai ales de când, pentru clasificarea fenomenelor afective s'a recurs la înregistrarea mişcărilor fiziologice, corespunzătoare acestori stări, cestiunea s'a pus pe terenul solid al faptelor obiectiv şi ştiinţific controlabile. Mergând pe acest teren sigur lucrarea de faţa aduce o nouă contribuţie la clasificarea acestei cestiuni. Din numeroasele experienţe aci expuse şi interpretate, rezultă că direcţiunea—plăcut—neplăcut nu poate cuprinde toate sentimentele simple. Sentimentele provocate de sensaţiunile de culoare, dacă se ieà în seamă trăsăturile lor caracteristice şi constante, nu se pot considerà ca stări de plăcere şi neplăcere, ci numai ca stări de *iritare* şi *linişţire*. Aceste sentimente se mişcă într'o altă direcţie, care însă întocmai ca şi acea a plăcerii şi neplăcerii, este mărginită prin cele mai mari contraste. Rezultatul acesta, scos din observaţiile unanime ale persoanelor supuse experienţei, este cu desăvârşire confirmat de simptomele fiziologice. Aceste simptome sunt expuse în mod intuitiv şi comparativ în patru tabele. Acì se vede clar, cum atât sentimentele de plăcere şi neplăcere cât şi cele de iritare şi linişţire sunt însoţite de anumite mişcări în circulaţia sângelui şi a respiraţiei, mişcări, care pe cât sunt de constante şi caracteristice pentru fiecare din direcţiuni, pe atât sunt de diferite unele de altele. Pentru clarificare, dăm acì—în trăsăturile lor cele mai generale—aceste mişcări:

Sent. de plăcere.

Respiraţia iute şi aproape fără adâncime
Circulaţia sângelui înceată şi cu o presiune puternică

Sent. de neplăcere.

Resp. rară şi foarte adâncă.
Circ. sâng. iute şi cu o presiune slabă.

Sent. de iritare.

Resp. iute şi foarte adâncă.
Circ. sâng. iute şi presiunea puternică.

Sent. de linişţire.

Resp. rară şi aproape întinsă.
Cir. sâng. rară şi presiunea slabă.

Aşadar, atât observarea interioară condusă în mod experimental, cât şi simptomele fiziologice, duc cu stringentă necesitate la admiterea unei a doua direcţiuni fundamentale a sentimentului, care întocmai ca şi aceea a plăcerii şi neplăcerii se mişcă în contraste şi pentru caracterizarea căreia nu ne stă la dispoziţie decât noţiunile: *iritare—linişţire* (Erregung-Beruhigung.)

III. Deşi în mai mulţi ani s'a lucrat stăruitor spre a se stabili precis simptomele fisiologice, care însoţesc în mod regulat diferitele feluri de sentimente şi afecte, totuşi nu s'a putut ajunge până astăzi la un acord perfect în această privinţă. Rezultatele diferiţilor cercetători nu sunt în toate punctele concordante. Lucru este de altfel explicabil, căci cercetările de asemenea natură sunt foarte complicate, coprinzând în ele multe posibilităţi de eroare. Lucrarea de faţă aduce o contribuţie şi la această cestiune. Prin metoda întrebuinţată, prin precauţiunile ce s'a luat spre a se înlătură toate erorile posibile, prin grija cu cari au fost înregistrate simptomele fisiologice, şi mai ales prin inovaţia cu privire la elaborarea materialului, s'a ajuns la câştigarea a mai multe şi mai precise raporturi matematice, deci la stabilirea unei simtomatice mai sigure şi capabile de a arătă şi cele mai fine modificări în stare afectivă a persoanei supusă experienţei. Această simptomatică prin faptul că s'a arătat identică în numeroasele experienţe făcute, dă până la un punct măsura exactităţii şi valorii ei.

ION AL BRĂTESCU-VOINEŞTI, *Pe marginea cărţilor,* Buc. 1911.

E conferinţa ţinută de d-l Brătescu la congresul «Asociaţiei române pentru înaintarea şi răspândirea ştiinţelor». Tema e doctrina evoluţionistă. Ceeace atrage luarea aminte nu e noutatea ideilor, ci seninătatea (şi de stil, şi de cuget) a celui ce le spune. Intre contemporanii noştri, Brătescu-Voineşti e nu numai scriitorul cunoscut de toţi, ci şi o rară personalitate etică. Sufletul său e cuprins tot în categoria «simpatiei». Dela plantă şi animal, până la cele mai multe abstracţiuni, pentru el totul se învălue într'o aureolă de bine şi mai bine. Rândurile privitoare la menirea ştiinţei în viaţa unui popor ar merită să fie transcrise de fiecare tânăr spre a le aveà ca îndreptar permanent în cariera sa ştiinţifică.

M.

T. PORUCIC, *Marea Neagră,* Buc. 1911.

O comunicare făcută la societatea română de ştiinţe. Intr'o schiţă sumară, ca prelimarii la o operă specială ce va apăreà în curând, autorul prezintă deosebitele puncte de vedere, din care ar puteà fi studiată marea vecină cu noi. Şi pentru ştiinţă, şi pentru desvoltarea istorică a poporului nostru, cunoaşterea Mărei Negre e de o însemnătate covârşitoare. Cele mai multe studii asupra acestui basin (turcesc acum 100 şi mai bine de ani, iar azi împărţit între 4 puteri suverane) sunt datorite savanţilor ruşi şi studiilor oceanografice ale marinei ruseşti. D. Porucic, fiind un cunoscător al literaturii ştiinţifice ruseşti, e cel mai indicat să ne dea o operă de sinteză asupra acestei mări. Cu cât va fi mai întinsă şi cu extracte mai largi din studiile speciale ale autorilor ruşi, cu atât vor fi mai bine venite pentru toţi oamenii de ştiinţă ai ţărei noastre.—Vom reveni asupra acestei importante întreprin-

deri ştiinţifice, îndată ce lucrarea va apărea. Până atunci, broşura de faţă dovedeşte cu prisos cât de interesantă va fi opera d-lui Porucic.

M.

3. REVISTE.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT. Martie 1912. In acest număr se dă o notiţă foarte interesantă asupra desvoltării cablurilor germane. Asupra celui dela Constanţa-Constantinopol, care aparţine societăţii «Osteuropäische Telegraphengeselschaft», ni se spune că numai poate birui marele număr de telegrame ce pornesc în această direcţie. Aşa că pentru linia Berlin-Constantinopol trebuesc luate alte măsuri. In 1906, cablul dela Constanţa a primit 1.286.110 cuvinte. In 1910 numărul de cuvinte e de două ori mai mare (2.436.992).

Tot «Geographische Zeitschrift» comunică rezultatele numărătoarei făcută anul trecut în Franţa. Rezultatul republicei a atins 39.601.000 în 1911, faţă de 39.252 în 1906. Tot sporul abia atinge 350.000! adică nici 1 %. Pe când în acelaş spaţiu de 5 ani, Germania a sporit cu 4274.000 adică 7.07%!!

Contrastul acesta—ori care ar fi cauzele lui şi oricât de complicate ar fi—ni se înfăţişează ca unul din fenomenele cele mai însemnate în istoria Europei din sec. XX. In scurt timp, populaţia imperiului german va fi de două ori mai mare decât a Franţei, apăsând cu puterea muncei, a armatei şi a tuturor manifestărilor sociale asupra Franţei.

GEOGRAPHISCHE ZEITSCHRIFT, Decemvrie 1911. *Noi găsiri de aur.* Se anunţă din Valapairos despre noi găsiri de aur la Putu în Chili de S. In Sept. 1911 s'a găsit prin întâmplare cuarţ conţinând mult aur, iar după veşti mai recente găsirea întrece aşteptările. Cete de căutători de aur din Chili şi Argentina curg spre noua ţară a aurului şi chiar s'a format o societate cu 3 milioane pesos, pentru a cumpără dreptul de mină. In primele 3 săptămâni după descoperire s'a exploatat aur în valoare de peste 2 milioane mărci, ceea ce face să se bănue o mare cantitate de mineral. După comunicarea inginerului american Lamb, formaţiunile geologice din apropierea ţinuturilor din jurul Putului amintesc foarte mult pe cele din Califormia; cuarţul ce conţine aur este aşezat discordant faţă de straturile de ardezie şi e acoperit cu un strat de pământ dela 1—2 m. Aurul e aşezat în cuarţ în fire subţiri; masiv nu s'a găsit încă până acum. Ţinutul aurifer pare a se întinde pe o mare suprafaţă, ce e străbătută de nenumărate şuviţe de metal care în totalitatea lor reprezintă o mină bogată. Şi mai înainte se descoperise la S. de Putu in Osorno o astfel de mină care a dat aur în valoare de multe milioane şi tot astfel pe insula Chiloe. Astăzi însă exploatarea se face de Chiloez, din care cauză se scoate foarte puţin mineral. Şi la Puta Arenas s'au

găsit acum câteva zeci de ani aur în mare cantitate, cum în general se bănuesc diferite ţinuturi aurifere la picioarele Anzilor, pentrucă lanţul munţilor conţine nenumărate straturi cu pietri aurifere.

*
* *

Colonizarea australiană a fost din cauza duşmăniei actualului parlament australian, format de partidul muncitorilor, foarte restrânsă, aşa în cât în deceniul 1896—1905, după statistica oficială excedentul colonizărilor faţă de al emigrărilor în total abia se urcă peste 5000. Dela 1905 însă se fac sforţări în uniunea statelor australiene pentru a înlesnì colonizările şi ale sprijinì băneşte. Aceasta a avut ca urmare că în 1908 creşterea netă prin colonizare se urcă la 13.000, în 1909 la 29.000 şi în 1910 chiar la 37.000 persoane. In anul 1911 creşterea prin colonizări poate să se urce la 70000 şi în cercurile mai îndepărtate ale ţării se speră că numărul anual al coloniştilor să se poată urcà până la un sfert de milion pe an. Fără îndoială pentru aceasta e necesară o renunţare la opoziţie a partidului muncitorilor şi o ridicare reală a fondului pentru ajutorul colonizării. In 1911 s'au strâns pentru scopul acesta 8 milioane mărci parte daţi de guvern. N. GH. D.

PETERMANNS MITTEILUNGEN, Martie. Banse termină un foarte important studiu asupra caracterului ştiinţei geografice. Relevăm din concluzie următoarele idei. Geografia a avut perioade de linişte, apoi de progres furtunatec. In perioadele liniştite se adună material, in cele eroice ies la iveală personalităţile care îi dau rânduire metodică. In primul rând luminează figura lui *K. Ritter* care a pus în relief legătura dintre *om* şi *pământ*, şi *Richtofen* care a arătat obiectul geografiei în *suprafaţa* pământului.

După părerea autorului se simte acum o nouă perioadă de înălţare: începem a pune în primul plan nu *materialul*, ci metoda de tratare şi sinteza materialului într'o «filosofie unitară a sferelor» (Erdhüllen philosophie). «De oarece esenţialul în geografie e tratarea vioae (nu materialul mort) e numai decât necesară o notă personală pronunţată. Fiecare filosofie poartă pecetea personală şi numele autorului ei. Geografia care e filosofiia învelişuiui pământesc trebue să aibă aceiaşi notă a personalităţii.»

In acelaşi număr din Petermanns Mitteilungen se dă o notiţă biografică despre răposatul profesor de geografie dela Universitatea din Iaşi St. Popescu.

Deasemenea şi câteva notiţe despre Românii respândiţi în Caucaz.

CRONICA ARTISTICĂ.

IMPRESII DIN ITALIA.

Oricare ar fi vremurile, Italia tot ţara clasică a artei rămâne. Aceasta singură predomină toate celelalte preocupări. Nici holera — mult mai blajină decât s'a pretins de unii răuvoitori —, nici răsboiul — mult mai crâncen decât s'ar crede—nu au turburat expoziţia de artă, care s'a închis cu un aşà strălucit succes moral. Guvernul italian şi în deosebi preşedintele efectiv al expoziţiei cinquantenarului, Comitele de San Martino, se pot mândrì cu opera culturală ce au realizat. Căci, spre deosebire de alte serbătoriri naţionale de acest fel, cea din Roma nu a fost o simplă manifestare trecătoare. Pe urma ei s'au înfiinţat institute culturale de interes general. In Termele Diocleţiane, desfundate cu acest prilej, profesorul Lanciani a întemeiat un mare muzeu de mulagii a monumentelor din întreg cuprinsul imensului imperiu roman de odinioară. Strănepoţii coloniştilor din Dacia au şi ei partea lor de contribuţie la această frumoasă operă de un vădit interes artistic şi cultural.

Căci reproducerile trofeului dela Adam-Klissi şi a altor monumente romane din ţara noastră au fost dăruite de Guvernul Român Muzeului din Roma, a cărui înfiinţare se datoreşte în bună parte interesului deosebit al Regelui Italiei pentru archeologie. Importanţa darului naţiunei române a fost apreciat nu numai de savanţii italieni, dar şi de streinii cari au astfel prilejul de a studià acest monument unic în felul său, a cărui descoperire a produs atâta vâlvă în cercurile specialiştilor. «Dacă interesul unui monument decurge mai ales pe urma ipotezelor ce a stârnit şi a părerilor la cari a dat loc, monumentul dela Adam-Klissi,

pretinde criticul Louis Chatelain (1), este cu siguranţă cel maĭ curios din toată expoziţia archeologică».

Ţara noastră în special precum şi ştiinţa în genere sunt bine servite prin expunerea mulagiilor la Roma; căci, după cum adaogă autorul francez, «câţi dintre pelerinii artei antice atraşi în Italia sau Grecia s'ar duce vreodată la Adam-Klissi să vadă Trofeul lui Traian?» In noul muzeu el devine aşa de lesne accesibil cercetătorilor.

Arta medievală şi a renaşterii s'a ales de asemenea cu mare câştig de pe urma expoziţiei. Colonelul Borgatti a reînviat Castelul Sant Angelo, transformând carcerile întunecoase în frumoase săli de muzeu cu colecţii variate de un interes netăgăduit. Şi acestui muzeu România i-a dăruit mulagiul chenarului porţei dela biserica Colţei, prin care se demonstrează în mod evident înrâuririle artistice ce n'au încetat să se repercute din Italia în ţara noastră. Mai elocvente încă, în favoarea legăturilor intime ce unesc aceste două popoare, sunt asemănările constatate în arta lor populară.

Nădăjduim că, prin împrospătarea dovezilor ce ne leagă de Roma cea străbună, relaţiile vor devenì tot mai cordiale între aceste două ţări, ce reciproc se cunosc încă prea puţin. Vizita ce în toamnă vor să ne facă «Amicii Castelului Sant Angelo» sub conducerea architectului Giulio Magni—filoromânul căruia îi datorim frumoasele planuri ale casei româneşti dela expoziţie—va trebuì să fie urmată de cât mai numeroase călătorii din partea noastră în frumoasa şi interesanta Italie.

Excluse fiind din cadrul unei cronici artistice, nu voi atinge acì eventualele avantagii de ordin economic şi cultural ce ar puteà rezultà din o apropiere bazată pe o mai temeinică cunoaştere reciprocă a celor două popoare.

Din punct de vedere al artei însă, în primul rând. trebue să luăm cât mai neîntârziat un contact mai viu cu ţara clasică a frumosului şi a respectului faţă de trecut. Cu atât mai mult,

(1) L'archeologie à l'Exposition universelle de Rome; Gazette des Beaux-Arts, Janvier 1912.

că acì găsim o bună parte a prototipurilor artei noastre: din Torcello și până la Monreale—pentru a indicà numai cele două extremități— sunt presărate cele mai splendide mozaicuri și picturi în genul zugrăvirilor bisericilor noastre.

Dar nu numai interesul artei trecutului trebue să ne îndrepteze spre Italia. Să luăm pildă și de grija ce întreg poporul manifestează astăzi încă pentru arta sa. Serbările de mai deunăzi din Veneția sunt cea mai bună dovadă a preponderanței manifestărilor artistice la urmașii quatrocentiștilor. Uriașii cenușii, ce în timpuri de pace se adăpostesc în liniștitul port al Veneției, încrucișau acum apele egeice; iar locul lor fusese luat de gondolele multicolore din vremea de splendoare a Reginei Mărilor. Și pe când pe țărmuri îndepărtate gurile de foc ale năvilor italiene răspândeau groaza, bubuitul tunului în Veneția anunțà un eveniment din cele mai pașnice: deschiderea celei a X-a expoziție internațională. Cultul lui Marte nu exclude pe acel al lui Apollo. A fost într'adevăr înălțătoare procesiunea cu decorul medieval a sindacului, pornind spre Giardini pentru inaugurarea luptei artistice a diferitelor națiuni participând la expoziție. Acest eveniment a întunecat pentru o clipă preocupările răsboiului. Pentrucă în Italia arta nu este considerată ca un lux inutil, ca la noi, ci dinpotriva ca unul din factorii sociali cei mai însemnați pentru buna educare a poporului. Ministrul Credaro, un pedagog recunoscut, a pus din nou în lumina cuvenită importanța misiunii educative a artei, chiar pentru un popor cu așà frumoase tradiții ca cel italian. Reluând în desbatere mult discutata cestiune a educării poporului prin artă, Credaro exprimă convingerea că numai prin desvoltarea sentimentului estetic se poate și trebue să se facă educație civilă a maselor într'un stat modern. Insistând asupra necesității desvoltării sentimentului artistic în școală, începând din cea mai fragedă copilărie, ministrul italian laudă opera începută în acest sens de «*Associazione per la cultura artistica nazionale*», al cărui scop este de a iniția poporul în aprecierea frumosului. El speră că astfel din nou «l'arte diverrà compagna e confortatrice del popolo e accenderà nuovi sentimenti e sus-

citerà nuovi ideali». Se vor convinge oare şi la noi anumite cercuri de însemnătatea unor asemenea adevăruri!?

Deschiderea expoziţiei internaţionale erà urmată de o sărbătoare încă mai mare: inaugurarea noului Campanile. Reclădit întocmai, «come erà, dove erà», păzitorul milenar al bătrânului San Marco se înalţă azi ca cel mai evident simbol al cultului artei şi al trecutului pe pământul italian. Nu, nu «s'a stins încă viaţa falnicei Veneţii».

Asemenea manifestări nu sunt de altfel izolate. La Pompei ca şi pe Palatin se lucrează neîncetat; la Ostia se desgroapă un oraş întreg. La Monte Cassino se prepară pentru toamnă inaugurarea criptelor cu ornamentaţia sculpturală şi picturală într'un gen cu totul nou. Cu măgulire am constatat că şi România nu e străină de săvârşirea acestei importante lucrări de artă. Stema ţărei, reprodusă în splendide mozaicuri, străluceşte în primul rând al înşirărei ctitorilor, alături de Germania şi de Austria. Iar inscripţia «*Carolus Rex Rumeniae*», ce o însoţeşte, arată că mărinimosul restaurator al monumentelor religioase din ţară întinde acţiunea sa binefăcătoare până în preajma cetăţii eterne, eternizând pe înălţimele Monte Cassinului stema României. In biblioteca aceleiaşi monăstiri se arată cu mândrie splendidul pergament ilustrat de Carmen Sylva noastră.

Frescele cu a lor technică particulară dela Monte Cassino, ca şi icoanele bizantine de pe aiurea merită însă o menţiune specială, prin legăturile ce au cu ţara noastră. Despre acestea voi vorbì cu alt prilej.

Din cele câteva exemple acì aduse se vede, sper, cât de intensă este viaţa artistică a Italiei, chiar în timp de răsboiu. Să imităm această pildă frumoasă şi întorcându-ne mai des pe pământul clasic al artei, vom învăţà poate şi noi să apucăm de-a binele drumul cel larg al civilizaţiei. Căci arta este simbolul cel mai evident al unei adevărate culturi.

AL. TZIGARA-SAMURCAŞ.

CRONICA ŞCOLARĂ.

O NOUĂ ÎNCERCARE DE ÎNVĂŢĂMÂNT PRIVAT (1)

Ne-am adunat cu toţii spre a pune temelia unui nou institut de cultură.

S'au întrebat şi se întreabă mulţi : aveam oare nevoie încă de o şcoală, pe lângă cele ce mai sunt în fiinţă?

Răspundem fără nici o şovăire : nici o ţară nu se poate lăudà că are destule şcoli. Alături de cele întemeiate de guverne, sunt totdeauna binevenite şi cele fundate prin străduinţa particularilor. Ba într'o privire sunt chiar mai de laudă.

Odinioară se zicea : *statul sunt eu*—suveranul. Azi, într'o eră de cultură mai răspândită şi de conştiinţă mai vie a legăturii dintre membrii unei naţiuni, ori care dintre cetăţeni poate zice : *şi eu sunt* o parte a statului. Grija de educaţia tineretului n'are s'o poarte numai câţiva miniştri ai cultului şi ai instrucţiei, căci viaţa noastră şi a copiilor noştri nu e un ceasornic pe care un singur om de stat sau un partid să o dea după voe înainte sau îndărăt, ci e o neîntreruptă desfăşurare şi se leagă cu însăşi viaţa întregului neam. Prin urmare, *noi* înşine, *noi toţi* suntem statul ; *noi* trebue să îngrijim de pregătirea generaţiunilor tinere, după cum îngrijim de propria noastră familie. — Aceasta e frumoasa idee a solidarităţii moderne.

Şi din acest punct de vedere, îndrăznesc să afirm că institutul de faţă e superior tuturor şcolilor publice ale statului.

---

(1) Cuvinte rostite la inaugurarea celei dintâi şcoale a «Societăţii ortodoxe a femeilor române».

Acelea s'au născut rând pe rând din prisosul bugetelor; acesta se naşte din prisosul inimei şi din conştiinţa clară a legăturei de veacuri şi pentru veacuri a sufletelor noastre.

Lăudată fie deci iniţiativa de azi, şi fie cât de mare numărul celor ce o vor urmà. — Dupăce multă vreme am tot împrumutat de peste graniţă mai mult forme fără cuprins real; după ce am risipit copilăreşte agonisirea noastră pentru podoabe trupeşti, veşnic schimbătoare şi veşnic deşarte, vedem cu mulţămire că începem a răsădì în pământul nostru şi sâmburele culturei adevărate, după cum dovedeşte această instituţie de solidaritate naţională.

*

Ea este nu numai un omagiu adus culturii serioase, ci şi o bună faptă creştinească.

Părinţii şi strămoşii noştri, aşà cum fuseseră crescuţi sub privigherea bisericei, aveau mare aplecare spre milostenie. —

«Las urmaşilor mei cu limba de moarte, să îngrijească de fântâna ori podul cutare, sau de spitalul cutare, zidit de mine, smerit robul lui Dumnezeu...»

Ce oameni şi ce suflete! Erà plină ţara de semnele milosteniei. In unele sate durează încă şi azi obiceiul să se aşeze vase cu apă proaspătă în marginea drumului, spre folosul călătorilor.

Bună erà, se înţelege, şi ajutorarea celor ce sufăr trupeşte. Insă binele care se face trupului piere împreună cu el; pe când binele făcut sufletului e nemuritor, ca toate operile ce se leagă de fiinţa tainică, dar trainică a sufletului nostru.

Aşà aţi judecat de bună seamă şi d-v. iar din acest cuget a eşit instituţia aceasta nu numai românească, ci şi creştină, menită să izbăvească pe cei ce se ridică acum sub ochii noştri de şovăirile semiculturei care a bântuit anii copilăriei noastre.

Câţi spini n'au îngrămădit atunci în căile educaţiei noastre grădinarii nătângi, cari socoteau că sufletul omenesc poate fi îndreptat cu foarfeca, după închipuirea ori şi cui! Câte rătăciri şi ce sălbătăcire a conştiinţelor după urma negaţiunei pros-

stănace a unor semidocţi, care vedeau în om mai întâiu de toate animalitatea — sau chiar numai animalitatea! După cum evul mediu cunoscuse un verbalism metafizic, sufletele mediocre dela începutul renaşterii noastre, sub pretext de ştiinţă exactă, s'au oprit la un nou verbalism (ştiinţific după vocabular), dar în realitate tot aşà de metafizic. Atomul devenise zeu. Jargonul din laborator erà luat drept sâmburele ştiinţei. Fereastra prin care generaţia trecută privise spre infinit, fusese osândită'a fi astupată cu zid. — O încercare tot aşà de absurdă, ca şi cum un dascăl surd sau un mut ar fi cerut învăţăceilor săi, să amuţească ori să asurzească cu toţii spre a avea despre lume aceleaşi impresii ca şi el...

Cei ce sunteţi aci, aţi simţit însă că sentimentul infinitului nu se poate suprimà; că dacă el e foarte mărginit la oamenii apropiaţi de animalitate, e din potrivă cu atât mai desvoltat la sufletele superioare, şi că prin urmare educaţia trebuie neapărat să aibă şi o lature religioasă. Adevărul ştiinţei e din ce în ce mai bogat, nu mai poate fi cuprins de ori ce minte; adevărul suferinţei e însă obştesc şi e numai decât necesar să-l priceapă cum se cade ori şi cine, pentru ca în clipele supreme ale vieţii cugetul să nu fie impovorat şi înecat de noroiul vieţii materiale, ci să fie susţinut de concepţia superioară a energiei sufletului. Cel mai mare bine pe care il puteţi face lumei în care trăiţi era prin urmare, să-i daţi oameni care, în momentele cele grele ale vieţii, să ridice ochii în sus cu neclintită încredere în bine şi în definitiva izbândă a binelui — măcar cât de târziu...

Aşà aţi cugetat, întemeind acest institut de educaţie morală şi socot că bine, foarte bine aţi chibzuit. Căci ori ce ţară are la urma urmei atâta preţ, cât preţueşte tăria morală a locuitorilor săi.

Iată, dintre zidarii adunaţi acum împrejurul acestor temelii, cel mai de ispravă nu e cel mai puternic trupeşte, ci cel mai tare la suflet, care lucrează aci tot aşà de inimos, ca şi cum ar clădì un adăpost pentru sine şi ai săi.

Plugarul cel mai destoinic nu e cel ce are braţe mai vânjoase, ci acela care are suflet mai puternic; acela care, văzut sau ne-

văzut de cineva, pliveşte earba rea — ori al cui ar fi ogorul, — din dragoste pentru semănătură cea bine roditoare.

Negustorul cel mai temeinic nu e cel ce are măsuri mai multe şi mai fine, ci conştiinţa mai fină — acela care cântăreşte cu dreptatea ideii, înainte de a cântărì cu dreptatea materială a cumpenelor de metal.

Profesorul cel mai bun nu e acela care în biblioteca sa are mai multe cărţi, iar în capul său mai multe cugete, sau mai multe opere de vânzare în vitrina librăriilor, ci acela care are în inima sa mai multă dragoste pentru tineret şi mai mult simţ de răspunderea ca educator.

Militarul cel mai de ispravă nu e cel cu mare vârtute, ci acela ce are sufletul cel mai mare şi cea mai înaltă concepţie despre onoare şi jertfă. Vedeţi ce ruşine şi ce batjocoră s'a coborît acum peste capetele celor ce au trivializat educaţia, lovind neghiobeşte cultura religioasă. O lege a hotărît de curând să numai primească în rândurile oştirei franceze pe acei sălbateci, porecliţi Apaşi, care, fiind lipsiţi de frâul conştiinţei şi răspunderii, sunt dincolo de onoare şi solidaritate cu neamul lor, — nevrednici prin urmare de încrederea patriei lor.

Şi tot aşà e în toate, dela cele mai mici însărcinări publice şi până la cele mai mari.

Care e adevăratul om de *stat*, adecă acela căruia toţi locuitorii unei ţări, să-i poată încredinţà cu mai mare temeiu grija trebilor publice?

De sigur că nu e nici cugetătorul abstract, care pricepe bine tehnica vieţii moderne; nici uşuratecul care pentru dinstincţiuni personale calcă în picioare demnitatea sa şi interesele ţării, nici evdemonistul care jertfeşte totul plăcerei de o clipă; ci omul superior care, pe lângă pricepere şi caracter, are viu sentimentul vieţii de dincolo de viaţa sa proprie, şi de aceia pune onoarea mai presus de ori ce interes şi dragostea pentru alţii, mai presus de iubirea pentru sine şi ai săi. Caracterul — şi anume caracterul moral — e criteriul după care se poate judecà adevăratul preţ al unui om de stat, ca şi al ori cărui om în deobşte.

Bine v'aţi gândit aşà dar, când aţi plănuit să înfiinţaţi in-

stitute de cultură, unde tineretul să aibă de timpuriu sentimentul realităţilor superioare, fiorul gândului la cele eterne. Biserica noastră are un cuvânt frumos: «mirurile morţilor sunt izbăvitoare....» ucid adecă legătura pur animalică cu viaţa. In înţeles cu totul laic, putem zice: gândul la veşnicie, lucrarea *sub specie aeternitatis* limpezeşte sufletul şi totdeauna îl înalţă.

Capul bisericei, I. P. S. Mitropolitul Primat, a ridicat dreapta şi a dat acestei adunări bine cuvântarea Sa pastorală. Ca mirean, eu adaug un cuvânt de sinceră laudă pentru opera ce se inaugurează acuma. Ea e nu numai un omagiu adus către cultura modernă şi o manifestare de real creştinism, dar cuprinde în sine şi o idee de înalt patriotism.

In timpurile din urmă, din alte ţări, cu alte concepţii de viaţă, vin oaspeţi care năzuezc să povăţuiască educaţia tineretului pe alte căi decàt ale noastre. Să se ştie însă că sufletul copiilor noştri nu-l dăm pentru nimic în lume. Am murì de două ori, dacă am şti că la mormântul nostru ne-ar însoţì alt cuget şi altă simţire, decât acelea pe care le-am avut şi noi când am pus mâinile pe piept celor ce ne-au fost scumpi în vieaţă. De geaba am mai trăì şi ne-am sârguì, dacă în clipele din urmă, la auzul nostru slăbit nu va mai răsunà limba noastră şi nu se va mai auzì cuvântul rugăciunilor care în momentele solemne ale vieţei ne-au zguduit sufletul. Acele cuvinte sunt chezăşia cea mai tare a legăturei dintre noi şi cei ce vor rămâne după noi pe acest pământ, ca sânge din sângele nostru.

Instituţia aceasta spune deci lămurit şi categoric: Să nu cerce nimeni să tae în două casa şi familia noastră, despărţind pe fică de mamă, pe soţie de soţ, pe cei vii de datoriile de pietate către cei morţi. Pe temeiul trecutului nostru românesc, noi vrem să clădim un viitor care să fie nu al altora, ci al nostru, întreg al nostru şi pentru totdeauna al nostru.

Bine aţi cugetat deci, când v'aţi gândit mai întâiu la educaţia celor ce vor fi soţii şi mame. «Cugetările cele mai bune vin din inimă»; sufletele cele mai alese cresc în preajma sentimentului fin al femeilor alese. Istoria e martoră: dela biografiile lui Plutarh şi până la cei mai de seamă dintre con-

temporanii noştri. Aşezaţi mâne în fiecare casă o mamă care să pătrundă cu fiorul iubirei sale inima copiilor; să mustre de timpuriu cu lacrima mută a ochiului ei greşelile lor, şi fiţi siguri, poimâne vom aveà între hotarele ţării noastre o lume nouă, cu totul nouă şi neasemănat superioară celei de azi.

E o vorbă înţeleaptă:

Când inima se'ntreabă, tot inima răspunde...

Când mama întreabă fiii, întregul lor suflet răspunde.—Mame deci şi soţii alese înainte de ori şi ce, şi viitorul unui stat e pe deplin asigurat.

* * *

Fie deci într'un ceas bun frumosul început de astăzi şi găsească deapururi această operă şi admiratori şi sprijinitori.

Preoţimea care e aci de faţă şi tinerii elevi ai seminariilor se leagă să ajute cu râvnă această binefăcătoare instituţie.

Profesorimea se leagă de asemenea, să dea tot ce are mai destoinic, pentru ca în mijlocul României să se ridice un institut de cultură de aceeaşi nivel cu cele mai bune din ori ce altă ţară

Exprim însă şi o altă nădejde: slăbiciunile care desbină pe cei ce trăesc între hotarele ţării, să înceteze măcar aci în faţa templului culturei. Sper că toţi vom fi una spre a pregăti viitorul. Căci dacă furtuni grele se vor abate asupră-ne, urmaşii nu vor ertà pe nimeni dintre cei ce au avut urechi să audă şi totuşi n'au auzit.

S. MEHEDINŢI.

CRONICA ECONOMICĂ.

SPRE O NOUĂ TEHNICĂ SOCIALĂ.

Orice concepţie împărtăşeşte cineva asupra organizaţiei sociale de astăzi, un lucru pare că este evident în ochii tuturor, că ea va fi supusă şi în viitor prefacerilor după cum a fost şi în trecut şi că acele prefaceri vor fi în parte rezultatul forţelor inconştient iniţiate, iar în parte vor fi rezultatul voit al încercărilor de a adaptà mediul social la trebuinţele reale sau închipuite ale oamenilor. «Nu este, deci întrebarea, *dacă* ordinea actuală a societăţei trebueşte schimbată, ci *cum* trebue făcută această schimbare» (1).

Caracteristica specifică a epocei noastre nu este însă-şi această continuă evoluţie, căci aceasta este tot aşà de bătrână ca şi societatea însăşi, ci creşterea conştiinţei noastre despre ea. Din factori inconştienţi, oamenii au ajuns agenţi voluntari în desvoltarea raporturilor vieţii sociale.

Acest proces a urmat un tempo foarte încet în întreaga lume. Dar poate mai încet ca în alte părţi în Anglia.

Incă în anul 1880 mai domnia în politica Angliei *individualismul empiric*. Nu numai într'un partid politic sau într'o clasă socială, ci în toate aflăm ideia reducerei la minimum a funcţiunilor de guvernământ, ideia că numai libera concurenţă, care după cum se credeà, conduce la supravieţuirea celor mai destoinici, este singurul fundament sigur al prosperităţii statului şi ideia că lupta generală, care mână pe fiecare la goană ca să ia locul altuia, este o binefacere a Providenţei şi o «lege naturală», împotriva căreia nu trebuie să se opună Statul.

O prefacere, pe cât de înceată, pe atât de adâncă s'a produs în sfera ideilor politice către sfârşitul veacului XIX-lea. Era

(1) S. and. B. Webb. Problem of modern Industry 1902 pag. 230.

individualismului empiric, a doctrinei, care socotea că cel mai bun guvern este acela, care guvernează mai puţin, că întreprinderea individuală trebue lăsată în toată libertatea, că concurenţa cea mai mare şi libertatea desăvârşită, lipsită de orice mărginiri legale, este cea mai bună garanţie a progresului omenirei, că scopul democratic al «egalităţii de oportunitate» poate fi ajuns prin libertatea fiecăruia de a o poseda ori câtă avere poate acumulă şi în sfârşit, că cea mai bună ordine socială rezultă din urmărirea interesului individual, pe ori ce cale—era domniei acestor idei s'a încheiat la pragul veacului trecut. Experienţa a distrus încrederea în aceste principii, drept bazată a orânduirei sociale. «Răspunsul înaltei politici moderne —zice John Morley—este că concurenţa fără margini nu este un principiu, căruia i se poate încredinţa regularea vieţii economice sociale».(1) Odată recunoscut acest adevăr, principiul individual a fost înlocuit prin principiul social în toate programele politice. Proeminenţa problemelor sociale şi falimentul individualismului au mers paralel. Intervenţionismul a ajuns cuvântul de ordine şi a revoluţionat întreaga structură politică şi socială a Angliei.

In scurt timp, socialismul municipal a ajuns punctul central al activităţei politice a Angliei şi a desvoltat o influenţă imensă asupra progresului general. «Spre a preţuì ce înseamnă desvoltarea serviciilor municipale pentru îmbunătăţirea traiului, să considere fiecare cât de puternică, continuă şi — în viaţa aglomerată a oraşelor—a tot cuprinzătoare este eficacitatea învăţătorului şi a poliţistului, a doctorului şi a spitalului, a îngrijirii orfanilor şi bătrânilor, a sistemului de canalizare, a acomodării parcurilor şi bibliotecilor, întru prevenirea suferinţei degradărei şi demoralizării maselor. Aceste lucruri — nu descoperirea radiului sau a originei speciilor sau cele din urmă progrese ale analizei spectrale—stau între marele agregaţiuni urbane ale sec. XX-lea şi brutalitatea şi mizeria barbarismului (2).

Tot în acelaş timp socialismul de stat—intervenţionismul în procesele dintre muncă şi capital, ca şi întreaga grandioasă acţiune de statificare—s'a răspândit cu paşi gigantici.

Aceste mişcări sociale au îngreuiat rolul statului în societatea de astăzi căci din factor inconştient el a ajuns un factor

---

(1) John Morley Life of Cobden Vol. I. cap. 13 pag. 298
(2) S. Webb. Social Movements Cambridge History Vol. XII (1910) pag. 198.

conștient—dela posivitate a trecut la activitate în fața problemelor sociale. Acest fapt a fost constatat de curând în Anglia, atunci când studiindu-se problema fundamentală a capitalismului modern — mizeria socială--s'a constatat, că piedica cea mai formidabilă întru adoptarea unei politici de prevenire și tratare a mizeriei, nu este rezistența în fața măririi cheltuelelor publice și mai puțin decât atât, greutatea de a găsì fonduri, ci lipsa unei științi administrative și lipsurile mașinăriei administrative actuale. Numai ca să se ușureze mizeria a fost tot atât de ușor ca și când nu s'ar fi făcut nimic; dar ca să se intervie cu succes spre a se prevenì—fie să se previe boala, fie să se previe neglijarea copiilor, fie să se previe urmările invalidității și bătrâneții și Chomajul—presupune descoperirea cauzelor, formularea de largi planuri de politică, plănuirea chibzuită a acțiunii colective spre a modifica împrejurările, în care trăesc clasele sărace, pe lângă tratarea științific specializată a acelor indivizi, cari cad mai jos de «Standard»-ul recunoscut al vieții civilizate.

Observând că o astfel de politică, presupune o sforțare organizată spre a lămuri problemele sociale printr'o continuă observare și verificare, sociologii *Sidney și Beatrice Webb* constată cu părere de rău, că chiar în Anglia clasa dirigentă nu *pare a fi învățat încă, că reconstrucțiunile sociale reclamă tot atâta instrucțiune specializată și studii îndelungate, ca și clădirea podurilor și căilor ferate, interpretarea legilor sau perfecționările tehnice ale mașinăriei și proceselor mecanice.*

Rezultatul este că suma cunoștințelor speciale ale unui ministru, când este pus în fața unei probleme sociale este totdeauna ridicol de insuficientă, iar experți se găsesc foarte rar. Așà fiind, nu poate cere nimeni dela masa alegătorilor, a clasei muncitoare organizate, să aibă răgaz a cugetà asupra schimbărilor necesare în condițiile de traiu sau să dezvolte vre-o nouă tehnică socială și în lipsă de conducere intelectuală ea este gata de a oscilà între o apatie cinică și o acceptare fără discernământ a celui dintâiu plan — ușor de înțeles—pentru îmbunătățirea soartei lor. (1)

Toate acestea au condus la ideia nevoiei de a se desvoltà o nouă tehnică socială.

Dacă într'o țară atât de înaintată ca Anglia se resimte nevoia unei noi tehnici sociale, cu tot progresul social, sau

(1) S. B. Webb. Prevention of Destitution London (1911).

tocmai din cauza lui, căci încercările resfirate de politică socială sunt departe de a formà un sistem și trebuesc contopite spre a-l formà, sau cu alte cuvinte politica de reparaţie socială tinde a ajunge o politică de reconstrucţiune socială— apoi și într'o ţară ca România se simte nevoia unei noui tehnice sociale, cu toate că politica noastră socială încă n'a ajuns atât de departe.

VIRGIL N. MADGEARU.

ANCHETA ŞCOLARĂ.

CĂRŢILE DIDACTICE.

Au fost vremuri, când aceste cărţi nu aveau nici un tablou prin ele. Nimic din cuprinsul lor nu erà zugrăvit prin tablouri.

Erau însă tablourile intuitive de pe atunci, cari se găseau pe la unele şcoli şi cari serveau la intuirea scrierilor corespunzăotare din cărţile copiilor. Felul acesta de a fi al cărţilor, unor autori li s'a părut necomplet, după cum şi erà: şi au căutat al completà, introducând, prin cărţile de curs primar, tablouri aproape la toate lecţiile. Incepând cu abecedarul şi sfârşind cu cartea de citire a cl. IV sau a div. III, vei găsì tablouri peste tablouri. In unele cărţi, grădina e zugrăvită într'un fel, în altele în alt fel; unii autori au căutat s'o imagineze toamna întovărăşind lecţia de sub acest titlu cu diferite tablouri, unele bine reuşite, altele mai slăbuţe, după priceperea şi graba cu care a lucrat fiecare. Tablourile de intuiţie, la lecţiile de ştiinţi naturale sau descrieri, sunt bune ori cum vor fi şi se cer. Se cer prin faptul că şcoalele noastre primare, n'au nimic; dar absolut nimic, din materialul didactic, necesar învăţământului intuitiv sau al ştiinţelor naturale. Apoi prin sate n'avem grădini model cari se poată fi văzute de elevi.

Sunt însă tablourile, cari întovărăşesc lecţiile de istorie şi care lasă foarte mult de dorit. Avântul luat de unii autori, de a zugrăvì prin culori vii tot ce ne povesteşte istoria e greşit şi condamnabil. Sunt fapte demne de acele timpuri; aşa cereau împrejurările şi pe urmă aşà erau şi obiceiurile. Nimic mai natural, mai firesc n'a fost pentru Ţepeş Vodă alt ceva decât a sta la masa domnească, în mijlocul focului unde se pârjoleau calicii şi hoţii. Nimic mişcător pentru Ştefan cel Mare şi Sfânt— nimic înduioşitor zic -- faptul când în faţa curţii întregi şi cu ceremonia unui domn de talia lui, a ucis pe cei 99 soli tătăreşti, împreună cu Maniuc fiul hanului lor; trimiţând numai

pe unul îndărăt fără nas și fără urechi. Istoria ne povestește multe fapte, pe cari numai auzindu-le ne înduioșem.

Timpurile erau așà; iar după ele și obiceiurile, cari azi nu mai corespund. In istoria contimporană avem mișcările maselor asuprite — e lupta pentru stăpânire și libertate — sunt revoluțiile — cari mai totdeauna au fost cât se poate de barbare.

Este rovoluția din Transilvania a lui Horia, când asupriții de veacuri nemai putând răbdà jugul, pun mâna pe ce năpădesc, strică, dau foc și omoară tot ce le iese în cale, fără să se gândească câtuși de puțin, că au de a face cu clasa stăpânitoare care are forța și care s'ar puteà înturnà cu mai multă furie contra lor; ceea ce s'a și întâmplat. Capii au fost pedepsiți cu moartea — indiferent ce moarte. Acest subiect de istorie e de ajuns să-l povestim fără ca să mai apelăm și la intuirea tablourilor, ce au născocit autorii și cari zugrăvesc pe deoparte țărani cu coase și topoare omorînd și spânzurând în dreapta și în stânga; iar pe de altă parte, pe capii revoluției întinzându-i pe roata omorîtoare. Nimic nu-i mai îngrozitor decât să privești la acest tablou. De câte ori am predat această lecție am stat nedumerit, întrebându-mă ce voește autorul, să înțeleagă prin acel tablou? Dacă prin acest subiect se caută a se da pe față tirania Ungurilor față de asupriții Români, atunci e de ajuns să se povestească numai faptele fără nici un tablou. Iar dacă cauți să te servești de tablou, vei ajunge la concluzia, că rău au făcut Românii că s'au răsculat și pentru aceasta capii lor s'au pedepsit astfel; și ca învățământ, copiii îți vor da următoarea frază: «Să nu ne revoltăm niciodată că vom pățì ca Horia și Cloșca.» Copiilor tabloul le va spune și ceiace noi nici nu visăm. Numai un lucru n'o să le spue, acela pe care l-a avut în vedere alcătuitorul programei de curs primar și care a pus «Horia, Cloșca și Crișan» ca lecție de istorie la div. II rurală.

Trebue ținut socoteală că în școala primară, atâtea firi sunt câți copii avem și tot cu atâtea însușiri; iar ei își vor alege din tabloul de istorie partea corespunzătoare firii lor, fără ca noi să putem influențà întru nimic. Copilului predispus pentru cruzimi îi va face o plăcere privind la un tablou ce reprezintă cruzimi pe când firilor delicate li va face rău.

Apoi, zugrăvind faptele așà cum le povestește istoria, pe unii domni îi vom discreditâ în fața copiilor noștri: Așà s'ar puteà întâmplà cu Ștefan cel Mare. Pe urmă, tablourile care însoțesc lecțiile de istorie ne dau scene numai de cruzimi, par'că în trecutul țării noastre ar fi fost nunai un râu de sânge. In-

čepând dela descălicare și până la războiul independenții sunt numai tablouri cu omoruri și cruzimi: Horia, Cloșca la roata omorîtoare, Brâncoveanu desbrăcat de piele, Mihai Viteazul în fața călăului, Tudor Vladimirescu omorît în șanțul dela Târgoviște, Soldatul român zdrobind capul turcului în 1877; și alte multe pe cari nu le mai amintesc, fiind convins, că în cele arătate, voiu fi făcut curios pe cititor, care se va trudì să răsfoiască puțin cărțile de curs primar, dându-mi apoi dreptate.

Și acum aș pune o întrebare onoraților autori ai cărților de curs primar: oare în istoria trecutului țării noastre, n'au dat peste momente demne de admirația timpurilor de față? Eu cred, ca și d-lor, că sunt foarte multe, dar la noi e un păcat, e boala curentelor. Dacă unul a zugrăvit omorîrea lui Ioan Vodă cel Cumplit într'un fel, altul, va căutà s'o zugrăvească cu totul alt fel în culori mai deschise mai vizibile, fără ca să se gândească câtuși de puțin, că cu aceasta n'a ajutat întru nimic la reușita lecției de istorie, ba poate i-a făcut mai mult rău, că a distrat clasa.

Dacă născocirile unora, ar mai fi puse la bara următoarelor întrebări: Ce urmărește acest tablou? își poate ajunge scopul? aduce vre-un serviciu lecției de istorie la care e anexat? și altele, și dacă autorii nu s'ar molipsì așa de ușor unii dela alții, atunci s'ar puteà face reforme sănătoase și folositoare în învățământul nostru primar. Până atunci vom umblà pe dibuite cum am dibuit de mai bine de 15 ani fără nici un folos.

Ca încheiere zic, că tablourile istorice din cărțile de curs primar ar trebuì revizuite și cele nefolositoare mai bine să lipsească. Apoi multe subiecte de istorie ar trebuì să lipsească cu desăvârșire. Ar trebuì s'o rupem cu Ioan Corvin și Corbul de pe urma cărei lecții nu știu dacă școala se alege cu ceva.

Apoi lecția de istorie «Negru Vodă» e o legendă pe care a scornit-o un cronicar în naivitatea lui (1) și pe care noi o propovăduim în clasele II și III pentru ca s'o dezaprobăm în clasele următoare. Cu asemenea fapte nu mai avem învățământ istoric stabilit pe cercuri concentrice, acest principiu, nu se poate aplicà acestui obiect după programa actuală. In locul unor astfel de subiecte ar puteà să se iea fapte din glorioasa domnie a M. S. Regelui. Numai «Familia Regală» nu-i suficient pentru cel ce ține să-și cunoască țara și neamul. Această lecție după felul

(1) Logofătul Stoica Ludescu.

cum e alcătuită și locul ce-l ocupă în programă nici nu dă a înțelege că-i o lecție de istorie (1).

Aș dorì ca să aud glasul d-lor autori, în acelaș timp aș mai dorì să se înceapă o discuție pe această temă, pentru ca să se facă lumină.

D. PESCARU.
învățător, Sodomeni-Com. Pașcani.

(1) In cărțile div. II rurală, se găsește printre primele lecții «Familia Regală»

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTARE

EPISCOPIILE ORIENTALE MAGHIARE

Un ziar maghiar scrià în 29 Fevruarie 1912 următoarele: „Se va înfiinţà episcopia gr. cat. maghiară, dar se va înfiinţà şi episcopia gr. or. maghiară. Aşà cere nevoia sufletească a celor credincioşi". (Bud. Hirlap).

Nu ştim dacă se va împlinì proorocia aceasta atât de categoric formulată a ziarului maghiar. Un lucru însă îl ştie tot omul înţelegător: dacă cumvà se vor înfiinţà aceste episcopii maghiare aceasta se va face nu pentrucă o cere vreo necesitate sufletească a credincioşilor, ci pentrucă o cere închipuita necesitate a *imperialismului maghiar.*

Credincioşii de orce confesiune ar fi îşi pot mulţumì lipsele lor sufleteşti în episcopiile ce le avem. Pentrucă în orce biserică, de orce rit, i se vorbeşte fiecăruia în limba ce o ştie şi o pricepe. Nimeni nu-i atât de şovinist în bisericile orientale din această ţară, ca să alunge pe creştini, fiindcă *n'ar vorbì* o limbă oarecare, sau pentrucă *ar vorbì* oarecare limbă.

Procedura aceasta atât de *creştinească* — este rezervată arhiereilor din Balcani şi compatrioţilor noştri maghiari, fără deosebire de confesiune. Numai ei sunt aşà de intoleranţi faţă de alţi creştini şi patrioţi, ca să nu-i sufere a-şi vorbì limba maicii lor, limba liturgică a bisericei lor. Aşà au făcut calviniştii şovinişti din Orăştie — cari au esclus din gimnaz pe români, pentrucă au voit să-şi înveţe religia româneşte, şi aşà au făcut şoviniştii catolici din Oradea-Mare cu cei 16 clerici, pentrucă aceia au îndrăznit a vorbì între sine limba maicii lor, în limba bisericei, ai cărei preoţi se pregăteau a fi.

Treacă încă, dacă ar fi vorba de a face o episcopie cu liturghie în limba maghiară... Dar de asta nici vorbă nu poate fi! Se ştie că scaunul Romei, nu numai că n'a aprobat

limba maghiară, ca limbă liturghică, ci deadreptul a oprit-o și a dat ordin ca toate cărţile liturghice, tipărite în această limbă, fără nici o aprobare să se nimicească. De aceea nici nu e vorbă să se facă episcopie cu limba liturghică maghiară, ci cu limba *grecească!*

Să ne spună acum Bud. Hirlap, cu cât va profità mai mult credinciosul maghiar de vechea limbă grecească, — o limbă moartă — decât de limba românească, care este limba vie a locuitorilor acestei ţări? Sau doară iubiţii patrioţi din Hajdudorog, ştiu limba lui Pericle sau a sfântului Chrisostom?

Dar la ce mai umblă B. Hirlap cu mâţa în sac? De ce îşi ascunde scopurile adevărate: *tendințele imperialiste și de maghiarizare*, — după spatele bieţilor credincioşi dela Hajdudororg sau Miskolcz? De ce să prefac deodată aşà de pietişti, preocupaţi de binele sufletesc al „credincioşilor", când noi bine ştim că au cu totul altcevà pe suflet?!

Nu binele sufletesc, ci nenorocita fantomă a maghiarizării — asta e ce-i arde la inimă pe scumpii noştri guvernanţi. Și asta nu se mai poate tăgăduì că se vede din toate făptuirile lor. Apoi s'a şi pus pe faţă de atâtea ori, de atâtea ori... în cât e cu ruşine chiar dela B. Hirlap, condusă de Rakosi Jeno, ca să o mai tăgăduiască!... Sau n'a auzit B. Hirlap nimic de un oarecare domn Beksics Gustav (D-zeu să-l ierte, că mult a mai păcătuit pe tema asta), un mare propovăduitor al maghiarizării şi al imperialismului maghiar? N'au auzit nimic? Ei bine! Acest Beksics Gustav a fost unul din cei mai fecunzi publicişti ai politicei maghiare; un fantast făuritor de planuri pentru imperiul maghiar; un visionar care visà restabilirea imperiului unguresc al Regelui Mathia — dar firește fără *dreptatea* lui Mathia. A scris un volum întreg pe tema asta. (Màtyás Király birodalma es Magyarország jövöje. Budapest. Framklin T. 1905).

Dar înainte de a ajunge la visul împărăţiei ungureşti a lui Mathia — cel de viţă românească — Beksics a pregătit bine *bazele nouă* ale politicei ungureşti. Sub titlul *A magyar politika uj alapjai* (temeiurile noui ale politicei maghiare) el a scos în 1899 un volum de aproape 200 pagini, în cari s'a străduit să arate, că cu maghiarizarea ce s'ar face prin şcoalele de stat nu se poate zidì Ungaria viitorului, că cu atâta seamă de maghiarizare nu se fac nici Românii, nici Slovacii, Unguri, ci mai trebue adaos cevà: spo-

rirea artificială a maghiarilor de baştină. El ţine adică, cum că Ungurii ar fi din felul lor mai spornici decât celelalte neamuri numai cât calitatea asta trebue să li se cultive dinadins cu puterea şi pe cheltuiala statului. In scopul acesta, el propune ca latifundiile din şesul Ungariei să le cumpere toate statul, să le parceleze între ţăranii maghiari, apoi să se canalizeze toată pustia Ungariei, ca să se poată irigà locurile pentru cultivarea grădinăritului, ca astfel tot şesul acela întins să se prefacă într'o grădină plină de zarzavaturi, poame şi flori, printre cari să roiască, ca stupul, roiul de fii a lui Arpad, şi sporindu-se astfel, într'un belşug de bună stare, să poată da elementele necesare pentru *coloniile* ce s'ar puteà face prin *Ardeal*...

Căci să nu uităm: ţinta cuceririi pentru imperialişti este totdeauna Ardealul! De aceea şi acţiunea proectată de Beksics are o parte paralelă cu cea din Alfold pentru Ardeal.

Magnaţii cari au acum moşii pe Alfold, primind preţul acelor moşii, ar fi să cumpere pe banii aceia alte moşii în Ardeal: munţi de păşune, păduri şi coline. Astfel toată stăpânirea magnaţilor unguri din şes ar fi să se străpună asupra munţilor ardeleni, ca în chipul acesta bieţii Românii noştri să ajungă din nou între dependenţă economică faţă cu magnaţi maghiari, adică într'o *nouă stare de iobăgie*. Iar pe văile mai şesoase, ale râurilor cari curg din Ardeal spre Ungaria proprie: pe Mureş, Crişuri şi Someş să se facă numeroase colonii, din acele elemente ce vor prisosì pe şesul Ungariei, pe urma îmbuibatei bună stări ce s'ar creà acolo, pe şesul irigat cu apele canalurilor. Astfel elementul românesc ar fi să fie împins şi strîmtorat din două părţi: De sus, de pe vârful munţilor, prin magnaţii maghiari,— noii proprietari de latifundii muntene, fabricanţi, exploatatori de păduri, etc... — iar din jos de văile şesoase de nouii coloni maghiari, veniţi de pe pusta roditoare de legumi şi poame.

Un plan mai blestemat pentru sufocarea unui popor — mai rar s'a făcut. Şi iată autorul acestui plan, d-l Beksics, socoteşte ca o parte a planului său, ca o *nouă* bază a *vechei politici ungureşti*, ca să se schimbe *situaţia celor două biserici orientale*.

La pag. 79—83 a cărţii sale Beksics se ocupă esclusiv cu chestia aceasta. El zice că *politica naţională* (maghiară) trebue să se validiteze şi faţă cu *bisericile*, — şi cum spune,— acì înţelege direct cele două biserici orientale. Beksics bagă

de vină fostului ministru de culte baronul Eötvös Iozsef „această mentalitate strălucită dar abstractă" care pe lângă multă glorie literară a făcut și „mari pagube politice națiunei pe terenul instrucțiunei și a politicei bisericești". Zice că cele două biserici orientale organizate sub Eötvös constitue nu numai stat în stat, ci *„un stat dușmănesc"* în statul unguresc.

De aceea cere ca pe cale pacinică, sau dacă nu, prin luptă să le aducă în *armonie* cu scopurile statului maghiar. In lupta aceasta, — zice — credem că *toate bisericile* și toate *confesiunile* ne vor ajutà împotriva celor *două biserici orientale* (pag. 83). Deși la acest loc Beksics nu ese pe față cu ideia episcopiilor maghiare el face aluzie destul de transparentă la ea când zice:

„E ispititoare tema ca acesteia să-i consacrăm o largă desfășurare. *Prefacerea liturghiei rutenilor și a maghiarilor greco-catolici în liturghie națională maghiară* ar merità toată atențiunea bărbaților noștri de stat și anume *nu* în cadrul mai *strimt* de azi al chestiunei. *Problema aceasta are și peste marginea orizontului de azi o putere de alcătuire și întărire națională.* (A mai latohatar szegelven tul is van e problemanak nemzetalkotó es megszilardiló ereje).

Evident deci că Beksics prevedeà înființarea de episcopii maghiare încă la 1899, când ceilalți luptau numai pentru maghiarizarea liturghiei pe seama unora: sau mai bine zis proiectul acestor episcopii se lucrează în cadrele planului de maghiarizare făurite de Beksics, autorul *„Nouelor temelii a politicei maghiare"*.

Chestiunea *episcopiilor maghiare* a fost propagată și de alți publiciști semioficioși și oficioși ai imperialismului maghiar și a fost susținută de oamenii guvernului maghiar, ca un mijloc de maghiarizare — chiar din birourile cabinetului prim-miniștrilor.

Relevăm deocamdată aici momentul interesant petrecut în 1902. In zilele 28—30 Aug. a anului 1902 s'a ținut *congresul secuesc*, care a pregătit terenul așà numitei *acțiuni secuești*, pornită în sensul ideilor lui Beksics. Un raport amănunțit despre desbaterile acestui congres, — la aparență economic, în fond însă de caracter profund politic, s'a publicat cu subvenția Ministerului de agricultură.

In cartea aceasta voluminoasă se găsește, la pag. 526 și 527 o discuție interesantă privitoare la episcopia maghiară.

Președintele Congresului Sandor Iozsef (secretarul socie-

tăţii de maghiarizare *Emke* din Cluj!) spune că *Torok Andor* i-a prezentat o propunere privitoare la *„episcopia maghiară*, ce ar fi să se înfiinţeze pentru săcuii gr. cat.". Nefiind însă chestiunea luată în programul congresului, întrebă dacă se admite la desbatere?

Ugron Gabor crede că chestia ar fi să se discute într'un congres viitor, pentrucă înfiinţarea episcopiei maghiare ar fi de dorit nu numai pentru Secuii gr. cat., ci şi pentru cei gr. or. cari numai cu 2.000 de suflete ar fi mai puţini ca cei gr. cat. Amândouă episcopiile ar trebuì tractate deodată.

Ferencz Karoly crede că chestiunea nu e de necesitate ardentă. De aceea ţine că chestiunea să se amâne pe timpuri mai bune, când alte necazuri mai arzătoare vor fi fost delăturate.

Dr. Torok Andor autorul propunerii, arată, că în ţară s'a pornit o mişcare largă pentru a se introduce *liturghia maghiară* pe seama gr. catolicilor. Ar dorì ca congresul să enunţe că chestiunea asta interesează şi pe Săcui, şi că ei să alătură la această mişcare.

După ce mai vorbesc câţivà, congresul nu găseşte chestiunea destul de pregătită, de aceea nu o pune în discuţie.

Cu acestea cred însă că s'a dovedit că chestiunea *episcopiilor maghiare* nu e o chestiune de cult ori de cultură sufletească, ci o simplă chestiune de maghiarizare. Ea a fost iscodită, purtată, propagată şi susţinută de purtătorii de ideii imperialismului maghiar.

Bud. Hirlap o ştie asta foarte bine, doar cartea proorocului Beksics: *A magyar politica uj alapjai* a fost dedicată de autor tocmai lui *Rakosi Jenō*, directorul ziarului imperialist.

„Astfel mi-am descoperit motivele pentru ce m'am adresat d-tale, şi prin d-ta la întreagă publicistică maghiară! Promovează nizuinţele mele după cea mai bună ştiinţă şi conştiinţă a d-tale!". Astfel îşi încheià Beksics adresa către Rakosi Jenō.

Nu ne mirăm deci de Bud. Hirlap, că se nizueşte a promovà planurile lui Beksics, ne mirăm însă de guvernul Khuen-Hedervary, şi de ministrul Zichy Janos, cari au venit la cârmă cu deviza păcii, că tocmai ei se apucă de realizarea unor utopii primejdioase, cari nu produc decât luptă şi răsboiu, dar nu pace!

BIBLIOGRAFIE

D-r. Konon Arămescu Donici (arhiepiscop şi mitropolit primat), *Predarea religiunei în şcolile secundare*, 1912.

Ioan Al. Brătescu-Voineşti, *Pe marginea cărţilor*, Buc. 1911.

Almanahul Dâmboviţei, 1912, Buc. 1912.

I. Nestor, *Das moldavische Zollwesen* (Jhrb. für Gesetzgebung).

N. Coculescu, *Doctoratul facultăţei noastre*, Buc. 1912.

Im. Kant, *Filosofia creştinismului* (Bibl. Lumen) 1912.

Chr. Staicovici, *Statistica anuală a României*, 1912.

I. Vidraşcu, *Istoricul indiguirilor fluviale şi maritime*, Buc. 1911.

T. Porucic. *Marea neagră*, Buc. 1911.

Cum poţi deveni hipnotizator (Bibl. p. toţi).

Pr. Seb.-Pârvulescu, *Biserica noastră naţională în raport cu celelalte confesiuni*, Văleni-de-Munte, 1911.

Pr. Gr. Popescu-Breasta, *Invăţământul religios în şcolile din Germania*, Govora 1912.

Vasiliu Bacău, *Bucovina—Foloasele călătoriilor—Cutremurile de pământ* (Bibl. naţională) Buc. 1912.

D. Tomescu, *Acţiunea naţionalistă*, Govora 1912.

V. Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, Buc. 1912.

A. Moşoiu, *O toamnă*, (poem liric), Paris.

Gen. Al. Fălcoianu, *Amintiri din răsboiul roso-româno-turc 1877—1878*, Buc. 1912.

Ion Dinu, *Geologische Untersuchungen der Beziehungen zwischen den Gesteinspalten, der Tektonik und dem hydrographischen Netz im Östlichen Pfälzerwalde*. Heidelberg 1912.